

Part I

Pt. Ram Nath

Shiva mahapurane: Pt I - Vidya -
शिव महापुराण : विद्या संहिता
Sanskrit (Devnagari)

Paper - Printed

1963 Sambal (112 years old)

30 Folio

14.5" x 7"

Complete

॥ सन्ने १८२५ दृष्टगं नाम खंछरे मीत (जेह सुधे १) ॥
ग्रंथोयं चिदिरे महीय कीर भद्र उर्मणे इच भारती भव

पुनर्मुद्रणादि सवाधिका "अवेष्टुष्टर" इत्यादिवाक्यान्वाध्यायान् स्वसहै

वे-लु - लायोद श्याम् -

26-5-3 d

धन्यवादाः ।

सन्तु खलु सहस्रशोऽविश्रान्तमिह धन्यवादाः निखिलामरवृन्दवन्दितपादारविन्देन्द्रादिमुकुटमाणिक्यमहोमहितमहिमसुममालाजालपरागपूरितपादपद्माय विश्वजनीनाऽनु कम्पाकृपाराय तत्र भवते महते महादेवाय । यो हि किल कामक्रोधादिदुर्हृदानवाभिभूतमानवमोहापनोदाय शिवदशिवपदप्रदं श्रीशिवमहापुराणं सहस्रांशुसंहितं लक्षश्लोकात्मकं व्याजहारेति ।

ततः परमनेकशस्ते कलिकवलितोऽशेषालसाल्पीयोमनीषमनुष्योपकाराय शिवोक्तलक्षपद्यात्मकशिवमहापुराणागम्यपाथोधिनिर्गन्धनोद्धृतकौस्तुभसारभूतचतुर्विंशतिसहस्रसप्तसंहितशिवमहापुराणनिर्मात्रे श्रीभगवदवताराय करुणानिलयाय भगवते श्रीवेदव्यासाय । शिवमहापुराणसंहिताखण्डादिविषयसंदिहानमनीषिमनोमोदाय शिवमहापुराणसंदेहभेदिकानामभूमिकां निर्माय तत्संहितशिवमहापुराणपुस्तकं मुद्रणाय मह्यं प्रदाने भियुराग्रामनिवासिपण्डितरामनाथशर्मणेऽपि परशतास्ते । शिवपरायणैतत्पुराणपुस्तकग्रहणपठनपाठनविचारविधायिभ्योऽपि बहुशो धन्यवादाः श्रीकृष्णदासात्मज-क्षेमराजस्येति शिवम् ।

भूमिका-शिवमहापुराणसंदेहभेदिका ।

श्रीशैवमहापुराणविषये सकलशास्त्रपारगाणां महात्मनां पुराणादिसाधारणविद्यानभिज्ञानां काशीपाठशालीयसकलपण्डितानां मनःसन्देहसन्तापनिवृत्तये भियुराग्रामवासिना शैवग्रन्थविशारदेन रामनाथनाम्ना पण्डितेन मया शैवमहापुराणपदार्थानभिज्ञैर्देशदेशान्तरस्थैस्सर्वज्ञैरपि पण्डितैर्वहुशः प्रार्थितेन सकलजनबोधनार्थं सन्देहभेदिका नाम शैवमहापुराणभूमिका निर्म्मायते । तच्च शैवमहापुराणं द्विविधम् । लक्षश्लोकात्मकं चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मकञ्च । तत्र लक्षश्लोकात्मके प्रमाणम्-आधुनिकशैवमहापुराणपुस्तकेषु वायवीयसंहितायां पूर्वभागे प्रथमाध्याये प्राचीनशैवमहापुराणपुस्तकेषु विद्येश्वरसंहितायां द्वितीयाध्याये च-“यदिदं शैवमाख्यातं पुराणं वेदसंमितम् । तस्य भेदान्समासेन ब्रुवतो मे निबोधत ॥ विद्येश्वरं तथा रौद्रं वैनायकमनुत्तमम् । औमं मातृपुराणं च रुद्रैकादशकन्तथा ॥ कैलासं शतरुद्रं च कोटिरुद्राख्यमेव च । सहस्रकोटिरुद्राख्यं वायवीयन्ततः परम् । धर्मसंज्ञं पुराणं चेत्येवं द्वादशसंहिताः ॥ विद्येशं दशसाहस्रमुदितं ग्रन्थसंख्यया । रौद्रं वैनायकं चौमं मातृकाख्यं ततः परम् ॥ प्रत्येकमष्टसाहस्रं त्रयोदशसहस्रकम् । रुद्रैकादशकाख्यं यत्कैलासं षट्सहस्रकम् ॥ शतरुद्रं त्रिसाहस्रं कोटिरुद्रन्ततः परम् । सहस्रैर्नवभिर्भुक्तं

सर्वार्थज्ञानसंयुतम् ॥ सहस्रकोटिरुद्राख्यामेकादशसहस्रकम् । चतुःसहस्रसंख्याकं वायवीयमनुत्तमम् ॥ धर्मसंज्ञं पुराणं यत्तद्वादशसहस्रकम् । तदेवं लक्षमुद्दिष्टं शैवं शाखाविभेदतः ॥” इति । एतच्च लक्षश्लोकात्मकं शैवमहापुराणं शिवकृतम् । “तत्र शैवं तुरीयं यच्छावै सर्वार्थसाधकम् । अथ लक्षप्रमाणं तद् व्यस्तं द्वादशसंहितम् ॥ निर्मितं तच्छिवेनैव तत्र धर्मः प्रतिष्ठितः ॥” इति तत्रैवोक्तेः ॥ द्वितीये चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मके शैवमहापुराणे प्रमाणन्तु प्राचीनशैवमहापुराणपुस्तकेषु विद्येश्वरसंहितायां द्वितीयाध्याये उपक्रमोपसंहाराभ्यां स्वमुखेनैव लक्षश्लोकात्मकशैवमहापुराणं निर्णीय तदग्रे—“व्यासेन तच्च संक्षिप्तं चतुर्विंशत्सहस्रकम् । शैवं तत्र चतुर्थं वै पुराणं सप्तसंहितम् ॥ विद्येश्वराख्या तत्राद्या रौद्री ज्ञेया द्वितीयिका । तृतीया शतरुद्राख्या कोटिरुद्रा चतुर्थिका ॥ पञ्चम्युमासंहितोक्ता षष्ठी कैलाससंहिता । सप्तमी वायवीयाख्या सप्तैवं संहिता मताः ॥ सप्तसंहितं दिव्यं पुराणं शैवसंज्ञकम् । वरीवर्ति ब्रह्मतुल्यं सर्वोपरिगतिप्रदम् ॥ एतच्छैवपुराणं हि सप्तसंहितमादरात् । परिपूर्णं पठेद्यस्तु स जीवन्मुक्त उच्यते ॥” इत्युक्तम् । स्यादेतत् । यत्तु काशीपाठशालीयपण्डितैश्चैवमहापुराणमध्ये ज्ञानसंहितासनत्कुमारसंहिते उक्ते । तन्न । लक्षश्लोकात्मकशैवमहापुराणप्रतिपादके द्वादशसंहितासंग्राहकवाक्ये तथा चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मकशैवमहापुराणप्रतिपादके सप्तसंहितासंग्राहकवाक्ये च ज्ञानसंहितासनत्कुमारसंहितयोः पाठाभावात् । एवं व्यासकृते चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मके शैवे धर्मसंहितापि न । लक्षश्लोकात्मकशैवमहापुराणे द्वादशसंहितासंग्राहकवाक्ये धर्मसंहितायाः पाठेन तत्रैव सत्यां चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मकशैवमहापुराणप्राचीनपुस्तकेषु विद्येश्वरसंहितायां द्वितीयाध्याये “विद्येश्वराख्या तत्राद्या रौद्री ज्ञेया द्वितीयिका” इति सप्तसंहितासंग्राहकवाक्ये तस्याः पाठाभावात् ॥ यत्तु सारबोधिनीटीकायां देवलोकस्थाष्टसहस्रग्रंथात्मिका रुद्रसंहितेत्युक्तं तदपि न खर्जूरग्रामादिराजधानीषु संग्रत्युपलभ्यमानायां रुद्रसंहितायां देवलोकस्था रुद्रसंहितेत्युक्तेरसंगत्यापत्तेः । तथा कैलाससंहितापूर्वभागस्तत्र न लभ्यते । तल्लाभायापि बहुधा प्रयत्नः क्रियतेऽधुनेति भूमिकायां यदुक्तं तदप्यन्याय्यम् । अस्यैव वायवीयसंहितायां “चतुःसहस्रकं यत्तु वायुना समुदीरितम् । तदिदं वर्णयिष्यामि भागद्वयसमन्वितम् ॥” इत्युक्तेर्वायवीयसंहितेतरषट्संहितासु भागद्वयाभावात्तदन्वेषणेन बन्ध्यासूनुवदाकाशकुसुमवत्कैलाससंहितापूर्वभागप्राप्तेर्दुर्लभत्वात् । ननु मूले क्वचित्क्वचित्पुस्तके कैलाससंहितायास्तत्तरखण्ड इति कथमुक्तमिति चेन्न । पूर्वोत्तरखण्डद्वयात्मकस्य शैवमहापुराणस्य शतरुद्रादिपञ्चसंहितानामुत्तरखण्डत्वव्यवहारात् । तदुक्तमत्रैवोमासंहितायाम् । “यत्र पूर्वोत्तरे खण्डे शिवस्य चरितम्बहु । शैवमेतत्पुराणं हि पुराणज्ञाः प्रचक्षते ॥” इति शिवम् ॥ इति श्रीपण्डितरामनाथविरचिता शैवसन्देहभेदिका समाप्ता ॥

खेमराज श्रीकृष्णदास,

“श्रीवेङ्कटेश्वर” स्टीम, प्रेस—मुंबई.

अथ शिवमहापुराणविषयानुक्रमणिका ।

अध्यायाः	विषयाः	अध्यायाः	विषयाः	अध्यायाः	विषयाः	अध्यायाः	विषयाः
अथ प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥		अथ द्वितीयाया रुद्रसंहितायाः प्रथमः सृष्टिखण्डः ॥ १ ॥		अथ तृतीयाया रुद्रसंहितायाः द्वितीयः सृष्टिखण्डः ॥ २ ॥		अथ चतुर्थीयाया रुद्रसंहितायाः तृतीयः सृष्टिखण्डः ॥ ३ ॥	
१ तीर्थराजे मुनिश्चावलोचनायमागताय सूताय कलि- दोषक्षीयमाणे वर्णाश्रमधर्मे नृणां श्रेयसाधनमाधि- जिगमिषुमुनिप्रशस्य वर्णनम् ।	१ विष्णुविधिम्यामन्त्रितोऽर्चनदिबसं शिवरात्रिसंज्ञितं महाफलप्रदमभिधाय स्वस्यैवैश्वर्यमभिदधे महेश्वरः २ विष्णुब्रह्मभ्यां पञ्चकृत्यमभिधायोङ्कारमन्त्रञ्चोपदि- श्यान्तर्दधे शिवः ।	२४ भस्ममाहात्म्याऽभिधानम् । २५ रुद्राक्षमहिमकथनम् । इति प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥	२५ रुद्राक्षमहिमकथनम् । इति प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥	२६ रुद्राक्षमहिमकथनम् । इति प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥	२७ रुद्राक्षमहिमकथनम् । इति प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥	२८ रुद्राक्षमहिमकथनम् । इति प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥	२९ रुद्राक्षमहिमकथनम् । इति प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥
२ शिवपुराणस्य कलिकल्मषविध्वंसितवर्णनं तत्संहि- ताभेदप्रदर्शनञ्च ।	३ शिवलिङ्गस्थापनपूजनदानप्रकारवर्णनम्, प्रणवजप- प्रकारश्चादक्षि ।	३० रुद्राक्षमहिमकथनम् । इति प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥	३१ रुद्राक्षमहिमकथनम् । इति प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥	३२ रुद्राक्षमहिमकथनम् । इति प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥	३३ रुद्राक्षमहिमकथनम् । इति प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥	३४ रुद्राक्षमहिमकथनम् । इति प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥	३५ रुद्राक्षमहिमकथनम् । इति प्रथमा विधेश्वरसंहिता ॥ १ ॥
३ पञ्चलीनमुनीन्प्रति ब्रह्मकृतसाध्यसाधनसाधकवर्णनम् ।	३६ शिवशेखरवर्णनम् ।	३६ शिवशेखरवर्णनम् ।	३७ शिवशेखरवर्णनम् ।	३८ शिवशेखरवर्णनम् ।	३९ शिवशेखरवर्णनम् ।	४० शिवशेखरवर्णनम् ।	४१ शिवशेखरवर्णनम् ।
४ सनत्कुमारेण व्यासाय शम्भोः श्रवणकीर्तनमननानि मुक्तिसाधनान्यभिहितानि ।	४२ सदाचारवर्णनम् ।	४२ सदाचारवर्णनम् ।	४३ सदाचारवर्णनम् ।	४४ सदाचारवर्णनम् ।	४५ सदाचारवर्णनम् ।	४६ सदाचारवर्णनम् ।	४७ सदाचारवर्णनम् ।
५ साधनत्रयाऽशक्तस्य शिवलिङ्गधरेरपूजनादेव मुक्त्यु- क्तिः लिङ्गपूजने नन्दिकेश्वराभिहितहेतुनिरूपणञ्च ।	४८ अमियज्ञादिवर्णनम् ।	४८ अमियज्ञादिवर्णनम् ।	४९ अमियज्ञादिवर्णनम् ।	५० अमियज्ञादिवर्णनम् ।	५१ अमियज्ञादिवर्णनम् ।	५२ अमियज्ञादिवर्णनम् ।	५३ अमियज्ञादिवर्णनम् ।
६ परस्परमीश्वरत्वाभिमानिनोर्विष्णुब्रह्मणोराहवे श्वित- मोहेश्वरपाशुपतास्त्रमीतामराणां कैलासगमनम् ।	५४ देवयज्ञादिषु देशकालपात्रनिरूपणम् ।	५४ देवयज्ञादिषु देशकालपात्रनिरूपणम् ।	५५ देवयज्ञादिषु देशकालपात्रनिरूपणम् ।	५६ देवयज्ञादिषु देशकालपात्रनिरूपणम् ।	५७ देवयज्ञादिषु देशकालपात्रनिरूपणम् ।	५८ देवयज्ञादिषु देशकालपात्रनिरूपणम् ।	५९ देवयज्ञादिषु देशकालपात्रनिरूपणम् ।
७ विदितामराभिप्रायशम्भोस्समरमागत्यानलस्तम्भा- विष्कारेण विमानविष्णुब्रह्मणोस्तम्भप्रमाणज्ञाने प्रवृत्तिः, तदनुपलब्धौ केतकीपुष्पकृत्साक्षत्वं विधाय दृष्टपारोहमिति ब्रह्मोक्त्या विष्णुना ब्रह्मगौरव- स्वीकारस्ततः प्रसन्नशम्भोर्विष्णवे स्वसाम्यप्रदानम् ।	६० पार्थिवपूजाप्रकारं प्रदद्याऽमुकाऽमुकसमयेऽमुकाऽ- मुकदेवपूजनेनाऽमुकाऽमुकफलप्राप्तिः प्रादक्षि ।	६० पार्थिवपूजाप्रकारं प्रदद्याऽमुकाऽमुकसमयेऽमुकाऽ- मुकदेवपूजनेनाऽमुकाऽमुकफलप्राप्तिः प्रादक्षि ।	६१ पार्थिवपूजाप्रकारं प्रदद्याऽमुकाऽमुकसमयेऽमुकाऽ- मुकदेवपूजनेनाऽमुकाऽमुकफलप्राप्तिः प्रादक्षि ।	६२ पार्थिवपूजाप्रकारं प्रदद्याऽमुकाऽमुकसमयेऽमुकाऽ- मुकदेवपूजनेनाऽमुकाऽमुकफलप्राप्तिः प्रादक्षि ।	६३ पार्थिवपूजाप्रकारं प्रदद्याऽमुकाऽमुकसमयेऽमुकाऽ- मुकदेवपूजनेनाऽमुकाऽमुकफलप्राप्तिः प्रादक्षि ।	६४ पार्थिवपूजाप्रकारं प्रदद्याऽमुकाऽमुकसमयेऽमुकाऽ- मुकदेवपूजनेनाऽमुकाऽमुकफलप्राप्तिः प्रादक्षि ।	६५ पार्थिवपूजाप्रकारं प्रदद्याऽमुकाऽमुकसमयेऽमुकाऽ- मुकदेवपूजनेनाऽमुकाऽमुकफलप्राप्तिः प्रादक्षि ।
८ शिवाख्या विधिवधे प्रवृत्तमवलोक्य भैरवमच्युतेन प्राथित्यशम्भोर्नैवेद्यतन्त्राऽपूज्यत्वं विधाय विधावनु- ग्रहः केतकीपुष्पे च स्वान्यत्र स्वीकारः ।	६६ प्रणवपञ्चाश्वरमन्त्रमाहात्म्यवर्णनम् ।	६६ प्रणवपञ्चाश्वरमन्त्रमाहात्म्यवर्णनम् ।	६७ प्रणवपञ्चाश्वरमन्त्रमाहात्म्यवर्णनम् ।	६८ प्रणवपञ्चाश्वरमन्त्रमाहात्म्यवर्णनम् ।	६९ प्रणवपञ्चाश्वरमन्त्रमाहात्म्यवर्णनम् ।	७० प्रणवपञ्चाश्वरमन्त्रमाहात्म्यवर्णनम् ।	७१ प्रणवपञ्चाश्वरमन्त्रमाहात्म्यवर्णनम् ।
	७२ बन्धमोक्षस्वरूपं निरूप्य शिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम् ।	७२ बन्धमोक्षस्वरूपं निरूप्य शिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम् ।	७३ बन्धमोक्षस्वरूपं निरूप्य शिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम् ।	७४ बन्धमोक्षस्वरूपं निरूप्य शिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम् ।	७५ बन्धमोक्षस्वरूपं निरूप्य शिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम् ।	७६ बन्धमोक्षस्वरूपं निरूप्य शिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम् ।	७७ बन्धमोक्षस्वरूपं निरूप्य शिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम् ।
	७८ पार्थिवशिवलिङ्गपूजनमाहात्म्यप्रदर्शनं भस्मप्रकारा- ऽभिधानञ्च ।	७८ पार्थिवशिवलिङ्गपूजनमाहात्म्यप्रदर्शनं भस्मप्रकारा- ऽभिधानञ्च ।	७९ पार्थिवशिवलिङ्गपूजनमाहात्म्यप्रदर्शनं भस्मप्रकारा- ऽभिधानञ्च ।	८० पार्थिवशिवलिङ्गपूजनमाहात्म्यप्रदर्शनं भस्मप्रकारा- ऽभिधानञ्च ।	८१ पार्थिवशिवलिङ्गपूजनमाहात्म्यप्रदर्शनं भस्मप्रकारा- ऽभिधानञ्च ।	८२ पार्थिवशिवलिङ्गपूजनमाहात्म्यप्रदर्शनं भस्मप्रकारा- ऽभिधानञ्च ।	८३ पार्थिवशिवलिङ्गपूजनमाहात्म्यप्रदर्शनं भस्मप्रकारा- ऽभिधानञ्च ।
	८४ वैदिकविधिना पार्थिवपूजाप्रकारमभिधाय प्रकारा- न्तरेणापि तदर्थमभिधानम् ।	८४ वैदिकविधिना पार्थिवपूजाप्रकारमभिधाय प्रकारा- न्तरेणापि तदर्थमभिधानम् ।	८५ वैदिकविधिना पार्थिवपूजाप्रकारमभिधाय प्रकारा- न्तरेणापि तदर्थमभिधानम् ।	८६ वैदिकविधिना पार्थिवपूजाप्रकारमभिधाय प्रकारा- न्तरेणापि तदर्थमभिधानम् ।	८७ वैदिकविधिना पार्थिवपूजाप्रकारमभिधाय प्रकारा- न्तरेणापि तदर्थमभिधानम् ।	८८ वैदिकविधिना पार्थिवपूजाप्रकारमभिधाय प्रकारा- न्तरेणापि तदर्थमभिधानम् ।	८९ वैदिकविधिना पार्थिवपूजाप्रकारमभिधाय प्रकारा- न्तरेणापि तदर्थमभिधानम् ।
	८९ कामनाऽनुरोधेन पूजने शिवलिङ्गसङ्ख्याभिधानम् ।	८९ कामनाऽनुरोधेन पूजने शिवलिङ्गसङ्ख्याभिधानम् ।	९० शिवनैवेद्यभक्षणं निर्णीय चित्त्वमाहात्म्यवर्णनम् ।	९० शिवनैवेद्यभक्षणं निर्णीय चित्त्वमाहात्म्यवर्णनम् ।	९१ शिवनैवेद्यभक्षणं निर्णीय चित्त्वमाहात्म्यवर्णनम् ।	९२ शिवनैवेद्यभक्षणं निर्णीय चित्त्वमाहात्म्यवर्णनम् ।	९३ शिवनैवेद्यभक्षणं निर्णीय चित्त्वमाहात्म्यवर्णनम् ।
	९१ शिवनाममाहात्म्यनिरूपणम् ।	९१ शिवनाममाहात्म्यनिरूपणम् ।	९२ शिवनाममाहात्म्यनिरूपणम् ।	९३ शिवनाममाहात्म्यनिरूपणम् ।	९४ शिवनाममाहात्म्यनिरूपणम् ।	९५ शिवनाममाहात्म्यनिरूपणम् ।	९६ शिवनाममाहात्म्यनिरूपणम् ।

अध्यायाः विषयाः
विष्णोरग्रेभ्यो निःसृतजलैर्निरुत्तया नारायणनाम-
प्राप्तिश्च निरूपणम्, एतस्मिन् काले जडप्रकृतितः
पञ्चविंशतितत्त्वोत्पत्तिः । तस्यैः सह हरेस्तत्र शय-
नोक्तिः ।
७ नारायणनामैः कमलोत्पत्तिः, शिवदक्षिणांगारुद्रो-
त्पत्तिप्रकारः, पुनर्लाल्या तस्य कमलादावि-
र्भावः, मम कुतो जन्मेति तस्य भ्रमः, पुनर्मोहा-
स्तित्वावधारणाय विघ्नेनालदंष्ट्राधःप्रवेशः, तदाधारा-
ज्ञानात्पुनरुपयागमः, एवं ब्रह्मणो बहुकालभ्रमणवर्ण-
नम्, तपसा ब्रह्मणो विष्णुदर्शनकथनम्, ब्रह्मवि-
ष्णोः स्वस्वश्रेष्ठत्वे विवादवर्णनम्, तयोर्मध्येलिं-
गाविर्भावः, तदवलोकनेन ब्रह्मविष्णोः स्वस्वज-
याय वराहसंस्थे भूत्वा लिङ्गोऽधोभागगमनम्,
लिङ्गातानधिगमाल्लिङ्गनिकटागमनवर्णनम् ।
८ शिवदर्शनार्थं स्थितयोर्ब्रह्मविष्णोरौकारनादश्रवणम्
ओंकारगतवर्णानां लिङ्गे स्थितिप्रकारः, ओंकारादेव
ब्रह्मांडोत्पत्तिः हरिब्रह्मणोर्ज्ञानप्राप्त्युक्तिश्च । एत-
स्मादेव पञ्चवक्रशिवसगुणमूर्तिप्रादुर्भाव इति तयो-
र्ज्ञानाधिगमः, ततः शब्दब्रह्मस्वरूपवर्णनम्, शब्दब्र-
ह्मज्ञानेन विष्णुविधिवर्णपरिहारस्य वर्णनम् ।
९ पञ्चवक्रशिव्यादिविधिविष्णोर्वेदाधिगमः, लिङ्गपूजैव
शिवतुष्टौ परं कारणमिति ब्रह्मविष्णोरुपदेशः,
सृष्टिकर्मणि सहाये याचिते शिवे सृष्टिकर्ताहमेव
रुद्ररूपेण कर्तृपालने सहकारी त्रिगुणया शक्त्या
भवामीति तयोर्वरप्रदानेन कलहनिवारणोक्तिः ।

अध्यायाः विषयाः
१० विधिसृष्टप्रजादुःखमोचनेऽनेकरूपधारणे विष्णोरा-
ज्ञाकरणम्, रुद्ररूपेणाहमपि त्वदशक्त्यं कार्यं करि-
ष्यामीति रुद्रोक्तौ हरिहररूपभेदवतां निरयगामि-
त्वोक्तिर्विष्णोरधिकारप्रदानं च, ब्रह्मविष्णुरुद्राणा-
मायुष्यबलप्रमाणवर्णनम्, विष्णुप्रार्थनया निर्गुण-
ताप्रदानोत्तरं लिङ्गस्वरूपकथनम् ।
११ सपरिकरं संक्षिप्य शिवार्चनविधिनिरूपणं तत्फल-
कथनञ्च ।
१२ लिङ्गाचर्चनज्ञानेच्छया देवैः सह ब्रह्मणः क्षीरनिधि-
तीरगमनम्, लिङ्गाचर्चनमेव सर्वेषां सर्वार्थदमित्येवं-
रूपां विष्णुं किं भूत्वा सर्वेषां यथाधिकारं लिङ्गानि
देयानीति ब्रह्मोक्तिं भूत्वा विश्वकर्माणं प्रति सर्वेषां
लिङ्गप्रदाने विष्णोराज्ञादानम्, तत्सकाशाद्देवानां
लिङ्गप्राप्तिः, लिङ्गाचर्चनादेव सर्वेषां सर्वार्थलाभक-
थनम्, कर्मयज्ञादीनां स्वरूपवर्णनम्, बाह्याभ्यन्तर-
भेदेन लिङ्गस्य द्वैविध्योक्तिः भक्तिज्ञानस्वरूपकथनं
तद्वारा च द्विविधलिङ्गपूजाविकारवर्णनम् ।
१३ विस्तृतलिङ्गपूजाविधिवर्णनप्रसंगेन स्नानासनादि-
विधिकथनम्, मृन्मयादिलिङ्गप्रातिष्ठाभूतशुद्धिपा-
द्याभ्यां च पञ्चाशत्पञ्चविधिविधिरूपम्, पूजाति जपस्तोत्र-
पठनपूर्वकलिङ्गविशजर्जनप्रकारकथनम् ।
१४ पुष्पविशेषैर्लिङ्गपूजने फलविशेषवर्णनम्, लक्षादि-
लक्षपुष्पपूजनेपि फलविशेषकथनम्, तथा कामना-
भेदेन पुष्पविशेषैर्लिङ्गपूजने विचित्रफलप्राप्तिवर्ण-

अध्यायाः विषयाः
नम्, चंपककेतके हित्वा सर्वपत्रपुष्पविहितत्वोक्तिः
धान्यलक्षपूजायां मानलक्षणपलादिकथनं जला-
दिधारपूजनफलादिवर्णनञ्च ।
१५ सृष्टिरक्षणाय हरिविधिव्यां वराहसंस्थारूपधारणे
कारणोक्तिः, भुवनात्मकांडनिर्माणप्रकारः, तस्मि-
न्निरादृष्टवेष्टाः, कैलासवैकुण्ठयोत्पत्तिः, नवधा ब्रह्म-
सृष्टिवर्णनम्, ततो रुद्रादिरुद्रगणाशिवसृष्टिब्रह्म-
सृष्टिवर्णनम् ।
१६ सूक्ष्मभूतैः स्थूलाकाशादिपञ्चभूतसृष्टिवर्णनं
पञ्चतत्त्वसमूहोत्पत्तिवर्णनं च, ब्रह्मणः स्वाग्नेभ्यो मरी-
च्यादीनामुद्भवकथनम्, मानवरूपेण ब्रह्मणः सुरा-
सुरनिर्माणप्रकारस्तेषां तेषां तत्त्वच्छरीरदानं च । मै-
थुनप्रजानिर्माणप्रकारः । प्रियव्रतोत्तानपादोत्पत्ति-
स्तथा मनुकन्यात्रयप्रसवैः सर्वजगत्पुर्ववर्णनम् ।
दक्षकन्यावंशवर्णनम्, सतीनामकशिवशक्त्येव दंष्ट्रा-
त्पादुर्भावस्तस्यालिङ्गुणात्प्रकारकथनं शिवसती-
विवाहवर्णनञ्च । दक्षयज्ञे स्वतनुत्यागेन विपुलकी-
त्यानेकनामलाभवर्णनं शिवशक्तिरुद्रस्वरूप-
वर्णनञ्च ।
१७ शिवस्य कैलासगमनकुबेरमित्रताकथनप्रसंगेन
गुणानिधिरूपवर्णनम् ।
१८ तद्रुद्राचारेण तत्रयनार्थं समागतैर्दमदूतैः सह शिव-
गणानां संवादः, शिवगणैः साकं गुणनिधेः कैलास-
गमनवर्णनम्, पुनर्भूमौ राजपुत्री भूतस्य शिवो-

अध्यायाः विषयाः
पात्स्यैव तस्यालकापुरप्राप्त्युक्तिद्वारा शिवस्याल्यतो-
पित्ववर्णनम् ।
१९ पाञ्चकले पालरूपो वैश्रवणोऽलकापतिः, पश्चान्मे-
घवाहनकले याज्ञदत्तेस्तस्याधिपत्यप्राप्तिः, तथापि
तस्य शिवभक्त्युद्वेगाच्छिवसख्यसंपादने भवानो-
वचनेनैकाक्षत्वप्राप्तिपूर्वकयज्ञव्रतित्वाद्यैश्चर्यप्राप्तिव-
र्णनम् ।
२० कुबेरतपोवलादुद्भूतरूपेण कैलासे शिवस्य गमनम्,
तत्र दक्षवादानेनाहानसूचनादेयादीनामागमः, तत्रै-
व कुबेरशिवसख्यवर्णनं च ।
इति द्वितीयाया रुद्रसंहितायाः प्रथमः
सृष्टिस्रष्टः ॥ १ ॥
अथ द्वितीया रुद्रसंहिताया
द्वितीयः सतीस्रष्टः ॥ २ ॥
१ रुद्रब्रह्माणं संध्याव्यस्तसुतारुद्रदर्शनेन मोहितं दृष्ट्वा
दक्षाद्यैस्तत्पुत्रैः सह तं निभेत्य स्वस्थानं गतेऽम-
र्षितब्रह्मणो रुद्रमोहार्थप्रलयकरणम् । दृष्ट्वाच्छतयुपा-
सनया रुद्रमोहाय स्वसुतादक्षासतीनामककन्योत्पा-
दनं, तथा सह रुद्रस्य विवाहः । तथा रममाणस्य
रुद्रस्य दक्षेण विरोधस्तत्संबन्धेनः रुद्ररहितदक्षय-
ज्ञारंभः, तस्मिन् रुद्रमागानवलोकात्सतीकोपेन यज्ञ
विध्वंसः, पुनः संधानं ज्वालामुख्यरुपस्यादिवर्णनम्

अध्यायाः विषयाः
 २. निर्गुणशिवस्य द्विरूपमवर्णनं ततस्तस्य रुद्रादित्रिधा-
 भवनम्, सप्तब्रह्मणः सकाशात् सुरासुरनरादिप्र-
 जाना, प्रजापतीनां चाविर्भावः, प्रसन्नमनस्कविधेः
 सकाशात्संमोहिनीसंध्योत्पत्तिः, मदनोत्पत्ति-
 त्वरूपैश्वर्यदानादिवर्णनम् ।
 ३. ब्रह्मणः सकाशात्कामस्य नामकमयैश्वर्यप्राप्तिं तेन
 विधितत्पुत्रोपरि साक्षात्प्रयोगकरणात्पितृसर्गात्पत्ति-
 मवलोक्य कुदस्य ब्रह्मणः शापप्राप्तिरन्मोचनादि-
 वर्णनम् ।
 ४. दक्षकन्याया रत्या सह मदनस्य विवाहवर्णनम् । रति-
 रूपवर्णनम् । शिवमायामोहेन कामशापविस्मरणा-
 त्त्वकन्याया योग्यवरप्राप्तिर्जन्यानंदादिवर्णनञ्च ।
 ५. संध्यायास्तपस्तुष्टिशिवदानेकवरलाभः पूर्वरूपत्या-
 गश्च, अन्यदपि तच्चरित्रवर्णनम् ।
 ६. संध्याकृततपस्तुष्टिशिवस्य संध्याकृतस्तोत्रवर्णनं शिव-
 प्रसादात्तस्या अनेकवरप्राप्तिः ।
 ७. संध्याया मेधातिथिसत्रगमनं तत्रालक्षितत्वेन शरी-
 रत्यागात्सूर्यलोकगमनं ततस्तस्या अरुंधतीनामप्रा-
 प्तिवर्णनम्, यद्विष्टेन तस्या विवाहः, तयोः शक्त्या-
 दिपुत्रोत्पत्तिः ।
 ८. रुद्रोपहासकृपनादसंतोषार्थं रुद्रसंमोहनाय प्रेषि-
 तयोः कामरत्योर्वसंतादिगृहचरसाधनेन कामस्य
 रुद्रलोकप्रयाणवर्णनम् ।
 ९. वसंतादिसामग्रीयुक्तस्यापि मदनस्य रुद्रमोहनाश-
 कत्वेन विमनस्कत्ववर्णनं पुनश्च विधेराज्ञायामार-

अध्यायाः विषयाः
 नामकरणैः सह यत्रयत्र शिवगमनं तत्रतत्र गच्छ-
 तो मदनस्य श्रमवैफल्यत्सल्लोकगतिः ।
 १०. अमोहिताशिवकामस्वधामगतौ खिन्नविधेर्विष्णुस्तुतिः
 शिवमहिमस्मृतिदानेन विष्णुकृतविधेर्बोधः, शक्तेर-
 वतारग्रहणे तपश्चर्यायां दक्षस्य प्रयत्नेन शक्तिप्रा-
 कट्याच्छिवैविवाहादिदंभवोपायसूचनवर्णनम् ।
 ११. हय्युपदिष्टविधिरुत्याऽविर्भूय शिवा दक्षादुत्पद्य रुद्रं
 मोहयिष्यामीति विधये वरं ददौ ।
 १२. ब्रह्मोत्तरितशक्त्याराधनप्रवृत्तदक्षस्य बहुकालेन
 शक्तिदर्शनम्, मत्कन्यात्वेन रुद्रं मोहयेति
 दक्षयाञ्जोक्तिः ।
 १३. ब्रह्मनिर्देशेन प्रजासमं प्रवृत्तस्य दक्षस्य ब्रह्मोत्था
 असिक्तीनामकपंचजनकन्यया विवाहः । मैथुन-
 धर्मेणोत्पादितानां दक्षपुत्राणां नारदस्य निवृत्ति-
 मार्गोपदेशेन वैराग्यप्राप्तिः । तत्तत्तदकर्मसंहिणो-
 र्दक्षाचारदस्य शापप्राप्त्यादिवर्णनम् ।
 १४. दक्षस्य पश्चिम्यासर्गाणां वर्णनं तासां विवाहादि-
 वर्णनञ्च, ततो दक्षग्रहे साक्षाच्छिवशक्तिप्रादुर्भाव-
 महोत्सववर्णनं शक्त्याललालनाद्युक्तिश्च ।
 १५. ब्रह्मनारदाभ्यां सहशवरप्राप्तिरुपयरोपलब्ध्यन्तं
 मायानुज्ञया सत्या द्वादशमासात्मकशिवार्चनप्रता-
 चरणं विष्ण्वादिसर्वदेवानां च तदवलोकनेनानंद-
 वर्णनम् । सस्त्रीकयोर्विधिविष्णोः शिवलोकगमनं
 तत्स्तोत्रकरणं च ।

अध्यायाः विषयाः
 १६. स्वागमनप्रयोजनकथनानंतरं युक्तस्त्रीस्त्रीकरणं विना
 सृष्ट्यसम्भवे इति ब्रह्महिरण्यामुक्तेऽसंगत्यापि
 शिवस्य तयोराग्रहादिवाहस्त्रीकारस्य वर्णनम् ।
 १७. दक्षकन्याया नंदावतपूर्वोत्तरं शिवस्य दर्शनं तन्म-
 नोभिलपितप्राप्तिवर्णनं ब्रह्मणा सह दक्षग्रहे रथेन
 शिवस्यागमनादिवर्णनं च ।
 १८. विष्ण्वादिदेवैर्मरीच्यादिभिरुपिगणेः सह शिवस्य
 सतीवर्णार्थं दक्षग्रहगमनं, शिवसतीविवाह-
 वर्णनञ्च ।
 १९. सतीशिवविवाहोत्सवे सतीरूपावलोकनेन ब्रह्मणस्त-
 द्विपयककामुकत्ववर्णनं, रोपाच्छिवस्य विधिहने
 प्रवृत्तिः, विष्णुप्राथनया च ब्रह्मवधनिवृत्तिः ।
 २०. सतीशिवविवाहोत्सवेब्रह्मणो विरूपतावर्णनं, पुनश्च
 मर्त्यलोके चैतद्रूपेणैव ब्रह्मणः पूज्यतात्प्राप्तिप्राप्ति-
 रूपवरलाभवर्णनम् ।
 २१. सतीशिवकैलासगमनं तत्र च लौकिकचैत्रया
 तयोर्विहरणम् ।
 २२. पञ्चकालेनिलयनिर्माणाय सत्या प्रेरितस्य शिवस्य
 मत्स्थाने मेधानां गत्यभाव इत्युक्तिः । सतीच्छया
 हिमालये शिवयोः क्रीडाया वर्णनम् ।
 २३. विषयोपभोगाज्जातविरागायाः शिवायाः लोकशि-
 क्षणार्थं सभेदस्वरूपभक्तिभावकथनं तथा मोक्षाश-
 नेकशास्त्रोद्देशकथनं च ।
 २४. लीलया ग्रथयाम्यतोः सतीशिवयोर्वेन विर-

अध्यायाः विषयाः
 द्विणं रामं प्रणमन्तं शिवमवलोक्य शंकितायाः सत्या
 रामपरीक्षाया वर्णनम् ।
 २५. शिवसतीवियोगकारणवर्णनम् ।
 २६. रामपरीक्षार्थं सीतारूपेण गतायाः सत्याः राम-
 मोहायोगात्पश्चात्तापः, विष्णवे शिवस्वाधिकारार्प-
 णम्, सत्रे दक्षशिवयोर्विरोधकारणवर्णनं च ।
 २७. दक्षप्रजापते रुद्रभागरहितयज्ञे देवादीनामागतिः
 तत्र रुद्रमहपृष्टा दधीचेयज्ञयायादिगमनम् । तत्पश्चा-
 पातिब्राह्मणानामपि निर्गमे शिवविरोधिनो दक्षस्य
 यज्ञप्रवृत्तिरेवेति वर्णनम् ।
 २८. गंधमादने सखीजनसहितायाः सत्या रोदिष्या सह
 चंद्रस्य दक्षयज्ञगमनमवलोक्य स्वगमनेच्छाप्रकटनं
 बोधनेऽपि साग्रहाय शिवाज्ञाप्रदानम् ।
 २९. दक्षयज्ञे गतायाः सत्या दक्षादवमानः, सर्वदेवानां
 तत्कुतस्तिरस्कारवर्णनं, दक्षाय सत्या शिवमाहा-
 त्म्यकथनं च ।
 ३०. सत्या योगात्स्वेच्छया तत्र देहत्यागे कृते भृगुणा
 शिवगणेषु पराभूतेष्वपि विभ्रदर्शनादेवादीनां साध्व-
 गोत्पत्तिवर्णनम् ।
 ३१. दक्षयज्ञे देववाणीद्वारा दक्षकृतो तिरस्कारदर्शनं
 भविष्यत्कथनं च ।
 ३२. भृगुपराजितस्वगणद्वारा सतीदेहत्यागादिवृत्तश्रव-
 णात्कुदस्य शिवस्य जयाया वीरभद्रमहाकालीज्वरा-
 दीनां प्रादुर्भावः, तेभ्यो दक्षतत्पक्षीयाणां संहाराय
 शिवाज्ञेति वर्णनम् ।

अध्यायाः विषयाः
 ३३ शिवाय दक्षयज्ञसंहारार्थं चलितायोः कालीवीर-
 भद्रयोः सेनासमारोहस्य वर्णनम् ।
 ३४ कैलासाच्छिन्नगणैः सह दक्षनाशाय निर्गते वीरभद्रे
 यज्ञवाटस्थानां देवादीनामुत्पातदशनाम्नयोत्पत्तिः,
 देववाप्या शिवानन्दकस्य दक्षस्य महामयसूचने
 विष्णुप्रार्थनेत्युक्तिः ।
 ३५ विष्णुं प्रति दक्षस्य तद्विश्रुतिः, शिवानन्दकस्य
 रक्षणं केयामपि सामर्थ्यं नेति तात्पर्यगर्भिता हरे-
 रुक्तिः, एतत्कर्मणा तव धीरभद्रान्मृत्युरस्मादादीनां
 च मृत्युसमशासनं भविष्यतीति च तदुक्तिः ।
 शिवसामर्थ्यमप्यवर्णिं तेन ।
 ३६ शिवमायामोहितैर्लोकपालैर्वीरभद्रस्य संग्रामः, त-
 स्मिंश्च तेषां सर्वेषां पराभवः, ततो विष्णुवीरभद्र-
 योः संवादोत्तरं संग्रामोन्मुखत्वादिकथनम् ।
 ३७ विष्ण्वादिदेवैर्वीरभद्रादिशिवगणानां दारुणसंग्रा-
 मस्य वर्णनं, तथा चेदं सर्वं सतीकृतं मत्वा परा-
 भूतानां देवानां स्वस्थानगमनं, जयशालिवीर-
 भद्रकृतदर्शपूर्णानां दन्तत्रोटनश्मश्रुलज्जनाद्युप-
 द्रवो यक्षविष्वसनं च, ततो दक्षस्य दीक्षितस्यापि
 वीरभद्रकृतशिरश्छेदादिवर्णनम् ।
 ३८ शिवप्रभावशिविणोः शिवं विना देवैः सह दक्षय-
 ज्ञगमने कारणकथनप्रसंगेन दधीचपिशुवयु-
 राज्ञोः स्वस्य श्रेष्ठपविषयकविवादकथनं, ध्रुवयोः
 सकाशाद्वाहवीचैः पराभवः, मृत्युजयप्रभावाद्दधी-

अध्यायाः विषयाः
 चेरमरत्वप्राप्तिः, तस्मात्संप्रभूतस्य ध्रुवयो हरेरा-
 राधनादिवर्णनम् ।
 ३९ दधीचं प्रति द्विजरूपेण ध्रुवयुष्माप्रियकार्यार्थं
 विष्णोर्गमनं, दधीचविष्णोः ध्रुवयुनिमित्तको महा-
 न्कलहः, दधीचस्य शैवादिगणैः पराभवः, दधीच-
 सकाशाद्देवैः सह विष्णोः शापप्राप्तिवर्णनम् ।
 ४० दक्षप्रजापतिनिधनजडुःखेन खिन्नस्य ब्रह्मणः देवैः
 सह वैकुण्ठगमनं, दक्षसंजीवनयज्ञसंधानाया देवैः सह
 कैलासे विष्णोर्गमनं कैलासवर्णनं च ।
 ४१ सतीविरहिणोपि शिवस्य विष्णुकृतस्वापराधख्या-
 पनप्रदर्शिका स्तुतिः ।
 ४२ स्तुत्या प्रसन्नस्य शिवस्य यज्ञसंधानोपायकथनम् ।
 ४३ वीरभद्रदग्धशिरसः प्रजापतेर्वस्तुशिरःसंधाना-
 जीवनोपायकथनं, यज्ञानुसंधानप्रकारः, सतीखंड-
 श्रवणपटनफलवातिकथनं च ।
 इति द्वितीयाया रुद्रसंहिताया द्वितीयः सतीखंडः ॥ २ ॥
 अथ द्वितीयाया रुद्रसंहितायास्तृतीयः
 पार्वतीखण्डः ॥ ३ ॥
 १ सत्या हिमालयोदरे जन्मधारणनिमित्तकथनं,
 नारदोपदेशतश्च पार्वत्याः पुनः शिवप्राप्तिकथनं,
 हिमगिरिर्द्वैरूपान्तिरूपं, तेन च पितृकन्याया मे-
 नाया विवाहादिकथनम् ।
 २ मेनोत्पत्तिप्रसंगात्तिसृणां मेनकादितृकन्यानां सन-

अध्यायाः विषयाः
 कादिमुनिन्यः शापप्राप्तिः, प्रसन्नेभ्यस्तेभ्यश्च पुनः
 शापनिर्मुक्तिप्रकारस्य वर्णनम् ।
 ३ पार्वत्युत्पत्तिशिवप्राप्तिकथाप्रश्रवणसंगे हिमवद्रुहे वि-
 ष्ण्वादीनां गमनं सत्कृतशिवस्तुतिवर्णनं च ।
 ४ सतीविरहज्वररोदनश्रवणजातदुःखानां देवानां
 देव्याः स्वरूपदर्शनं, शिववन्मेनाप्रार्थनाच्च त्वद्रुहे
 मदाधिर्भाव इति तदुक्तिः, देवकार्यसंपादनप्रका-
 रवर्णनं च ।
 ५ मेनारुद्रतपोवर्णनम्, मेनायाः शिवाया जन्मकथ-
 नम्, मेनायाः शक्तिप्रसादाच्छतपुत्रप्राप्तिरूप-
 वरप्राप्तिः ।
 ६ पार्वत्या मेनायाः जन्मप्रकारकथनम् ।
 ७ पार्वत्या जन्मनिमित्तस्य शिववत्कृतमहोत्सवस्य
 वर्णनं, नामकरणसंस्कारोत्तरं तस्या शालक्रीडा-
 वर्णनं च ।
 ८ स्वकन्यायाः प्रारब्धादिकं नारदाच्छ्रुत्वा दिगंबर-
 विरक्तपतिप्राप्तिरूपं स्वकन्यादुर्दैवं च विचिन्त्य दुः-
 खितस्य हिमवतो नारदेन सह संभाषणम् ।
 ९ योग्यवरोपलब्धे पित्रोः पार्वत्यै शिवाराधनोपदेशः,
 शिवस्य स्त्रेण आविर्भावः, श्रीरुद्रस्य पार्वतीप्राप्त्यै
 हिमगिरिगमनं पार्वत्याश्च तत्सेवायां नियोगादि-
 रवर्णं ।
 १० पार्वतीप्राप्त्यै तपश्चरतो रुद्रस्य भालोत्पन्नधर्म-
 विदोर्मोत्युत्पत्तिः स्त्रीरूपिण्या भम्या स्वस्तनदाना-

अध्यायाः विषयाः
 दिना वार्धितस्य तस्य शिवकृपया ग्रहत्वप्राप्तिश्च
 वर्णिता ।
 ११ गणैः सह शिवां मनसि निधाय हिमगिरौ रुद्रस्य
 तपःस्थितिः, तत्र हिमाचलस्य शिवदर्शनसंभाष-
 णादिवर्णनं च ।
 १२ एकदा पार्वत्या साकं शिवदर्शनायागतस्य हिम-
 गिरिः कन्यया सह त्वया कदापि नागंतव्यमिति
 शिवोक्तौ गिरिकुताविनयप्रकाशः ।
 १३ सांख्यवेदांताभिप्रायेण शिवशक्त्यैर्विवादात्तरं गिरि-
 जायाः स्वसेवायां शिवाज्ञा चिरमेकत्र स्थितयोः
 शिवशक्त्योर्विकारोत्पादनाय देवैः प्रेषितस्य कामस्य
 शिवकृतदादिवर्णनम् ।
 १४ तारकासुरोत्पत्तिप्रसंगाद्ब्रह्मगोत्पत्तिः, पुत्रार्थं तस्य
 तपश्चरणेन प्रसन्नाद्विधेर्वरप्राप्तिश्च ।
 १५ तारकोत्पत्तिसमये प्रसंगादरुष्टस्वरूपविवरणम् ।
 तस्य चोत्पत्तपसा देवादीनां भयप्राप्तिः, ब्रह्मणः
 सकाशात्तारकासुरस्य वरद्वयप्राप्तिः, भयात्सर्वदेवै-
 स्तस्य स्वत्वैश्वर्यप्रदानं च ।
 १६ तारकत्रस्तदेवानां ब्रह्मणे स्वदुःखकथनं, शिवपुत्रं
 विना तदनेन सर्वेषां नशक्यत्वकथनोत्तरं हैमवत्या
 शिवस्य विवाहकृत्युत्पादनयत्नादखिलं देवकार्यं
 संपत्त्यत इत्यादिप्रकारेण देवानां ब्रह्मकृतसांत्वन-
 वर्णनम् ।
 १७ शक्रस्य काममाहूय तच्छक्तिवर्णनपूर्वकं तस्मै

अध्यायाः विषयाः
 शिवशक्त्योर्विवाहे पुत्रोत्पत्त्या तारकवधादिस्वकार्य-
 निरूपणं, कामस्य च हरजये प्रतिष्ठाय शिवनिक-
 टगमनम् ।
 १८ कामकृतपार्वतीविषयकशिवमोहवर्णनम् ।
 १९ क्रुद्धस्य हरस्य तृतीयनेत्रोत्पत्त्याप्रतिष्ठा कामदाहवर्ण-
 नम् । देवप्रार्थनया पुनः संजीवनोक्तिश्च ।
 २० कामदहनोत्तरं वाडवरूपेण शिवनेत्रोत्पत्त्यद्विज्वा-
 ल्याः सागरगमनं, ब्रह्मानुज्ञया च सा सागरेण
 स्वीकृता ।
 २१ कामदाहोत्तरमंतर्हितं शिवे हैमवत्याः शिवविरहा-
 दुःखवर्णनम्, नारदात्मचाक्षरमंत्रोपदेशप्राप्तेर्वर्णनम् ।
 २२ पुनश्च शिवप्राप्तये पित्रोरनुज्ञया पार्वत्या मुनिदुष्करं
 तपोऽकारि ।
 २३ पार्वतीतपोमिता शैलोक्यदाहप्रसंगाद्वीर्यानां देवानां
 ब्रह्मलोकगमनं, विष्णुना सार्धं च पार्वतीतपस्थाना-
 यलोकनोत्तरं शिवसंनिधिप्राप्तिवर्णनं च ।
 २४ ब्रह्मविष्णुशिवप्राहात्यापार्वतीपाणिग्रहस्य शिवकृतस्वी-
 कारवर्णनम् ।
 २५ शिवस्मरणात्मतप्यागमने पार्वतीच्छलाय तेषां
 नियोगः नारदात्मविद्वद्वासोनेयंकर इति तैराग-
 त्योक्ताऽपि न च्छाल स्वमतात्पार्वतीति ।
 २६ पार्वतीनिश्चयपर्यवर्ध्या जटिलस्वरूपेणागतस्य शि-
 वस्य शिवया संवादः ।
 २७ पार्वत्या निश्चयं दृष्ट्वा पूर्वं जन्ममन्युभूतेषु निरिच्छ-

अध्यायाः विषयाः
 शिवसंयथास्वदेहपातप्रसंगे तत्प्राप्त्यर्थं यतमानां
 त्यां धिगित्येवं प्रतारणप्रवृत्तौ जटिलः ।
 २८ पार्वत्या दृढनिश्चयेन दुष्टः शिवस्तां निजरूपं प्रदर्श्य
 त्यां स्वीकरिष्ये इत्युच्यते ।
 २९ मया पूर्वं दक्षेण कन्यादानममये यशः सम्यङ्
 पूजिता इति हेतोर्वियोगप्रसंगोऽनुभूतः तथा इत-
 उत्तरं भा भूदतस्त्वया विधिना हिमालयान्मत्प्राप्तिः
 संगदनीयत्वादिपार्वत्युक्तिः ।
 ३० शिवांतर्धानानंतरं महोत्सवपूर्वकं शिवायाः स्वविनु-
 यदागमनवर्णनम् ।
 ३१ शिवयोर्विवाहनिश्चयं श्रुत्या हिमाचलस्थानेन मोक्ष-
 प्राप्त्या पृथिव्या महती दानिरिति मत्वा तदघट-
 नाय देवानां प्रत्यवर्णनम् ।
 ३२ जटिलरूपशिववाक्याद्विब्रह्मदयाया मेनायाः शिवाय
 स्वकन्याऽपदाने दुराग्रहः शिवाज्ञया च सप्तर्षीणां
 हिमालयसदनागमनञ्च ।
 ३३ पुनश्चारुंधतीसहितसप्तर्षीणामनेकेतिहासकथनेन हि-
 मन्थमेनयोः सांत्वनम् ।
 ३४ शिवयोर्विवाहप्रसंगेन वशिष्ठनारण्येतिहासकथनम् ।
 ३५ एतत्प्रसंगेनैव पञ्चापिण्डलादचरितवर्णनम् ।
 ३६ वशिष्ठवचनानंतरं सर्वेषां शैलानामपि संमत्या
 शिवाय कालीप्रदाने हिमालयस्य निश्चयवर्णनं सप्त-
 षीणां शिवविवाहघटनं साधयित्वा स्वलोकगमन-
 वर्णनं च ।

अध्यायाः विषयाः
 ३७-३८ स्वयंभुवंसमत्या शिवं प्रति हिमगिरेः पवि-
 कालेखनं शिवकृततत्त्वस्वीकारः विवाहार्थं सर्वपवेता-
 गमनं, विवाहसमग्रावर्णनञ्च ।
 ३९ विश्वकर्मणः विवाहमण्डपरचनाकौशल्यवर्णनं तथा
 देवादिकानां निवासार्थं स्थलादिनिर्माणवर्णनम् ।
 ४० नारदद्वारा ब्रह्मादीनां शिवनिर्मात्रितानां कैलासा-
 गमनवर्णनं तैश्च सह हिमगिरिरुदे शिवस्यागमन
 वर्णनञ्च ।
 ४१ विवाहमंडपे विश्वकर्मणश्चातुर्वर्ण्यं मोहितानां देवानां
 भयोत्पत्तितत्त्वविवरणप्रकारवर्णनम् ।
 ४२ शिवस्य गिरिणां चोपविवाहस्थलं समागमोत्सव-
 वर्णनम् ।
 ४३ स्वकन्यापदं शिवं द्रष्टुमागतायां मेनायां मोहनाय
 शिवकृतलीलावर्णनम् ।
 ४४ शिवलीलामोहिताया मेनाया मोहनिवारणकथनम् ।
 ४५ दिव्यस्वरूपेण शिवविभवंस्थितिवर्णनम् ।
 ४६ सर्वस्त्रीगणेः सह मेनया मंडपद्वारप्राप्तवरस्य नी-
 राजनावर्णनम् ।
 ४७ हिमालयमंडपे वररूपशिवस्य सुरादिभिः सह प्रवेश-
 प्रकारकथनम् ।
 ४८ शिवाशिवयोर्विवाहविधिकथनं कन्यादानादिप्रकार-
 वर्णनञ्च ।
 ४९ विवाहहोमादिसकलसंस्कारादिवर्णनम् ।
 ५० विवाहमहोत्सवे लौकिकरीत्या स्त्रियोनोदवर्णनम् ।

अध्यायाः विषयाः
 ५१ शिवं शक्तियुतं विलोक्य कामसंजीवनाय रतिप्रा-
 र्थना, कामस्य विष्णुसमीपगमने शिवाज्ञा, कामसं-
 जीवनप्रकारकथनं च ।
 ५२ हिमालयरुदे वरपत्नी यजनभोजनसमारंभवर्णनम् ।
 ५३ शिवयोर्विवाहमहोत्साहे द्विप्रदिनोत्साहवर्णनम् ।
 ५४ वधूवरयोश्चाप्रसंगे मेनायाः पार्वत्यै शिक्षणमिषेण
 पतिप्रतापमवर्णनम् ।
 ५५ लौकिकरीत्या विवाहकृत्यं सर्वं निर्वर्त्य शिवयोः
 कैलासगमनवर्णनम् ।
 इति द्वितीयाया रुद्रसंहितायास्तृतीयः
 पार्वतीखण्डः ३.

अथ द्वितीयाया रुद्रसंहितायाश्चतुर्थः कुमारखण्डः ॥ ४ ॥

१ शम्भोर्दिव्यवर्षसदृशं गिरिजया सह लीला, तार-
 कर्दितसुराणां विष्णुपुरोगमानां शङ्करगदिधौ
 दुःखनिवेदनम् ।
 २ देवस्तुतासमाप्तरीतिशिवच्युतेरतसोऽग्निसप्तर्षिपत्नी-
 क्रमेण गङ्गायां प्राप्या शरवणे कर्तितक्योत्पत्तिः ।
 ३ पट्टकृत्तिकाभिः स्तन्यदानादिना कुमारस्य पोरणं
 सुरलोकं गत्वा कुमारेण, नानालीलाभिरिष्यवदीनां
 विस्मापनम् ।
 ४ स्यां चन्द्रादिभ्यो वृत्तेऽवगते शिवाज्ञया ससैन्यस्य
 सगणस्य नन्दिनः पट्टकृत्तिकासविधं गमनं सवि-
 नयञ्च स्कन्दस्य शिवसन्निधौ प्रापणम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- ५ हरिब्रह्मादिदेवानां स्वस्वायुधप्रदानपूर्वकं कार्तिकेय-
याभिकेयकरणम् ।
- ६ कस्यचिद्विजस्य यज्ञियेऽङ्गे नष्टे तत्प्राथम्येन सुर-
लोकात्कार्तिकेयस्य तदानयनं तदुपरि क्षणमात्रेण
विश्वभ्रमणात्तस्यालौकिकशक्तिदर्शनाच्च तस्य
स्यायत्तीकरणम् ।
- ७ तारकेण सहेन्द्रादिदेवानां युद्धवर्णनम् ।
- ८।९ तारकेण वीरभद्रविष्णोर्ध्वोरयुद्धवर्णनम् ।
- १० स्वामिकार्तिकेयद्वारा तारकवधः ।
- ११ कुमारेण याणप्रलंबवधः, श्रीशिवतुष्टये प्रातिज्ञेश्वर-
कपालेश्वरकुमारेश्वरलिङ्गस्थापनञ्च ।
- १२ तारकवधप्रीतदेवैः कार्तिकेयपार्वतीमहादेवानां
स्तुतिः ।
- १३ अन्तर्ध्यासुखं ज्ञातुं द्वारपालत्वेन शिवया स्वगा-
त्रमलतो गणेशो निर्मितः, कदाचित्ज्ञातुं प्रवृत्तायां
तस्यां शिवस्यान्तःप्रवेशं ससयध्रिप्रहारमवर्णनम् ।
- १४ चतुःशिवगणानां पार्वत्यन्तःपुरप्रवेशे निवारिते
शिवान्नया गणेशेन सह शिवगणानां युद्धनिश्चयः ।
- १५ शिवगणैः सह गणेशयुद्धवर्णनम् । युद्धं निवार्यता-
मिति महेन्द्राय नारदप्रार्थनम् ।
- १६ गणेशेन सह विष्ण्वादीनां युद्धे प्रवृत्तेऽप्याहव-
लस्य रणदुर्जयस्य तस्य शिरो मधेश्वरलिङ्गलेना-
च्छिन्नम् ।
- १७ क्रुद्धमातृगणेन युद्धे विष्णुशक्रादिदेवानां पराजय-
स्ततो गिरिजस्तुतिस्तथा च गणेशो जीविते युद्ध-

अध्यायाः

विषयाः

- शान्तिं करिष्यामीत्युक्ते गणेशदेहे करिमुखयोज-
नपूर्वकं रणनिवृत्तिः ।
- १८ गणेशकाये गजमुखयोजनेन तत्सोज्जीवनम् ।
- १९ सर्वदेवपूजाप्रसंगे प्रथमं गणेशः पूज्य इति वर-
प्रदानपूर्वकं गणाधिपत्वप्रदानम् ।
- २० गणेशविवाहवर्णनं स्वपाणिग्रहणेऽन्तरायमवलोक्य
कार्तिकेयस्य तपसे क्रौञ्चगिरिगमनम् ।
इति द्वितीयाया रुद्रसंहितायाश्चतुर्थः कुमारखण्डः ॥४॥

अथ द्वितीयाया रुद्रसंहितायाः

पञ्चमो युद्धखण्डः ॥ ५ ॥

- १ त्रिपुरात्मजतारकविशुन्मालिक्रमलाक्षतपःप्रीतब्रह्मणा
याचयामित्युक्ते तैः सर्वामरप्रधानत्वमयाचि ।
नायं वरः समुचितोऽयं प्रार्थयतेति तेनोक्ते हेम-
वज्राय सराजतानि पुरत्रयाणि नो देहीत्युक्ते ब्रह्मणा
तन्निर्माणाय विश्वकर्मेण निदेशः ।
- २ तारकादवर्द्धितदेवानां तद्वधाय शिवस्तुतिः ।
- ३ शिवोपदेशाद्देवानां विष्णुप्रार्थनं तेन यज्ञेभ्य आदे-
शस्तेभ्यो भूतसृष्टिस्ततश्च शिवाचंक्रत्रिपुरस्य नाशो
ऽवश्यः । प्रयत्नतस्तेषां शिवपूजाविघ्नसम्पादन-
विचारः ।
- ४ त्रिपुरमोहनार्थं विष्णुना जिनस्योत्पादनन्तद्वारा-
हंसा दीक्षया त्रिपुरस्याहर्द्धमानुगीकरणम् ।
- ५ जिनधर्मकथनप्रसङ्गेन देवानां आश्रयधर्माद्यनियम-
वर्णनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- ६ विष्णुब्रह्मप्रभृतिपुरेस्त्यक्तशिवधर्मः तारकः सुवध्य
इति शिवाय सन्तुतिनिवेदनम् ।
- ७।८ त्रिपुराताया शिवाज्ञया विश्वकर्मेणा सर्वदेवम-
यरथनिर्माणम् ।
- ९ श्रीशिवस्य युद्धयात्रावर्णनम् ।
- १० त्रिपुरदाहवर्णनम् ।
- ११ त्रिपुरासुरे दग्धे शिवस्य रौद्री मूर्तिं विलोक्य
विष्ण्वादिदेवैः शम्भुस्तुतः ।
- १२ त्रिपुरदाहावशिष्टमयस्य शम्भुशरणगमनं तस्मै
शम्भुना वितललोकवासदानपूर्वकं स्वभक्तिर्दत्ता ।
जेनाचाय्येभ्यः कलौ त्वन्मत्तं प्रसरिष्यतीति निदे-
शपूर्वकं विष्ण्वादिदेवविसर्जनम् ।
- १३ तपस्विरूपेण गच्छति शिवे शक्रेणतदवमानाच्छ-
म्भुना तद्भस्मीकरणं बृहस्पतिप्रार्थनया पुनरुज्जी-
वनम् ।
- १४ रुद्रनेत्रोत्थवाह्निना समुद्राजलधरोत्पत्तिः कालनेमि-
दुहित्रा वृन्दाया तत्प्राणयनम् ।
- १५ स्वसदधि लिङ्गशिरसं राहुमवलोक्य लुषामन्थन-
सामयिकदेवैरं स्मृत्वा जलधरस्य शक्रेण युद्धं दे-
वानां तत्कर्तृकपराजयश्च ।
- १६ स्वर्गं विहाय विद्वतेषु सुरेषु जलधरेण तदनुसरणं
देवसहायार्थं विष्णोः संप्राप्तकरणञ्च ।
- १७ विष्णुजलधरयुद्धे जलधरपराक्रममुद्रविष्णोर्वरदा-
नेन तन्नगरे सलक्ष्मीकहरेर्निवासः ।

अध्यायाः

विषयाः

- १८ शक्रादिदेवैस्त्रैप्रथितो नारदो जलधरमागत्य पार्वती-
रूपलावण्यलक्ष्मीं प्रशशंस तशं जातानुरागः स
दैत्यो मारशराहतो बभूव ।
- १९ शिवसन्निधौ पार्वतीं मल्लं देहीति दूतप्रेषणन्तदा-
कर्ण्य रुपातिभीमस्य पुरुषस्योत्पत्तिः शम्भु-
देहात् ।
- २०-२१ शिवगणजलधरसेन्ययुद्धवर्णनम् ।
- २२ श्रीशिवजलधरयोर्गुद्धे नानामायाः संविधाय तम
प्रवृत्ते हरे पार्वतीरिरंसया जलधरस्य शिवलोकेण
पार्वत्यन्तिकं गमनम् । तन्मायामालोक्य भवान्या
विष्णोः स्मरणं दुष्टजलधरदेवस्य पत्न्या वृन्दायाः
सतीत्वमपाकुर्वित्यामन्त्रणम् ।
- २३ विष्णुना जलधरपत्न्या दुःस्वप्नान्दर्शयित्वा भयो-
त्सादनं स्वयं मायाजलधरवपुषा तथा सह विहर-
णम् । विदितविष्णुच्छलया वृन्दाया जन्मान्तरे
तव पत्नीहरणं भवत्विति विष्णुशपदानपूर्वकं
चिताप्रवेशः ।
- २४ श्रीशिवद्वारा जलधरवधः ।
- २५ तत्तद्भक्तभुक्तिमुक्त्यादिप्रदानात्मकशम्भुयशःस्तव-
नम् ।
- २६ वृन्दाचिताभूमौ समाधिस्थस्य हरेः प्रवृत्तिं सूच-
यितुं शम्भवे देवानां निवेदनं यूयं सर्वं पार्वतीसन्नि-
धौ गत्वा त्र्यप्रार्थितं प्राप्तयथेति शम्भुवचसा दे-
वानां शिवास्तुतिपूर्वकं तत्प्राथनम् । तथा च वृन्दा-

अध्यायाः	विषयाः	अध्यायाः	विषयाः	अध्यायाः	विषयाः	अध्यायाः	विषयाः
चित्ताभूमी वपनार्थं श्रीजदानन्ततश्च तैम्यो धात्री- मालतीतुलसीनामुत्ततिस्ताः प्राप्य विष्णुमोहापगमः।		३८ ब्रह्मपाशुपतास्त्रप्रयोगपूर्वकं श्रीकालीचन्द्रचूडयो- युद्धवर्णनम् ।	श्रीकालीचन्द्रचूडयो- युद्धवर्णनम् ।	पधारिशिवसमीपे पार्वतीयाच्चार्य दूतप्रेषणम् । शम्भोश्च तद्विपरीतोत्तरदानेनान्धकस्य युद्धोद्योगः ।		५४-५५ अनिरुद्धेऽदर्शनं वाते तन्मात्रादीनां चिन्ता नारदानुग्रहादवगतवृत्तस्य श्रीकृष्णस्य तदानयनाय पातालगमनन्तश्च बाणेनातिमयङ्करयुद्धं शम्भु- सनाथस्य तस्य पराजयेऽमोघवीर्यत्वं शिवानुग्रहा- त्पुनस्तस्य भुजराजिक्रान्तनपूर्वकं पराजयकरणम् । ऊपानिरुद्धयोर्विवाहो द्वारकागमनञ्च ।	
२७ दम्भासुरस्य पुत्रार्थं तपश्चरणम्। तत्तपस्तुप्रविष्णुप्रसा- दात्तस्य शंखचूडाहप्रशोभति ।		३९ अंशरीरिण्या वाचा श्रीशङ्करादृतेऽसम्भावी शंखचूड- वध इत्युक्ते शिवशंखचूडयोरुत्पुष्टयुद्धवर्णनम् । कालीभैरवनन्यादिद्वारा शंखचूडसैनिकानामसं- ख्यानां वधः ।		४५-४६ अन्धकासुरशिवसैन्यधोरयुद्धवर्णनं वीर- भद्रादीनां युद्धे पराजयः शिवस्याधिकबलसम्पाद- नार्थन्तपश्चरणम् ।		५६ रणे स्थानमभङ्गसंजातनिर्वेदस्य बाणासुरस्य शम्भु- प्रेषितनाम्दिना सान्त्वनं बाणस्थेशप्रीतये नृत्यकरण- न्ततो हृष्टशिवेन तस्मै गाणपत्यप्रदानम् ।	
२८ शंखचूडस्य तपश्चरणं ब्रह्मनिदेशात्तुलस्या सह विवाहश्च ।		४० श्रीशिवशंखचूडयोस्तुल्ये युद्धे भुवनारायणकवच- स्य शंखचूडस्य वधो नारायणप्रथमं धिनां दुर्घट हत्याकाशवाण्याभिहिते शिवेन नारायणप्रार्थनं नारायणस्य वृद्धब्राह्मणरूपेण शंखचूडाद्वर्माच्या शिवद्वारा शंखचूडवधश्च ।		४७ अन्धकप्रार्थनया युद्धहतवीराणां शुक्रेण सञ्जीवि- न्योजीवनम् ।		५७ महिषासुरपुत्रजगसुरस्य महेस्वरद्वारा वधस्तदा- ख्या कृत्तिवासिंश्चरालिमास्थापनं तत्कृत्तिवसन- धारणञ्च ।	
२९ शंखचूडवधोपक्रमे तद्राज्यकरणवर्णनपूर्वकं तत्पुत्र- मयवृत्ताभिधानम् ।		४१ त्वं शिला भवेति विष्णवे तुलसीशायः तस्याश्च गण्डकीनदीरूपा तयोश्चिरकालिकः सङ्गमः ।		४८ पिनाकिनिदेशाच्चदिना दैत्यगुरोर्महणं शिवद्वारा- तन्निगीर्णमन्धकवधसमये कोलाहलेन शिवशुक- द्वारा शुकनिस्सरणं तस्मै शिवानुग्रहश्च ।		५८ दुन्दुभिनिहृदादैत्यवधाय भुतव्याघ्ररूपिणः स्मरहरस्य मुनिप्रार्थनया व्याघ्रेशाख्यालिंभो तत्रैवा वस्थानम् ।	
३० खट्वेते हस्तशंखचूडस्य वधोऽसंभाव्य इति हरिब्रह्मप्र- मुखदेवैः शिवस्तुतिकरणम् ।		४२ श्रीपार्वतीप्रस्तेदतोऽन्धकस्य जन्म पुत्रार्थं तपस्यते हिरण्याक्षाय शिवद्वारा तस्य दानम् । हिरण्याक्षे भूमिमपहृत्य पातालं गते वराहरूपिविष्णुना तद- धपुरस्सरं भूमानयनम् ।		४९ शिवशूलप्रतोतान्धकस्य त्रिसहस्रवर्षपर्यन्तं तपश्च- रणन्तत्कर्मणा प्रीतेन शिवेन तस्मै न्यजीवितप्रदान- पूर्वकन्तस्मै गाणपत्यप्रदानम् ।		५९ गौरीद्वारा विदलोत्पलदैत्यवधवर्णनम् । इति द्वितीयाया कद्रसंहितायाः पञ्चमे युद्धखण्डः ॥५॥ इति द्वितीया खट्वसंहिता ॥ २ ॥	
३१ शंखचूडवधार्थं याचमानेभ्यो देवेभ्यः शिवोपदेशः।		४३ हिरण्याक्षे निहते सकोपं हिरण्यकशिपोर्धोरतपश्च- रणं, तत्तपोमीतदेवानां क्षीरसागरक्षायिविष्णुशरण- गमनं तेन च तन्दुष्टदेवं हनिष्यामीत्यमयदानं कालान्तरे नृसिंहरूपेण तद्वधः ।		५० तपस्तुष्टशिव्याच्युक्तस्य सञ्जीवनीविद्यालामः ।			
३२ देवेभ्यो राज्यं देहि नो चेत्तुदयस्येति शंखचूडस- विधे शिवेन पुण्यदन्तदूतप्रेषणम् ।		४४ प्राप्तस्वपितुराव्यत्यन्धकस्य त्रिलोकीविद्रावणं पार्वतीत्यावण्यश्रवणसंज्ञातनुष्णस्य तस्य योगिरू-		५१ ऊपाचरितवर्णनं शिवशिव्याविहारवर्णनञ्च ।			
३३ वीरभद्रनन्दिकात्यष्टमैरवायनेकशिवगणानां तस्मै- न्यसंख्याभिधानपुरस्सरं युद्धयायावर्णनम् ।				५२ बाणासुरस्य गव्योत्तयाचिरात्तद्वृजकण्डूनिवृत्ति- र्भवित्रीति शिवाक्षिः ततः श्रीगौरीप्रेषितसख्यानीता- ऽनिरुद्धेन सहोपासितश्चित्रलेखामाहाय्येनानिरुद्धस्य पुनस्तदन्तःपुरे ऊपाविहारः ।			
३४ भार्या तुलसीं समाश्वास्य पुत्रे राज्यं समर्प्य शंख- चूडस्य युद्धयायोपक्रमः ।				५३ कन्यान्तःपुरदूषकस्यानिरुद्धस्य निग्रहार्थं ससैन्य- बाणासुरस्य धोरयुद्धवर्णनं तस्यामानुषं कर्म वि- लोक्य तद्वधाय स्वमन्त्रिणे निर्देशो नभोवाण्या तन्निवारणं नागवाशस्तद्वन्धनमनिरुद्धस्त्रेन काल्या नागवाशच्छेदोऽनिरुद्धस्य चोपया मुनेन विहारः ।			
३५ मरीचिपुत्रकश्यपादानयोत्पत्तिः पूर्वदेवास्त इत्यादि- कुलीनतागप्रकटनपुरस्सरं जातिभिर्युद्धमनर्थहेतुरि- त्यादिशिवोपदेशो दूतं प्रति । देवाः सदैव स्वका- र्यसाधकास्त्रैर्योद्धव्यमेवेति शंखचूडाशयकयनपूर्वकं दूतवचनम् ।							
३६ देवदानवानां रोमहर्षणयुद्धवर्णनम् ।							
३७ शंखचूडेन कांसिकेयादिमहावीराणां निरुपमयुद्ध- वर्णनम् ।							

- अध्यायाः विषयाः
- ३ इन्द्रजनासिद्धिमुद्रावतारप्रकरणप्रतीतिशिवस्य शरीरा-
दन्तरीश्वरप्रादुर्भावः । शिवाज्ञया प्रजापतिसंक-
ल्पसिद्धये ब्रह्मणे भवान्या नारीलुष्टिप्रदान-
पूर्वकं दक्षगृहेऽवतरणम् ।
- ४ प्रथमे द्वारे श्वेतमुनिरूपेण शम्भोवतारग्रहण श्वेतश्वे-
तशिखादिमुनेन्याति ध्यानप्रशंसा, एवं द्वितीयादि-
नवमद्वारपर्यन्तस्तत्तद्रूपेण शम्भोवतारवर्णनत-
त्तच्छिष्योपदेशपूर्वकमन्त्रे संक्षेपेण भद्रायुश्चरितम् ।
- ५ दशमाद्यष्टाविंशतिद्वारपर्यन्तस्तत्तन्मुनिरूपेण श्री-
शिवावतारतच्छिष्यामादिकथनम् ।
- ६ पुत्रकामस्य शिलादमुनेर्दुष्करतपश्चरणपूर्वकं श्री-
शिवात्मकाऽयोनिरनन्दीश्वरपुत्रप्राप्तिस्तस्याल्पायु-
योगज्ञानात्परितारो नन्दीश्वरस्य तपश्चर्यार्थं वन-
गमनञ्च ।
- ७ तपःप्रतीतान्महेश्वरानन्दीश्वरस्य गणाधिपत्वप्राप्ति-
र्विवाद्गणनं शिवमक्तिवरप्राप्तिश्च ।
- ८ अहमेव सर्वेश्वरो न कश्चिन्मत्तोऽधिक इति ब्रह्म-
गर्हनाशाय कालमेरवारनामकवृद्धावतारवर्णनम् ।
- ९ भैरवस्य त्रिलोकीतीर्थप्रमणेऽन्यनगताविधिशिर-
श्छेदजब्रह्महत्या काश्यां कपालमोचनतीर्थं सद्यो-
विलयं गतेति कपालमोचनतीर्थस्य सर्वश्रेष्ठवोक्तिः ।
- १० गृहस्थस्य चरितवर्णने तदुग्ररुड्यालसंततजगत्प्रयी-
रक्षणोपायप्रश्नार्थं समागतदेवानुद्दिश्य तदुःखोप-
शमाय श्रीमहादेवस्य प्रतिवचनम् ।

- अध्यायाः विषयाः
- ११ श्रीमहादेश्वराय दत्तवृत्तिहोपशमाय गणाध्यवीर-
भद्रस्य तदुग्रकण्ठ आगत्य सवाम निवेदनेऽपि
वृत्तिहोपशमनगमात्कोपप्रकाशनम् ।
- १२ शम्भोऽश्वरभावतारप्रसङ्गे दत्तवृत्तिहोपश्वरच्छेदस्त-
त्कृत्तित्वचनेन च तस्य कृत्तिवासा इति सोपपत्ति-
कनामकथनम् ।
- १३ अत्युग्रतपोनिरतविश्वानराख्यमुनिं प्रति शुचिपत्न्यां
व्रतपत्न्यां गृहपतिनाम्ना पुत्रातामेष्वामीति शम्भोः
प्रतिज्ञा ।
- १४ गृहस्थवतारसमये विष्ण्वादिदेवानामागमनम् ।
विहितोपनयनादिस्कारस्य तस्य नारदनात्पथ्यु-
ष्ट्राभिधानम् ।
- १५ अकालमृत्युच्छिदे गृहपतेस्तपश्चरणम् । शक्ररूपेण
शम्भुना तत्परीक्षणं स्वात्मनि तद्वदप्रेमावलोकना-
त्पारितोषं तस्मा अभिपदवीप्रदानम् ।
- १६ समुद्रमथनोद्भूतसुधासन्तुष्टतदेवमदापहाराय
शम्भोऽयं श्वेश्वरावतारवर्णनम् ।
- १७ शंभोः सशक्तिमहाकालतारादिदशावतारवर्णनम् ।
- १८ दैत्योपद्रुतदेवरक्षाकामकश्यपतपःपरितुष्टशिवस्य
सर्वतस्सुरक्षायै कपालायेकादशशुद्धावतारवर्णनम् ।
- १९ पुत्रकामस्यात्रैः सर्वश्रेष्ठदेवतपश्चरणं ब्रह्मविष्णुशिवा-
त्मिकाया देवत्रया वरं याचस्वेति तदन्तिकमागम-
नम् । तदंशेऽन्यश्चन्द्रदत्तात्रेयदुर्वाससामुद्रवो दुर्वा-
ससोऽम्बरीषादीनान्धर्मपरीक्षावर्णनञ्च ।

- अध्यायाः विषयाः
- २० मोहिनीरूपमुग्धस्य हरस्य मनःक्षोभाद्वीर्यच्युतिः ।
सप्तपिढारा गौतममुतायामञ्जल्यां श्रवणद्वारा तस्या-
ऽऽधानम् ततश्च यथावसरं हनुमज्जनिः । हनु-
मतः सूर्यादध्ययनं तन्निदेशेन च तस्य सुग्रीवोप-
कण्ठं गमनं सीतान्वेषणादिश्रीरामकार्यकरणादि च ।
- २१ भैरवाय मनुजो भवेति गिरिजायाः शापदानम् ।
- २२ समुद्रसञ्ज्ञातदिव्यनारीभिः पाताले विष्णोर्विहरणम् ।
चिरायैवं विष्ण्वावक्तिमालोक्य महेशस्य तद्गोचनाय
वृत्तरूपधारणञ्च ।
- २३ अतुल्यलङ्घ्यरूपेण शिवेन विष्णुपुत्राणां युद्धे नाशे
विष्णुशम्भुयुद्धे विष्णोः पराजये शिवाज्ञया तस्य
स्वलोकगमनम् ।
- २४ दधीचमुनिपत्न्यां शम्भोः विष्णलादावतारवर्णनम् ।
- २५ पिप्पलादस्यानारण्यसुतया विवाहस्तत्प्रसङ्गे पिप्पला-
दीनां स्मरणे शनिकृतपीडाविनाशवर्णनम् ।
- २६ महानन्दवेदशामक्तिसमाकृष्टचित्तस्य शम्भोर्वैश्या-
नाथाह्वावतारवर्णनम् ।
- २७ द्विजेशाह्वाशिवायतारप्रसङ्गे भद्रायुर्धर्मभक्तिपरीक्षा
तस्मा आयुषोन्ते स्वलोकप्राप्तिवरदानञ्च ।
- २८ सभार्याहुकभिलस्य भक्त्या तुष्टेन शिवेन यतिरू-
पेण परीक्षणम् । परीक्षिताया आहुकस्य जन्मान्तरे
त्वं विदर्भाजतनया आहुकश्च नलोऽहञ्च भवयी-
तिकरो हंसो भविष्यामीति वरदानम् ।
- २९ इक्ष्वाकुवंशनभगचारित्रवर्णनप्रसङ्गे कृष्णदर्शन-
शिवावतारवर्णनम् ।

- अध्यायाः विषयाः
- ३० स्वावज्ञया शक्रं जिवालोः शिवस्य प्रणिपातपुरस्त-
रंगुरोः प्रार्थना प्रतीतान्च तस्मात्तद्दर्शनपूर्वक-
मिष्टलामः, इन्द्रजीवयेति गुरुनिर्वन्धनेश्वरेणन्द्र-
जीवनं गुरवे च जीव इति संज्ञा च प्रददे ।
- ३१ विदर्भेशसत्यरयराज्ञः संग्रामे शत्रुभिः पराभवे
जाते अन्तर्वल्याः तत्पत्न्या गृहाभिगताया मां
नुतजननोत्तरकाले निधनम् । जातमात्रस्यापत्यस्य
रक्षार्थं मिश्ररूपशम्भुप्रेरणया कस्याश्चिद्विधात्रा-
ज्ञया आगमनं तद्दालरक्षा चेत्यादिप्रसङ्गेन शिव-
स्यमिश्रवर्णावतारवर्णनम् ।
- ३२ क्षीरार्थं तपस्यत उपमन्योः शक्ररूपिशम्भुकृतपरी-
क्षणं कृतपरीक्षाय तस्मै दधिदुग्धादिसमुद्रदाना-
यनेकवरप्रदानपूर्वकं स्वगणपदवितरणञ्च ।
- ३३ श्रीशिववरप्राप्तये तत्पत्न्याः शिवाया ब्रह्मचारि-
रूपेण तस्या भावपरीक्षणम् ।
- ३४ पार्थ्वीप्राप्तीच्छया हिमवद्गृहे शम्भोः सुनर्तकरूपे-
णाल्यनुतलीलाप्रदर्शनपुरस्सरं तस्या याच्या ।
- ३५ अज्ञातकुलीशालय शिवाय पार्थ्वीप्रदानञ्च साम्प्र-
तमिति मतिन्दातुं हिमवताश्वं साधुद्विजवर्षिदि-
वगमनम् ।
- ३६ पुत्रार्थमत्युग्रतपश्चरतो द्रोणस्य पत्न्यामश्वत्थाम-
रूपेण शम्भोरवतारवर्णनभाण्डवैः सह युद्धवि-
वर्णनञ्च ।

अध्यायाः

विषयाः

- ३७ द्वैतवत्तथापण्ड्यानामस्तिके तदनिशाय दुर्योधनेन
दुर्वाससः प्रेषणं कृष्णकृत्या तदुद्धारे जाते व्यास-
स्य तदन्तिके गमनं शीवाग्रप्रातये चेन्द्रकीलखतेऽ-
नुनेप्रेषणम् ।
- ३८ व्यासेनानुनविरहकातरपाण्ड्याश्वासनमनुनतपस्तेज-
सोऽसहनेनेन्द्रकीलरक्षकाणामिन्द्रसमीपे तद्वृत्त-
वर्णनमिन्द्रस्यानुनमरीक्षापूर्वकं भगवतः शिवस्या-
गधने तन्निर्वाजनम् ।
- ३९ तपस्यदनुनवचाय दुर्योधनेन शूकररुमिकूल्यदे-
त्यप्रेषणं श्रीशिवेनानुनरक्षायै धृतमिष्टपतिवेषेणानु-
नवाणपातसमकालमेव मूकवधः कृतः ।
- ४० युगफनुक्तदरयोर्द्वैतशूकरयोः शिवानुनयोरहमेव
विजय्यहमेवविजयीति विवादः ।
- ४१ मिलराजर्षिप्रियस्यानुनेन युद्धमनुनाय शिववर-
दानन्तस्य च गुरौ प्रत्यागमनं कृष्णदर्शनञ्च ।
- ४२ श्रीशम्भोर्द्वादशज्योतिर्लिङ्गावतारवर्णनम् ।
इति तृतीया शतस्कन्धसंहिता ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी कोटिरुद्रसंहिता ॥ ४ ॥

- १ शिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णने द्वादशज्योतिर्लिङ्गवर्णनम् ।
- २ काशीस्थलिङ्गानां नामाऽनुकीर्तनपूर्वकतन्माहात्म्य-
फलनम् ।
- ३ अत्रीश्वरकथाऽनुवर्णनेऽनावृष्टौ सपत्नीकाश्रितयो-
वर्णनम् ।
- ४ अनक्यातपस्तुत्रा गंगा तदाश्रमे न्युवास । वरीद-

अध्यायाः

विषयाः

- स्वयोपरित्यक्तं शिवं प्रति भवताऽश्वेय स्थातव्यमिति
सपत्नीकाश्रितव्याचनम् ।
- ५ नन्दिकेशमाहात्म्यवर्णने कश्चिद्भोजोऽमकाभ्यां
प्रियां सपत्न्यै काश्यां गतो मृतश्च । ततो ज्येष्ठपुत्रो
मृतमानस्य काश्यां निनीपमस्थितो रात्रिमुखे
कस्यचिद्भोजस्य भवने न्युवासेति वर्णनम् ।
- ६ गृहेऽपुत्रवधेन कृष्णत्वमाप्तया गया सहोपनन्दिकेशं
नर्मदातटं प्राप्य तत्र खानेन पुनः शृङ्गां गामव-
ल्लेभ्य विस्मयमानो ब्रजगंगया बोधितः स्वमाव-
स्थि नर्मदायां प्रक्षिप्य दिव्यरूपाम्भ्यां स्वयन्तीम-
वल्लेभ्य गृहं निवृत्तः पुनः ।
- ७ वाल्मिवशामृषिकन्यकां तपःप्रवृत्तां स्मराकृष्टमनसा
मृदनाम्नाऽनुरणे पीडयमानां रिरिक्षुः शिव
आविर्भूय दैत्यं जयाना सखे देवा गङ्गा च तदा तत्र
यमागताः पश्चात्प्रतिवर्षं वैशाखसितसप्तम्यां गंगा
तत्र प्रयातीति वर्णनम् ।
- ८ गोकर्णक्षेत्रस्थमहावल्लभशिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्
- ९ सौमिनी द्विजकन्या व्यभिचारव्यक्ता शूद्रपत्नी भूत्वा
गोवत्सं हत्वा जन्मान्तरे जन्मान्धा चाण्डालकन्या
भूत्वा गोकर्णे गत्वा केनापिदत्तं विल्वपत्रमसारतया
प्रचिक्षेप देवाश्छिद्यलिङ्गे तत्पातात्परपदमवाप ।
- १० गुरुशापाद्राक्षसत्वमातोमित्रसहो राजा मुनिकिशो-
रदभ्यतितः किशोरमभक्षयत् । हत्याधिकलमना
गौतमोपदिष्टः गोकर्णे स्नात्वा महाबलमभ्यन्य-
तत्पदमवाप ।

अध्यायाः

विषयाः

- ११ उत्तरदिक्स्थशिवलिङ्गवर्णने चन्द्रमालयशुपतीशा-
दिवर्णनम् ।
- १२ ऋषिदापर्ममिषितशिवलिङ्गदक्षमानभुवनरक्षणाय
ऋषिप्राथम्या पातव्या स्वयोनौ लिङ्गवारणे भुवन-
शान्तिः हाटकेशनाम्ना तल्लिङ्गप्रसिद्धिश्च ।
- १३ अन्धकदमनाऽन्धकेश्वरमाहात्म्यवर्णनेोत्तरं वटुको-
त्पत्तिकथनम् ।
- १४ सप्तविंशतिभार्यासु रोहिण्यामेवाधिकल्लेहादक्षेण
'क्षयी भव' इति चन्द्रः शतः विष्णुपदेशतः पण्मासं
प्रभासे शिवाचनतात्पक्षं ध्यायित्वं पक्षं वर्षमानत्वञ्च
लेभे 'सोमेश्वर' नाम्ना तज्ज्योतिर्लिङ्गप्रसिद्धिश्च ।
- १५ 'मल्लिकाजुन' द्वितीयज्योतिर्लिङ्गवर्णनम् ।
- १६ द्रुपणदैत्यवत्तत्रैवद्विजाचनगतादुत्थ दैत्यं हत्वा
द्विजप्रायनया तत्रैव शिवस्तथाविति 'महाकाल'-
तृतीयज्योतिर्लिङ्गवर्णनम् ।
- १७ चन्द्रसेनराज-श्रीकरगोपालक-मुखप्रदानादिम-
हाकालमाहात्म्यवर्णनम् ।
- १८ विन्ध्यकथोक्तिपूर्वक 'मोकोरेश्वर' चतुर्थज्योतिर्लिङ्ग-
वर्णनम् ।
- १९ 'किदारेश्वर' पंचमज्योतिर्लिङ्गमाहात्म्यवर्णनम् ।
- २० 'भीमेश्वर' षष्ठ्यज्योतिर्लिङ्गमाहात्म्यनिरूपणे कुम्भ-
कर्णपुत्रभीमाऽसुरकृतोपद्रववर्णनम् ।
- २१ स्वभक्तं कामरूपेश्वरमनुग्रह्य सपरिवारं भीमाऽ-
सुरं भस्मसाचकारेति 'भीमेश्वर' नाम्ना प्रसिद्धिः ।

अध्यायाः

विषयाः

- २२ 'विश्वेश्वर' सप्तमज्योतिर्लिङ्गमाहात्म्यवर्णनेः काश्यां
रुद्रागमनवर्णनम् ।
- २३ श्रीकाशीमाहात्म्यवर्णनम् ।
- २४ 'अभ्यकेश्वर' षष्ठमज्योतिर्लिङ्गमाहात्म्यवर्णने गौतम-
पिंप्रभावनिरूपणम् ।
- २५ अनावृष्टौ तपस्तुष्टवृषणधरलब्धगौतमतोयपूर्णगतं-
लिप्सवान्यपयो गणेशवरतो गोहत्यादोषव्याजत
स्वपत्नीकं गौतमशिसारयामासुः । ततो ऋषीणामा-
जया गौतमस्य पार्थिवेश्वरार्चनप्रवृत्तिः ।
- २६ शिवाऽनुग्रहो गौतमस्य निष्पापत्वं गङ्गाश्रम-
केश्वरस्यैव देव तत्र स्थितिश्चावर्णि ।
- २७ गङ्गाकृतगौतमद्वेषपृथनादरः कल्पमेदेन गौतम-
कृत ऋषिषु शापश्च ।
- २८ 'वैयनाथेश्वर' नवमज्योतिर्लिङ्गमाहात्म्यवर्णनम् ।
- २९ 'नागेश्वर' दशमज्योतिर्लिङ्गमाहात्म्यवर्णने दारु-
कावनराक्षोपद्रववर्णनम् ।
- ३० शिवाचं कसुमिषाहवैद्यं हन्तुमुद्यतात्राक्षयाच्छिवः
प्रत्यक्षीभूय पाशुपतास्त्रेण जयान् । वीरसेनराशो
दारुकावनमगमनम् ।
- ३१ 'रामेश्वर' कादशज्योतिर्लिङ्गवर्णनम् ।
- ३२ 'सुरेश्वर' द्वादशज्योतिर्लिङ्गमाहात्म्यवर्णने सुदेहा-
सुधर्मचरितनिरूपणम् ।
- ३३ सुदेहानाशितनुश्चापुत्रस्य शिवानुग्रहात्पुनर्जीवनम् ।
'सुदामेश्वर' नाम्ना शिवलिङ्गप्रसिद्धिश्च ।

अध्यायाः

विषयाः

- ३४ दैत्यपीडितसुराणां दुःखनिवृत्त्यै शिवमाराध्य तत-
स्सुदर्शनचक्रं लब्ध्वा दैत्याञ्जयान विष्णुः ।
३५ शिवसहस्रनामवर्णनम् ।
३६ शिवसहस्रनामस्तोत्रफलनिरूपणम् ।
३७ देवार्चनपदोपलवर्णनम् ।
३८ शिवरात्रिप्रत्यहमहिमनिरूपणम् ।
३९ शिवरात्रिप्रतोद्यापननिरूपणम् ।
४० व्याधकथाप्रसङ्गेन शिवरात्रिमाहात्म्यवर्णनम् ।
४१ मुक्तिनिरूपणम् ।
४२ शिवसगुणनिर्गुणभेदवर्णनम् ।
४३ ज्ञाननिरूपणं शिवविज्ञानफलनिरूपणञ्च ।

इति चतुर्थी कोटिरुद्रसंहिता ॥ ४ ॥

अथ पंचम्युमासंहिता ॥ ५ ॥

- १ पुत्रार्थं कैलासं गतस्य कृष्णस्य उपमन्युनामर्पिणा
संवादः ।
२ उपमन्योः कृष्णं प्रति शिवभक्तनिरूपणम् ।
३ तपस्तृप्तयोः शिवयोः कृष्णावामीष्टवरप्रदानम् । दा-
शरथ्ये च वरप्रदानं तेन रावणं जित्वा जानक्यु-
पलब्धिवः ।
४ शिवमायाप्रभाववर्णनम् ।
५ सनत्कुमारेण व्यासं प्रति महापातकान्यवर्णिपत ।
६ पारभेदनिरूपणम् ।
७ यमलोकमार्गयमदूतस्वरूपवर्णनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- ८ नरकभेदानिरूपणम् ।
९ नरकयातनावर्णनम् ।
१० नरकविशेषदुःखवर्णनम् ।
११ दानप्रभावाद्यमपुद्गुःखामावृत्य निरूपणमन्नदान-
विशेषमाहात्म्यवर्णनञ्च ।
१२ जीवतर्पणमाहात्म्यवर्णनपुरस्सरं तपोमाहात्म्यव-
र्णनम् ।
१३ पुराणमाहात्म्यानिरूपणम् ।
१४ दानमाहात्म्यदानभेदवर्णनम् ।
१५ ब्रह्माण्डवर्णने पाताललोकनिरूपणम् ।
१६ केनकेन कर्मणा कस्मिन्कस्मिन्नरके वास इत्युत्त-
रस्य पापप्रायश्चित्तवर्णनम् ।
१७ ब्रह्माण्डवर्णने जम्बूद्वीपवर्णननिरूपणम् ।
१८ भारतवर्षं संवर्षं ब्रह्मादिषड्वीपवर्णनम् ।
१९ न्यायदिग्रहस्थितिं निरूप्य जनादिलोकवर्णनम् ।
२० कृततपसामेव शिवलोकप्राप्तिं निरूप्य सात्त्विकादि-
तपोवर्णनपुरस्सरं मानुष्यजन्मप्राप्त्यवर्णनम् ।
२१ तत्तत्कर्मभित्तचद्वर्णे जन्म निरूप्य संग्रामफल
निरूपणम् ।
२२ देहोत्पत्तिवर्णनम् ।
२३ देहाऽशुचित्त्वयास्याद्यवस्थादुःखवर्णनम् ।
२४ नारदं प्रति पंचचूडाऽसरःकृतस्त्रीस्वभाववर्णनम् ।
२५ मृत्युकालज्ञानवर्णनम् ।
२६ योगिनां मृत्युकालवञ्चनमवर्णि ।

अध्यायाः

विषयाः

- २७ कालवञ्चनपुरस्सरं शिवप्राप्तिवर्णनम् ।
२८ छायापुरुषदर्शनवर्णनम् ।
२९ आदिसर्गनिरूपणम् ।
३० स्वायम्भुवादिसर्गवर्णनम् ।
३१ सर्गवर्णने त्वं कापि स्थितिं मा लभस्व तव साक्षि-
भ्यात्कलहः स्यादिति नारदाय दक्षस्य शापः ।
३२ कश्यपपत्नीनामपत्यान्यभिहितानि ।
३३ मारुतोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं भूतसर्गवर्णनं तत्तद्वाज्यनि-
रूपणञ्च ।
३४ चतुर्दशमन्वन्तरानुकीर्तनम् ।
३५ भास्करतेजोऽवहमाना संज्ञा स्वच्छायां पतिसविधे
नियुज्य ब्रह्वाभूत्याऽरण्यं जगाम । छाया च तत्पु-
त्रतत्त्वपुत्रेऽधिकं प्रेम दृष्ट्वाप्रसन्नस्य पृष्ट्वा सर्वमवर्ण-
यत् । सखांऽथो भूत्या संज्ञां यथाभ ततोऽदिवनी-
कुमारोत्पत्तिः ।
३६ मनुनवपुत्रवंशवर्णनम् ।
३७ इक्ष्वाकादिमनुवंशवर्णनम् ।
३८ सत्यव्रतशिर्षकुसगरादिजन्म निरूप्य तत्तच्चरित्र-
वर्णनम् ।
३९ सगरभार्याद्वयोत्पन्नापत्यैर्वैश्विस्तारवर्णनम् ।
४० पितृश्राद्धप्रभाववर्णनम् ।
४१ पितृसर्गवर्णने सत्यव्याधगतवर्णनम् । श्राद्धमाहा-
त्म्यप्रदर्शनञ्च ।
४२ विगतकल्मसपञ्चव्याधाना दशान्तरे माहात्म्यवंशादि-
४३ व्यासपूजनप्रकारवर्णनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- ४४ सत्यवत्यां पराक्षराद्वशात् उत्पन्न तीर्थोदने कुर्व-
न्काश्यां गत्वा व्यासरेद्वरं लिङ्गं संस्थाप्य मय्यमे-
श्वरानुग्रहच्छक्तिं प्राप्य पुराणानि निर्ममौ ।
४५ देवीचरितवर्णने. सुरथराजसमाधिवेश्याम्यमारिजि-
तराज्यदारादिनिस्सारितयोर्नौ कथं न मोहत्याग-
इति पृथेन मेघसा मधुकैटभमार्यमाणविश्वस्तुतका-
काली प्रादुर्भूय सुप्तविष्ण्वक्षि तत्पात्रं विष्णुना च
युद्धेऽजले हन्तव्याविति ताभ्यां वरे लब्धे स्वजवने
हतावित्यवर्णि ।
४६ महिषाऽसुरपीडितदेवानां ब्रह्महरिहराणां च महसा
महालक्ष्मीः प्रादुर्भूय देवेश्यो भूयाऽऽयुधानि
गृहीत्वा महिषं संजयान ।
४७ शुम्भनिशुम्भपीडितदेवा हिमवति देवीमस्तुवन्,
का स्तुयते भवद्विरिति गोम्योक्तं गौरीतनोरुत्पद्य
कौशिकी मे स्तुतिः क्रियत इत्युच्ये वः कार्यं साध-
यिष्ये इत्युक्त्वाऽन्तर्देवे चाचण्डमुण्डश्रुतदेव्या ग्रह-
णाय शुम्भनिशुम्भप्रेषितधूम्रलोचनचण्डमुण्डरक्त-
वीजवधोप्यवर्णि ।
४८ सरन्वतीदेव्या समरे शुम्भनिशुम्भौ ससेनावधानि-
पातान् ।
४९ उमाप्रादुर्भाववर्णनम् ।
५० दशमहाविद्योत्पत्तिं निरूप्य दुर्गाऽसुरवधादेव्या
दुर्गां नामप्रसिद्धिरवर्णि ।

अध्यायाः

विषयाः

- ५१ भगवतीशानक्रियाभक्तियोगवर्णनं तत्र प्रतिमास्थापनव्रतकरणनिरूपणे नवरात्रव्रतप्राशस्त्यकथनम् ।
इति पञ्चम्युमासंहिता ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी कैलाससंहिता ॥ ६ ॥

- १ कैलाससंहिताप्रवृत्तिहेतुकथनेत्तरं काशीक्षेत्रे मुनीनां व्यासं प्रति प्रणवार्थजिज्ञासाऽवर्णि ।
२ एकदा हिमशैलस्थितो हरः मंत्रदीक्षाप्रदानान्मां कृतार्था कुर्विति प्रार्थयमानामुमां कैलासे तथा करिष्यामीत्युक्त्वा गत्वा तत्र पार्यतां मंत्रदीक्षिताकृत्वा तथा नन्दनवनं जगाम तत्र दिव्यपुष्पमुपितपार्वत्याः सङ्गोपाङ्गसरहस्योकारविषयकानेकप्रश्नकरणम् ।
३ ओंकारस्वरूपकथनानन्तरं मंत्रदीक्षाग्रहणे विरजाहोमादिविधिकथनम् ।
४ दीक्षासंपन्नस्य पुजास्थानगमनपर्यन्तमाह्निकाचारवर्णनम् ।
५ पुजास्थाने मंडलविरचनप्रकारकथनम् ।
६ आसनप्राणायामविधानविवरणम् ।
७ ध्यानवाह्याध्याचमनादिविधानपूर्वकशिवपूजावर्णनम् ।
८ पंचावरणपूजनक्रमवर्णनम् ।
९ सार्थशिवनामाष्टककथनम्, पुजात्तरं प्रणवोपदेशग्रहणविधानोक्तिः, ततो लिंगपूजाविधिकथनम् । उत्तरीत्या प्रणवग्रहणप्रकारश्रवणाद्देव्याः संतोषवर्णनम्, सूतस्य तत्सतीर्थयात्रागमनम् ।
१० मुनीवरहाजातदुःखानां काशीस्थपीणां सूतस्य पुनर्दशोत्कर्षावर्णनम्, संवत्सराति पुनश्च सूतस्यागमनवर्णनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- ११ मुनीनां पूर्वसंचितवामदेवोक्तोक्तकार्यप्रकाशविषयकप्रश्नः, वामदेवप्रोक्तकंदस्रोत्रम्, ततः स्कंदानामदेवस्य प्रणवार्थप्राप्त्यादिवर्णनम् ।
१२ ओंकारार्थकथनप्रसंगाभावाद्ब्रह्मयज्ञादिविधिवर्णनं, प्रणवार्थश्च साक्षात्सदाशिव इत्यादिकथनं च ।
१३ प्रणवजपाधिकारार्थं विरजाहोमप्रकारकथनं रात्रौ गायत्रीजपविधानोत्तरं संन्यासविधानादिवर्णनम् ।
१४ ओंकारस्य षट्प्रकारकथनपूर्वकस्वरूपवर्णनम् ।
१५ उपासनायां शिवास्तरेरूपवर्णनं सगुणाशिवस्वरूपवर्णनं, सृष्ट्युपक्रमोपसंहारप्रकारकथनं च ।
१६ ब्रह्मादिस्थावरान्तस्तुष्टेः कारणं शिवो वा शक्तिर्वेति वामदेवप्रभस्योत्तरत्वेनोक्तं एव साधारणं कारणमित्यभिप्रायादिप्रकाशवर्णनम् ।
१७ शिवशक्तयोः स्वरूपवर्णनावसरे शिवस्योपरिस्थत्वं प्रकृतश्चाधरथत्वं यदुक्तं महात्मना तद्विरुद्धेयमुक्तिरिति वामदेवस्य संशयपरिहाराय शिवाद्वैतज्ञानोपदेशाय च स्कंदकृततत्त्वसष्टिकथनम् ।
१८ यतीनां गुरुत्वकारणवर्णनम्, संन्यासपद्धत्या शिष्यकरणविधिवर्णनम् ।
१९ तत्त्वसंगान्महावाक्यान्युक्त्वा तदर्थवर्णनोत्तरं योगपट्टविधिवर्णनम् ।
२० यतिक्षौरयतिखानायाचारकथनम् ।
२१ यतीनां दाहनिषथाखननविधानं तत्प्रकारवर्णनोत्तरं दशाहोतकर्मकथनम् ।
२२ गृहयतीनामेकादशाहकृत्यकथनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- २३ त्रयोदशाहं गुर्वाराधनादिविधिकथनम् ।
इति षष्ठी कैलाससंहिता ॥ ६ ॥
अथ सप्तम्या वायवीयसंहितायाः पूर्वखण्डः ॥ १ ॥
१ वेदादिचतुर्दशविद्यापुराणाविभौकथनम्, तत्र पुराणसंख्यालक्षणादिनिरूपणम् ।
२ 'कःपरः' इति विवदमानानां षट्कुलीनमुनीनां विधिं प्रति प्रश्नः ।
३ शिव एव सर्वस्यात्परस्तत्परादादेव जीवानां मुक्तिरिति विध्युत्तरं प्रसंगाश्रमिषवर्णनम् ।
४ ऋषिसत्रसमाप्त्युत्तरं तत्र वायोरागमनमृपाणां प्रश्नानुरोधाद्वायोः शिवैश्वर्यकथनारंभः ।
५ पञ्चाशुपतिशब्दार्थविषये वायुनैमिषेयऋषिमध्ये विवादः ।
६ उपपुक्तशब्दार्थः शिव एवेति वायोः प्रत्युत्तरं प्रसंगाद्ब्रह्मादीनामायुर्गोचरकथनम् ।
७ कालः शिवाद्ब्रह्मो नेलुक्त्वा तस्य स्वरूपशक्त्यादिविवरणम् ।
८ कृष्णमिदं स्रष्टा तत्र क्रीडानिमित्तं शिवस्य सृष्ट्यादि भवति ।
९ ऋषीणां वायुं प्रति शिवस्य क्रीडाविषयकसृष्टिविषयनेकप्रश्नकथनम् ।
१० अखिलब्रह्मांडस्थितस्वरूपादिविवरणम् ।
११ मन्वन्तरकल्पप्रतिकल्पादिभेदेन सर्गप्रतिसर्गोद्भवः ।
१२ ब्रह्मणः सकाशात्मोहमदादिसर्गः । भूतपिशाचामुररक्षसां चोत्पत्तिवर्गी ।

अध्यायाः

विषयाः

- १३ कल्पभेदेन ब्रह्मविष्णुब्रह्मादीनामन्योन्यतः प्रादुर्भावकथनम् ।
१४ प्रतिकल्पे ब्रह्मणः सकाशाद्ब्रह्मोत्पत्तिवर्णनम् ।
१५ अर्धनारीश्वररूपेण प्रादुर्भूताच्छिवाद् ब्रह्मणो मेयुनसृष्टिकल्पना ।
१६ मैथुनसृष्टिकथने प्रसंगाच्छक्तिनिर्माणकथनम् ।
१७ विधिदेहाधीच्छतस्मोत्पत्तिर्दशादीनां चोत्पत्तिवर्णनम् ।
१८ शिवायाः सतीनाम्ना दक्षोदराजन्म, दक्षस्य रुद्रद्वेपे कारणं, शिवद्वेपनिमित्तात्सतीदेहत्यागवर्णनम् ।
१९ दक्षकृतशिवनिर्दां श्रुत्या दधीचादक्षस्य शापप्राप्तिः वीरभद्रोत्पत्तिश्च ।
२० सगणस्य वीरभद्रस्य दक्षयज्ञस्थानगमनं तत्कृतदक्षमलविष्वंसनवर्णनम् ।
२१ यज्ञस्थानाद्विष्णवादीनां गमनम् । अश्व्यादीनां च पलायनवर्णनम् ।
२२ दक्षस्य पक्षापाताद्वीरभद्रदेवयोर्मध्ये दारुणसंश्रामः तत्र वीरभद्रकृतदेवादीनां विरूपकरणस्य वर्णनम् ।
२३ पराभूतदेवैः कृतया सुत्या प्रसताच्छिवान्मलसंधानदेवसंत्वनशिवान्तर्धानादिकथनम् ।
२४ ततो मंदराचले शिवस्य तपोर्थं गमनं प्रसंगान्मंदरवर्णनं च । अत्रांतरे शुभनिष्ठमंदल्यथोरुत्पत्तिः विधिप्रार्थनया च तदर्थं प्रवृत्तयोः शिवयोर्विचित्रलीलाप्रपंचनम् ।
२५ शिवेन 'काली'त्यभिहिता शिवा तपोऽर्थं हिमाचलं जगाम तत्रोर्थं तपश्चरंतीं देवीं दैत्यवधेच्छ-

अध्यायाः विषयाः
या ब्रह्माऽऽजगाम तदा कार्यं मां गौरी कुरु, म-
तिवद्भूतं शिवमभक्तो भवत्विति तं देव्युक्तिः ।
२६ ब्रह्मणा च तथास्त्रिवलुके सा सखीभिस्सिद्धेन च सह
शिवं ब्रह्म गता । ब्रह्मापि गौरीयाः स्वदेहकोशाभिर्मि-
तां कौशिकीं गृहीत्वा दैत्यवधार्थं स्वलोकं जगामे-
त्यादिवर्णनम् ।
२७ मंदरे गौरीगतौ शिवगणकृतोत्साहवर्णनं शिवयोः
संमेलनप्रसंगकथनं शिवयाऽऽनीतस्य सिंहस्य शिव-
प्रसादः ।
२८ विश्वस्यास्य याऽऽग्नीषोमीयता पूर्वोक्ता तस्याः
प्रपञ्चः प्रसंगाद्भस्ममहिमवर्णनं च ।
२९ वाग्या इव चास्य विश्वस्य शिवस्य संबंधः पूर्वो-
क्तस्य विवरणं तथा षडध्यस्वरूपकथनम् ।
३० शिवविचित्रचरितश्रवणनास्त्रियप्रवृत्तबुद्धिप्रवाह-
स्य निवर्तनक्षमशिवतत्त्वविषयकऋषिप्रश्नप्रपञ्चः ।
३१ उत्तरत्वेन वायुप्रोक्तानेकाग्र्यादिदृष्टान्तैर्विशुद्धशिव-
तत्त्वकथनम् ।
३२ मोक्षप्रापकश्रेष्ठधर्मपृच्छानुरोधान्छेवधर्मानुष्ठानमेव
नान्यदित्यादिविवरणम् । तस्य च पञ्चविधत्व-
निरुक्तिः ।
३३ सप्रपञ्चाशुपतव्रतकथनं भस्ममहिमवर्णनञ्च ।
३४ प्रश्नानुसारेण शिशुत्वेऽप्युपमन्योः शैवागमतत्त्वज्ञानं
तस्य पूर्वजन्मवृत्तकथनं रुद्रकृपया तस्य विभूति-
लामभ्रम् ।
३५ उपमन्युतपस्तता देवाः शिवशरणं प्राप्तास्तदा
शक्ररूपशिवेनोपमन्युसमीपं गत्वा वरं याचस्वेत्युक्ते
बालकैर्नोक्तं शिवमर्कं विना मम किमपि नेष्टं
तदा शक्ररूपी शिवः शिवार्निदामकरोतां श्रुत्वा

अध्यायाः विषयाः
चोपमन्युस्तं शत्रुं प्रवृत्तस्तदा शिवरूपेण तस्य काम-
वरं दत्त्वा स्वलोकं गत इत्यादिवर्णनम् ।
इति सप्तम्या वायवीयसंहितायाः पूर्वखण्डः ॥ १ ॥
**अथ सप्तम्या वायवीयसंहिताया
उत्तरखण्डः ॥ २ ॥**
१ एकदा पुत्रकामनया शिवसंनिधिं गतस्य श्रुङ्गिण-
स्योपमन्योर्छेवधात्याशुपतास्यवार्पिकप्रताच्छिवतु-
ष्टया सांवनामकपुत्रप्राप्तिवर्णनम् ।
२ ऋषिप्रश्नानुरोधेधात्याशुपतज्ञानस्य वायुकृतविवरणं
तत्संबंधादेव पशुपतिं विना कस्यापि पशोः (जीवस्य)
तृणच्छेदनेपि शक्त्यभावात्पशुपतिरूपाच्छिववादिदं
संचारचक्रं भ्रमत इत्यादिनिरूपणम् ।
३ सर्वस्यास्य जगतः शिवमयत्वात्सर्वेषामभयदानात्स-
र्वोपकारकरणाच्च पुत्रप्रीत्यादिप्रीत्या पितृसंतोषस्त-
था शिवस्तुष्यतीत्याद्युपमन्योः कृष्णं प्रत्युपदेशः ।
४ श्रीकृष्णकृतप्रभस्योचरत्वेन चंद्रचंद्रिकावदिदं विश्वं
गौरीशंकराधिष्ठितमित्युपमन्युकृतविवरणवर्णनम् ।
५ विद्वत्स्यास्य वस्तुतः शिवस्वरूपत्वे पाशसामर्थ्या-
त्सद्यो जीवा 'एकं तं बहुधा वदन्ति' इत्यस्योप-
मन्युकृतवित्सारकथनम् ।
६ यथा जोधानां मायाहंकारादियंघास्तथा शिवस्य
नेत्यादिसंस्तुतिप्रतिपादनम् ।
७ यथा वह्नेः सकाशादनैकै र्लुङ्गिणा उत्पद्यन्ते लीयन्ते
च तथा शिवादनंताः शक्तय उत्पद्यन्ते विलयं
प्राप्नुवन्तीत्येवंप्रकारेण शक्तिस्वरूपकथनं तासां-
च सम्प्रगानाच्छिवमभक्त्या च शिवतत्त्वज्ञानप्राप्ति-
रित्यादि प्रपञ्चनम् ।

अध्यायाः विषयाः
८ वेदान्तज्ञानाधीनं शिवतत्त्वज्ञानं बुद्धिहीनानां नेति
च बहुक्तं तत्प्रसंगादादौ व्यासावतारकथनम् ।
९ युरोयुरो शिवस्य योगावतारवर्णनम् ।
१० गौरीं प्रति ससाधनायाः शिवभक्तेः स्वरूपकलादि-
प्रकारकथनम् ।
११ ब्राह्मणानां तदितरमक्तानामधिकारिणां च धर्म-
प्रपञ्चनम् ।
१२ 'नमः शिवाय' इति पञ्चाक्षरमन्त्रमाहात्म्यकथनम् ।
१३ कालिकलुपितकालेपि श्रद्धायुक्तपंचाक्षरमन्त्रानुष्ठाना-
च्छिवसालोक्यप्राप्तिरित्यादिकथनम् ।
१४ पञ्चाक्षरमन्त्रजपविधानकथनम् ।
१५ शिवदीक्षाविधानकथनं तत्प्रसंगानुसमाहात्म्यवर्णनं च
१६ शिवदीक्षायां शिष्यसंस्कारविधानकथनम् ।
१७ गुरोः शिष्ययोग्यताविचारणायां षडध्यविज्ञान-
विचारणावस्यं कार्येत्यभिधाय तत्प्रसंगेन षडध्य-
लक्षणप्रपञ्चनं दीक्षादानप्रकारकथनञ्च ।
१८ षडध्यशुद्धिदक्षिणानिरूपणम् ।
१९ साधकसंस्कारमन्त्रमाहात्म्यानिरूपणम्, तत्र मंत्र-
ग्रहणजपप्रकारतत्कलादीन्यभिहितानि ।
२० शिष्यस्य आचार्यत्वायाऽभिप्रेचनस्य प्रकारोभिहितः ।
२१ नित्यनैमित्तिककर्मकथनं, तत्र सूर्यपूजापंचयज्ञ-
प्रकाराभिहितः ।
२२ न्यासप्रकारनिरुक्तिः, तत्र मातृकान्यासपङ्क्त्या-
सादिकमप्रपञ्चनम् ।
२३ शैवागमोक्तपूजापद्धतियव्याख्याकथनम् ।
२४ शैवानां लिंगपूजाविधिकथनम् ।
२५ पूजाशेषोपचारणां प्रत्येकस्य स्वरूपकथनम् ।

अध्यायाः विषयाः
२६ महोपपातकिकृतशिवलिङ्गपूजनान्तरान्नाशो भव-
त्यंतःसर्वेषां सांगोपांगलिंगपूजायामधिकारोभिहितः ।
२७ अग्निर्कार्यं कुंडादिकथनम् । होमव्यसंख्यादिकथनम् ।
२८ शिवाश्रमव्रतां नैमित्तिकविधिकथनम् ।
२९ शैवशास्त्रोक्तैरिहकामुष्मिककाम्यकर्मोक्तिः ।
३० शैवावरणपूजाकर्मस्तत्फलदर्शनञ्च ।
३१ पंचावरणपूजाविषयकशिवमहास्तोत्रकथनम् ।
३२ शिवशास्त्रोक्तैरिहकफलदपूजाहोमजपतपोदानादिक-
३३ आमुष्मिककर्मणः सिद्धिप्रकथनम् ।
३४ नित्यादिकर्मणां लिंगवैप्रतिष्ठया सिद्धिस्तं व्यतिष्ठा-
विधिश्च ।
३५ लिंगरूपधारिणा शिवेन विधिविष्णुमोहोन्वयस्ति
तदारभ्य लिंगपूजाप्रवृत्तिः ।
३६ सपरिकरलिंगप्रतिष्ठापनविधानवर्णनम् ।
३७-३८ योगमार्गवर्णनम् ।
३९ शिवध्यानयोगस्य वर्णनम् । तद्भेदानां स्वरूपादि-
वर्णनं च ।
४० नैमित्तिकार्यान्नावर्णनम् । तत्र कात्यायनाकाशस्थते-
जःपुञ्जे प्रविश्यतो नूनबलस्य साक्षाद्वर्णाणां ब्रह्म-
णोऽन्तिकं गत्वा प्रभः । तच्छेवं तेजः भवद्रव्योऽ-
प्युपलभ्यत इत्यस्यैव विधिनाम्यधायीति ।
४१ स्कन्दसरसविधमागत्य ऋषिभ्यश्चैवं ज्ञानं दत्त्वा
शिवसन्निधौ जगाम नन्दित्युत्पन्नन्तरं शिवपुराण-
माहात्म्यानिरूपणम् ।
इति सप्तमी वायवीयसंहिता.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ ॥ अथ शिवपुराणे प्रथमा विद्येश्वरसंहिता प्रारभ्यते ॥ आद्यन्त
 मंगलमजातसमानभावमार्यं तमीशमजरामरमात्मदेवम् ॥ पंचाननं प्रवलपंचविनोदशीलं संभावये मनसि शंकरमम्बिकेशम् ॥ १ ॥ व्यास उवाच ॥
 धर्मक्षेत्रे महाक्षेत्रे गंगाकालिन्दिसंगमे ॥ प्रयागे परमे पुण्ये ब्रह्मलोकस्य वर्त्मनि ॥ १ ॥ मुनयः शंसितात्मानस्सत्यव्रतपरायणाः ॥ महौजसो महा
 भागा महासत्रं वितेनिरे ॥ २ ॥ तत्र सत्रं समाकर्ण्य व्यासशिष्यो महामुनिः ॥ आजगाम मुनीन्द्रधुं सूतः पौराणिकोत्तमः ॥ ३ ॥ तं दृष्ट्वा स्मृता
 यातं हर्षिता मुनयस्तदा ॥ चेतसा सुप्रसन्नेन पूजां चक्रुर्यथाविधि ॥ ४ ॥ ततो विनयसंयुक्ताः प्रोचुस्सांजलयश्च ते ॥ सुप्रसन्ना महात्मानः स्तुतिं
 कृत्वा यथाविधि ॥ ५ ॥ रोमहर्षण सर्वज्ञ भवान्वै भाग्यगौरवात् ॥ पुराणविद्यामखिलां व्यासात्प्रत्यर्थमीयिवान् ॥ ६ ॥ तस्मादाश्चर्य्यभूतानां
 कथानां त्वं हि भाजनम् ॥ रत्नानामुरुसाराणां रत्नाकर इवार्णवः ॥ ७ ॥ यच्च भूतं च भव्यञ्च यच्चान्यद्वस्तु वर्तते ॥ न त्वयाऽविदितं किञ्चिन्निष्ठु लोकेषु
 विद्यते ॥ ८ ॥ त्वं मदधिष्ठिशादस्य दर्शनार्थमिहागतः ॥ कुर्वन्किमपि नः श्रेयो न वृथागंतुमर्हसि ॥ ९ ॥ तत्त्वं श्रुतं स्म नः सर्वं पूर्वमेव शुभाशुभ
 म् ॥ न तृप्तिमधिगच्छामः श्रवणेच्छा मुहुर्मुहुः ॥ १० ॥ इदानीमेकमेवास्ति श्रोतव्यं सूत सन्मते ॥ तद्ब्रह्मस्यमपि ब्रूहि यदि तेऽनुग्रहो भवेत् ॥ ११ ॥
 प्राप्ते कलियुगे घोरे नराः पुण्यविवर्जिताः ॥ दुराचाररताः सर्वे सत्यवार्ता पराङ्मुखाः ॥ १२ ॥ परापवादनिरताः परद्रव्याभिलाषिणः ॥ परस्त्री
 सक्तमनसः परहिंसापरायणाः ॥ १३ ॥ देहात्मदृष्टयो मूढा नास्तिकाः पशुबुद्ध्यः ॥ मातृपितृकृतद्वेषाः स्त्रीदेवाः कामक्रिकराः ॥ १४ ॥ विप्रा लो
 भग्रहग्रस्ता वेदविक्रयजीविनः ॥ धनार्जनार्थमभ्यस्तविद्या मदविमोहिताः ॥ १५ ॥ त्यक्तस्वजातिकर्माणः प्रायशः परवंचकाः ॥ त्रिकालसंधययो
 हीना ब्रह्मबोधविवर्जिताः ॥ १६ ॥ अंदयाः पंडितं मन्यास्स्वाचारव्रतलोपकाः ॥ कृष्युद्यमरताः क्रूरस्वभावा मलिनाशयाः ॥ १७ ॥ क्षत्रियाश्च
 तथा सर्वे स्वधर्मत्यागशीलिनः ॥ असत्संगाः पापरता व्यभिचारपरायणाः ॥ १८ ॥ अशूरा अरण्यप्रीताः पलायनपरायणाः ॥ कुचौरवृत्तयः शूद्राः
 कामक्रिकरचेतसः ॥ १९ ॥ शस्त्रास्त्रविद्यया हीना धेनुविप्रावनोज्झिताः ॥ शरण्यावनहीनाश्च कामिन्यूतिभृगास्सदा ॥ २० ॥ प्रजापालनसद्धर्म
 विहीना भोगतत्पराः ॥ प्रजासंहारका दुष्टा जीवहिंसाकरा मुदा ॥ २१ ॥ वैश्याः संस्कारहीनास्ते स्वधर्मत्यागशीलिनः ॥ कुपथाः स्वार्जनरतास्तुला
 कर्मकुवृत्तयः ॥ २२ ॥ गुरुदेवद्विजातीनां भक्तिहीनाः कुबुद्ध्यः ॥ अभोजितद्विजाः प्रायः कृपणा वद्धमुष्टयः ॥ २३ ॥ कामिनीजारभावेषु सुरता
 मलिनाशयाः ॥ लोभमोहविचेतस्काः पूर्तादिषु वृषोज्झिताः ॥ २४ ॥ तद्वच्छूद्राश्च ये केचिद्ब्राह्मणाचारतत्पराः ॥ उज्ज्वलाकृतयो मूढाः स्वधर्म

त मी

शि०पु०
॥ १ ॥

त्यागशीलिनः ॥ २५ ॥ कर्तारस्तपसां भूयो द्विजतेजोपहारकाः ॥ शिश्नल्पमृत्युकाराश्च मंत्रोच्चारपरायणाः ॥ २६ ॥ शालग्रामशिलादीनां पूजका
होमतत्पराः ॥ प्रतिकूलविचाराश्च कुटिला द्विजदूषकाः ॥ २७ ॥ धनवंतः कुक्कर्माणो विद्यावन्तो विवादिनः ॥ आख्यायोपासनाधर्मवक्तारो धर्म
लोपकाः ॥ २८ ॥ सुभूपाकृतयो दंभाः सुदातारो महामदाः ॥ विप्रादीन्सेवकान्मत्वा मन्यमाना निजं प्रभुम् ॥ २९ ॥ स्वधर्मरोहिता मूढाः संकराः
क्रूरबुद्धयः ॥ महाभिमानिनो नित्यं चतुर्वर्णविलोपकाः ॥ ३० ॥ सुकुलीनान्निजान्मत्वा चतुर्वर्णैर्विवर्तनाः ॥ सर्ववर्णभ्रष्टकरा मूढास्सत्कर्मका
रिणः ॥ ३१ ॥ स्त्रियश्च प्रायशो भ्रष्टा भर्त्रवज्ञानकारिकाः ॥ अशुरद्रोहकारिण्यो निर्भया मलिनासनाः ॥ ३२ ॥ कुहावभावनिरताः कुशीला
स्मरविह्वलाः ॥ जारसंगरता नित्यं स्वस्वामिविमुखास्तथा ॥ ३३ ॥ तनया मातृपित्रोश्च भक्तिहीना दुराशयाः ॥ अविद्यापाठका नित्यं रोगग्र
सितदेहकाः ॥ ३४ ॥ एतेषां नष्टबुद्धीनां स्वधर्मत्यागशीलिनाम् ॥ परलोकेपीड्य लोके कथं सत गतिर्भवेत् ॥ ३५ ॥ इति चिंताकुलं चित्तं जायते
सततं हि नः ॥ परोपकारसदृशो नास्ति धर्मो परः खलु ॥ ३६ ॥ लघूपायेन येनेषां भवेत्सद्योघनाशनम् ॥ सर्वसिद्धान्तवित्त्वं हि कृपया तद्वदा
धुना ॥ ३७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् ॥ मनसा शंकरं स्मृत्वा सूतः प्रोवाच तान्मुनीन् ॥ ३८ ॥ इति
श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां मुनिप्रश्रवर्णनो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ साधु पृष्ठं साधवो वल्लैलोक्य
हितकारकम् ॥ गुरुं स्मृत्वा भवत्स्नेहाद्रक्ष्ये तच्छृणुतादरात् ॥ १ ॥ वेदांतसारसर्वस्वं पुराणं शैवमुत्तमम् ॥ सर्वाद्यौघोद्धारकरं परत्र परमार्थदम् ॥
॥ २ ॥ कलिकल्मषविध्वांसि यस्मिञ्छिवयशः परम् ॥ विजृम्भते सदा विप्राश्चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ३ ॥ तस्याध्ययनमात्रेण पुराणस्य द्विजोत्तमाः ॥
सर्वोत्तमस्य शैवस्य यास्यंति ते सुसद्गतिम् ॥ ४ ॥ तावद्विजृम्भते पापं ब्रह्महत्यापुरस्सरम् ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥
॥ ५ ॥ तावत्कलमहोत्पाताः संचरिष्यंति निर्भयाः ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ६ ॥ तावत्सर्वाणि शास्त्राणि विवदंते
परस्परम् ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ७ ॥ तावत्स्वरूपं दुर्बोधं शिवस्य महतामपि ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति
जगत्यहो ॥ ८ ॥ तावद्यमभटाः क्रूराः संचरिष्यंति निर्भयाः ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ९ ॥ तावत्सर्वपुराणानि प्रग
र्जंति महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ १० ॥ तावत्सर्वाणि तीर्थानि विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्य
हो ॥ ११ ॥ तावत्सर्वे मुदा मंत्राः विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १२ ॥ तावत्सर्वाणि क्षेत्राणि वि

वि०सं० १
अ० २

॥ १ ॥

वदन्ते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १३ ॥ तावत्सर्वाणि पीठानि विवदन्ते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि
 नोदेष्यति महीतले ॥ १४ ॥ तावत्सर्वाणि दानानि विवदन्ते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १५ ॥ तावत्सर्वे च ते देवा विव
 दन्ते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १६ ॥ तावत्सर्वे च सिद्धान्ता विवदन्ते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति मही
 तले ॥ १७ ॥ अस्य शैवपुराणस्य कीर्तनश्रवणाद्विजाः ॥ फलं वक्तुं न शक्नोमि कात्स्न्येन मुनिसत्तमाः ॥ १८ ॥ तथापि तस्य माहात्म्यं वक्ष्ये
 किञ्चित्तु वोऽनघाः ॥ चित्तमाधाय शृणुत व्यासेनोक्तं पुरा मम ॥ १९ ॥ एतच्छिवपुराणं हि श्लोकं श्लोकार्द्धमेव च ॥ यः पठेद्भक्तिसंयुक्तस्स पापान्मुच्यते
 क्षणात् ॥ २० ॥ एतच्छिवपुराणं हि यः प्रत्यहमतांद्रितः ॥ यथाशक्ति पठेद्भक्त्या स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ २१ ॥ एतच्छिवपुराणं हि यो भक्त्या
 चर्यते सदा ॥ दिनेदिनेश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ २२ ॥ एतच्छिवपुराणं यस्साधारणपदेच्छया ॥ अन्यतः शृणुयात्सोपि मत्तो मुच्येत
 पातकात् ॥ २३ ॥ एतच्छिवपुराणं यो नमस्कुर्याददूरतः ॥ सर्वदेवार्चनफलं स प्राप्नोति न संशयः ॥ २४ ॥ एतच्छिवपुराणं वै लिखित्वा पुस्तकं
 स्वयम् ॥ यो दद्याच्छिवभक्तेभ्यस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ २५ ॥ अधीतेषु च शास्त्रेषु वेदेषु व्याकृतेषु च ॥ यत्फलं दुर्लभं लोके तत्फलं तस्य
 संभवेत् ॥ २६ ॥ एतच्छिवपुराणं हि चतुर्दश्यामुपोषितः ॥ शिवभक्तसभायां यो व्याकरोति स उत्तमः ॥ २७ ॥ प्रत्यक्षरं तु गायत्रीपुरश्चर्याफलं
 लभेत् ॥ इह भुक्त्वाखिलान्कामानन्ते निर्वाणतां व्रजेत् ॥ २८ ॥ उपोषितश्चतुर्दश्यां रात्रौ जागरणान्वितः ॥ यः पठेच्छृणुयाद्वापि तस्य पुण्यं वदा
 म्यहम् ॥ २९ ॥ कुरुक्षेत्रादिनिखिलपुण्यतीर्थेष्वनेकशः ॥ आत्मतुल्यधनं सूर्यग्रहणे सर्वतोमुखे ॥ ३० ॥ विप्रेभ्यो व्यासमुख्येभ्यो दत्त्वा यत्फलमश्नु
 ते ॥ तत्फलं संभवेत्तस्य सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ३१ ॥ एतच्छिवपुराणं हि गायते योऽप्यहर्निशम् ॥ आज्ञां तस्य प्रतीक्षेरन् देवा इन्द्रपुरोगमाः
 ॥ ३२ ॥ एतच्छिवपुराणं यः पठेच्छृण्वन्हि नित्यशः ॥ यद्यत्करोति सत्कर्म तत्कोटिशुणितं भवेत् ॥ ३३ ॥ समाहितः पठेद्यस्तु तत्र श्रीरुद्रसं
 हिताम् ॥ स ब्रह्मघ्नोपि पूतात्मा त्रिभिरेव दिनैर्भवेत् ॥ ३४ ॥ तां रुद्रसंहितां यस्तु भैरवप्रतिमांतिके ॥ त्रिः पठेत्प्रत्यहं मौनी स कामानखिलाँ
 लभेत् ॥ ३५ ॥ तां रुद्रसंहितां यस्तु संपठेद्वटबिल्वयोः ॥ प्रदक्षिणां प्रकुर्वाणो ब्रह्महत्या निवर्तते ॥ ३६ ॥ कैलाससंहिता तत्र ततोपि परमा
 स्मृता ॥ ब्रह्मस्वरूपिणी साक्षात्प्रणवार्थप्रकाशिका ॥ ३७ ॥ कैलाससंहितायास्तु माहात्म्यं वोत्ति शंकरः ॥ कृत्स्नं तदर्थं व्यासश्च तदर्थं वेङ्कयहं
 द्विजाः ॥ ३८ ॥ तत्र किञ्चित्प्रवक्ष्यामि कृत्स्नं वक्तुं न शक्यते ॥ यज्ज्ञात्वा तत्क्षणाच्छोकश्चित्तशुद्धिमवाप्नुयात् ॥ ३९ ॥ न नाशयति यत्पापं

सा रौद्री संहिता द्विजाः ॥ तत्र पश्याम्यहं लोके मार्गमाणोपि सर्वदा ॥ ४० ॥ शिवेनोपनिषत्सिधुमन्थनोत्पादितां मुदा ॥ कुमारायार्पितां तां
 वै सुधां पीत्वामरो भवेत् ॥ ४१ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां निष्कृतिं कर्तुमुद्यतः ॥ मासमात्रं संहितां तां पठित्वा मुच्यते ततः ॥ ४२ ॥ दुष्प्रतिग्रहदु
 भोज्यदुरालापादिसंभवम् ॥ पापं सकृत्कीर्तनेन संहिता सा विनाशयेत् ॥ ४३ ॥ शिवालये बिल्ववने संहितां तां पठेत्तु यः ॥ स तत्फलमवाप्नोति
 तद्वाचोपि न गोचरे ॥ ४४ ॥ संहितां तां पठन्भक्त्या यः श्राद्धे भोजयेद्विजान् ॥ तस्य ये वितरः सर्वे यांति शंभोः परं पदम् ॥ ४५ ॥ चतुर्दश्यां
 निराहारो यः पठेत्संहितां च ताम् ॥ बिल्वमूले शिवः साक्षात्स देवैश्च प्रपूज्यते ॥ ४६ ॥ अप्यन्या संहिताः स्तत्र सर्वकामफलप्रदाः ॥
 उभे विशिष्टे विज्ञेये लीलाविज्ञानपूरिते ॥ ४७ ॥ तदिदं शैवमाख्यातं पुराणं वेदसंमितम् ॥ निर्मितं तच्छिवेनैव प्रथमं ब्रह्मसंमितम् ॥ ४८ ॥ विद्येशं
 च तथा रौद्रं वैनायकमथौमिकम् ॥ मात्रं रुद्रैकादशकं कैलासं शतरुद्रकम् ॥ ४९ ॥ कोटिरुद्रसहस्राद्यं कोटिरुद्रं तथैव च ॥ वायवीयं धर्मसंज्ञं
 पुराणमिति भेदतः ॥ ५० ॥ संहिता द्वादशमिता महापुण्यतरा मताः ॥ तासां संख्यां ब्रुवे विप्राः शृणुतादरतोखिलम् ॥ ५१ ॥ विद्येशं दशसाहस्रं
 रुद्रं वैनायकं तथा ॥ औमं मातृपुराणाख्यं प्रत्येकाष्टसहस्रकम् ॥ ५२ ॥ त्रयोदशसहस्रं हि रुद्रैकादशकं द्विजाः ॥ षट्सहस्रं च कैलासं शतरुद्रं तद
 द्वैकम् ॥ ५३ ॥ कोटिरुद्रं त्रिगुणितमेकादशसहस्रकम् ॥ सहस्रकोटिरुद्राख्यमुदितं ग्रन्थसंख्यया ॥ ५४ ॥ वायवीयं स्वाब्धिशतं धर्मं रविसह
 स्रकम् ॥ तदेवं लक्षसंख्याकं शैवसंख्याविभेदतः ॥ ५५ ॥ व्यासेन तत्तु संक्षिप्तं चतुर्विंशत्सहस्रकम् ॥ शैवं तत्र चतुर्थं वै पुराणं सप्तसंहितम् ॥
 ॥ ५६ ॥ शिवे संकल्पितं पूर्वं पुराणं ग्रन्थसंख्यया ॥ शतकोटिप्रमाणं हि पुरा सृष्टौ सुविस्मृतम् ॥ ५७ ॥ व्यस्तेष्टादशधा चैव पुराणे द्वाप
 रादिषु ॥ चतुर्लक्षेण संक्षिप्ते कृते द्वैपायनादिभिः ॥ ५८ ॥ प्रोक्तं शिवपुराणं हि चतुर्विंशत्सहस्रकम् ॥ श्लोकानां संख्यया सप्तसंहितं
 ब्रह्मसंमितम् ॥ ५९ ॥ विद्येश्वराख्या तत्राद्या रौद्री ज्ञेया द्वितीयिका ॥ तृतीया शतरुद्राख्या कोटिरुद्रा चतुर्थिका ॥ ६० ॥ पंचमी चैवमौमाख्या
 षष्ठी कैलाससंज्ञिका ॥ सप्तमी वायवीयाख्या सप्तैवं संहिता मताः ॥ ६१ ॥ सप्त संहितं दिव्यं पुराणं शिवसंज्ञकम् ॥ वरीवर्ति ब्रह्मतुल्यं सर्वोपरि
 गतिप्रदम् ॥ ६२ ॥ एतच्छिवपुराणं हि सप्तसंहितमादरात् ॥ परिपूर्णं पठेद्यस्तु सजीवन्मुक्त उच्यते ॥ ६३ ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणेतिहासागमशतानि च ॥
 एतच्छिवपुराणस्य नार्हत्यल्पां कलामपि ॥ ६४ ॥ शैवं पुराणममलं शिवकीर्तितं तद्व्यासेन शैवप्रवणेन च संगृहीतम् ॥ संक्षेपतस्सकलजीवगुणोपकारं
 तापत्रयघ्नमतुलं शिवदं सतां हि ॥ ६५ ॥ विकैतवो धर्म इह प्रणीतो वेदान्तविज्ञानमयः प्रधानः ॥ अमत्सरांतर्बुधवेद्यवस्तुसत्कल्यतमं त्रौचत्रिवर्गशु

क्तम् ॥ ६६ ॥ शैवं पुराणतिलकं खलु सत्पुराणं वेदांतवेदविलसत्परवस्तुगीतम् ॥ यो वै पठेच्च शृणुयात्परमादरेण शंभुप्रियस्स हि लभेत्परमां गतिं वै ॥
 ॥ ६७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ व्यास उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्सौतं प्रोचुंस्ते परमर्षयः ॥
 वेदान्तसार सर्वस्वं पुराणं श्रावयाद्भुतम् ॥ १ ॥ इति श्रुत्वा मुनीनां स वचनं सुप्रहर्षितः ॥ संस्मरञ्छंकरं सूतः प्रोवाच मुनिसत्तमान् ॥ २ ॥
 सूत उवाच ॥ शृण्वंतु ऋषयः सर्वे स्मृत्वा शिवमनामयम् ॥ पुराणप्रवणं शैवं पुराणं वेदसारजम् ॥ ३ ॥ यत्र गीतं त्रिकं प्रीत्या
 भक्तिज्ञानविरागकम् ॥ ४ ॥ वेदांतवेद्यं सद्रस्तु विशेषेण प्रवर्णितम् ॥ ५ ॥ सूत उवाच ॥ शृण्वंतु ऋषयः सर्वे पुराणं वेदसारजम् ॥
 पुरां कालेन महता कल्पेऽतीते पुनःपुनः ॥ ६ ॥ अस्मिन्नुपस्थिते कल्पे प्रवृत्ते सृष्टिकर्मणि ॥ मुनीनां षट्कुलीनानां ब्रुवतामित
 रेतरम् ॥ ७ ॥ इदं परमिदं नेति विवादः सुमहानभूत् ॥ तेऽभिजग्मुर्विधातारं ब्रह्माणं प्रष्टुमव्ययम् ॥ ८ ॥ वाग्भिर्विन
 यगर्भाभिः सर्वे प्रांजलयोऽब्रुवन् ॥ त्वं हि सर्वजगद्धाता सर्वकारणकारणम् ॥ ९ ॥ कः पुमान्सर्वतत्त्वेभ्यः पुराणः परतः परः ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 यतो वाचो निवर्तते अप्राप्य मनसा सह ॥ १० ॥ यस्मात्सर्वमिदं ब्रह्मविष्णुरुद्धेद्रपूर्वकम् ॥ सहभूतैर्द्वियैः सर्वैः प्रथमं संप्रमूयते ॥ ११ ॥ एष देवो
 महादेवः सर्वज्ञो जगदीश्वरः ॥ अयं तु परया भक्त्या दृश्यतेनाऽन्यथा क्वचित् ॥ १२ ॥ रुद्रो हरिर्हरश्चैव तथान्ये च सुरेश्वराः ॥ भक्त्या परमया
 तस्य नित्यं दर्शनकांक्षिणः ॥ १३ ॥ बहुनात्र किमुक्तेन शिवे भक्त्या विमुच्यते ॥ प्रसादाद्देवताभक्तिः प्रसादो भक्तिसंभवः ॥ यथेहांकुरतो बीजं
 बीजतो वा यथांकुरः ॥ १४ ॥ तस्मादीशप्रसादार्थं यूयं गत्वा भुवं द्विजाः ॥ दीर्घसत्रं समाकृध्वं यूयं वर्षसहस्रकम् ॥ १५ ॥ अमुष्यैवाध्वरेशस्य
 शिवस्यैव प्रसादतः ॥ वेदोक्तविद्यासारं तु जायते साध्यसाधनम् ॥ १६ ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥ अथ किं परमं साध्यं किं वा तत्साधनं परम् ॥
 साधकः कीदृशस्तत्र तदिदं ब्रूहि तत्त्वतः ॥ १७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ साध्यं शिवपदप्राप्तिः साधनं तस्य सेवनम् ॥ साधकस्तत्प्रसादाद्योऽनित्या
 दिफलनिस्पृहः ॥ १८ ॥ कर्म कृत्वा तु वेदोक्तं तदार्पितमहाफलम् ॥ परमेशपदप्राप्तिः सालोक्यादिक्रमात्ततः ॥ १९ ॥ तत्तद्भक्त्यनुसारेण सर्वेषां
 परमं फलम् ॥ तत्साधनं बहुविधं साक्षादीशेन बोधितम् ॥ २० ॥ संक्षिप्य तत्र वः सारं साधनं प्रब्रवीम्यहम् ॥ श्रोत्रेण श्रवणं तस्य वचसा कीर्तनं
 तथा ॥ २१ ॥ मनसा मननं तस्य महासाधनमुच्यते ॥ श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च मंतव्यश्च महेश्वरः ॥ २२ ॥ इति श्रुतिः प्रमाणं नः साधनेनाऽमुना
 परम् ॥ साध्यं व्रजत सर्वार्थसाधनैकपरायणाः ॥ २३ ॥ प्रत्यक्षं चक्षुषा दृष्ट्वा तत्र लोकः प्रवर्तते ॥ अप्रत्यक्षं हि सर्वत्र ज्ञात्वा श्रोत्रेण चेष्टते ॥ २४ ॥

शि० पु०
॥ ३ ॥

तस्माच्छ्रवणमेवादौ श्रुत्वा गुरुमुखाद्बुधः ॥ ततः संसाधयेदन्यत्कीर्तनं मननं सुधीः ॥ २५ ॥ क्रमान्मननपर्यंते साधनेऽस्मिन्सुसाधिते ॥ शिव
योगो भवेत्तेन सालोक्यादिक्रमाच्छनैः ॥ २६ ॥ सर्वांगव्याधयः पश्चात्सर्वानंदश्च लीयते ॥ अभ्यासात्क्लेशमेतद्वै पश्चादाद्यंतमंगलम् ॥ २७ ॥
इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखंडे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥ मननं कीदृशं ब्रह्मच्छ्रवणं
चापि कीदृशम् ॥ कीर्तनं वा कथं तस्य कीर्तयैतद्यथायथम् ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ पूजाजपेशगुणरूपविलासनाभ्यां युक्तिप्रियेण मनसा परि
शोधनं यत् ॥ तत्संततं मननमीश्वरदृष्टिलभ्यं सर्वेषु साधनवरेष्वपि मुख्यमुख्यम् ॥ २ ॥ गीतात्मना श्रुतिपदेन च भाषया वा शंभुप्रतापगुणरूप
विलासनाभ्याम् ॥ वाचा स्फुटं तु रसवत्स्तवनं यदस्य तत्कीर्तनं भवति साधनमत्र मध्यम् ॥ ३ ॥ येनापि केन करणेन च शब्दपुञ्जं यत्र क्वचिच्छि
वपरं श्रवणेंद्रियेण ॥ स्त्रीकेलिवद्दृढतरं प्रणिधीयते यत्तद्वै बुधाः श्रवणमत्र जगत्प्रसिद्धम् ॥ ४ ॥ सत्संगमेन भवति श्रवणं पुरस्तात्संकीर्तनं पशुपते
रथ तद्वदं स्यात् ॥ सर्वोत्तमं भवति तन्मननं तदंतं सर्वं हि संभवति शंकरदृष्टिपाते ॥ ५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अस्मिन्साधनमाहात्म्ये पुरा
वृत्तं मुनीश्वराः ॥ युष्मदर्थं प्रवक्ष्यामि शृणुध्वमवधानतः ॥ ६ ॥ पुरा मम गुरुर्व्यासः पराशरमुनेः सुतः ॥ तपश्चचार संभ्रांतः सरस्वत्यास्तटे शुभे
॥ ७ ॥ गच्छन्त्यदृच्छया तत्र विमानेनार्करोचिषा ॥ सनत्कुमारो भगवान्ददर्श मम देशिकम् ॥ ८ ॥ ध्यानारूढः प्रबुद्धोसौ ददर्श तमजात्मजम् ॥
प्रणिपत्याह संभ्रांतः परं कौतूहलं मुनिः ॥ ९ ॥ दत्त्वाध्वमस्मै प्रददौ देवयोग्यं च विष्टरम् ॥ प्रसन्नः प्राह तं प्रह्वं प्रभुर्गभीरया गिरा ॥ १० ॥ ॥ सन
त्कुमार उवाच ॥ सत्यं वस्तु मुने दध्याः साक्षात्करणगोचरः ॥ सशिवोत्थासहायोत्र तपश्चरासि किंकृते ॥ ११ ॥ एवमुक्तः कुमारोऽपि प्रोवाच स्वा
शयं मुनिः ॥ धर्मार्थकाममोक्षाश्च वेदमार्गे कृतादराः ॥ १२ ॥ बहुधा स्थापिता लोके मया त्वत्कृपया तथा ॥ एवं भूतस्य मेप्येवं गुरुभूतस्य सर्वतः ॥
॥ १३ ॥ मुक्तिसाधनकं ज्ञानं नोदेति परमाद्भुतम् ॥ तपश्चरामि मुक्त्यर्थं न जाने तत्र कारणम् ॥ १४ ॥ इत्थं कुमारो भगवान्व्यासेन मुनिनार्थितः ॥
समर्थः प्राह विप्रेंद्रा निश्चयं मुक्तिकारणम् ॥ १५ ॥ श्रवणं कीर्तनं शंभोर्मननं च महत्तरम् ॥ त्रयं साधनमुक्तं च विद्यते वेदसंमतम् ॥ १६ ॥ पुराह
मथ संभ्रांतो ह्यन्यसाधनसंभ्रमः ॥ अचले मंदरे शैले तपश्चरणमाचरम् ॥ १७ ॥ शिवाज्ञया ततः प्राप्तो भगवान्नादिकेश्वरः ॥ स मे दयालुर्भगवान्सर्व
साक्षी गणेश्वरः ॥ १८ ॥ उवाच मह्यं सत्त्वं मुक्तिसाधनमुत्तमम् ॥ श्रवणं कीर्तनं शंभोर्मननं वेदसंमतम् ॥ १९ ॥ त्रिकं च साधनं मुक्तौ शिवेन
मम भाषितम् ॥ श्रवणादित्रिकं ब्रह्मन्कुरुष्वेति मुहुर्मुहुः ॥ २० ॥ एवमुक्त्वा ततो व्यासं सानुगो विधिनंदनः ॥ जगाम स्वविमानेन पदं परमशोभ

वि० सं० १

अ० ४

॥ ३ ॥

नम् ॥ २१ ॥ एवमुक्तं समासेन पूर्ववृत्तांतमुत्तमम् ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ श्रवणादित्रयं सूत मुक्त्युपायस्त्वयेरितः ॥ २२ ॥ श्रवणादित्रिकेऽशक्तः
 किं कृत्वा मुच्यते जनः ॥ अयत्नेनैव मुक्तिः स्यात्कर्मणा केन हेतुना ॥ २३ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्य
 साधनखण्डे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ सूत उवाच ॥ श्रवणादित्रिकेऽशक्तो लिंगं बेरं च शांकरम् ॥ संस्थाप्य नित्यमभ्यर्च्य तरेत्संसारसागरम् ॥ १ ॥
 अपि द्रव्यं वहेदेवं यथाबलमवंचयन् ॥ अर्पयेल्लिंगबेरार्थमर्चयेदपि संततम् ॥ २ ॥ मंडपं गोपुरं तीर्थं मठं क्षेत्रं तथोत्सवम् ॥ वस्त्रं गंधं च माल्यं च
 धूपं दीपं च भक्तितः ॥ ३ ॥ विविधान्नं च नैवेद्यमपूपव्यंजनैर्युतम् ॥ छत्रं ध्वजं च व्यजनं चामरं चापि सांगकम् ॥ ४ ॥ राजोपचारवत्सर्वं धारये
 ल्लिंगबेरयोः ॥ प्रदक्षिणां नमस्कारं यथाशक्ति जपं तथा ॥ ५ ॥ आवाहनादिसर्गांतं नित्यं कुर्यात्सुभक्तितः ॥ इत्थमभ्यर्चयन्देवं लिंगे बेरे च शांकरे ॥
 ॥ ६ ॥ सिद्धिमेति शिवप्रीत्या हित्वापि श्रवणादिकम् ॥ लिंगबेरार्चनामात्रान्मुक्ताः पूर्वं महाजनाः ॥ ७ ॥ मुनय ऊचुः ॥ बेरमात्रे तु सर्वत्र पूज्यते
 देवतागणाः ॥ लिंगे बेरे च सर्वत्र कथं संपूज्यते शिवः ॥ ८ ॥ सूत उवाच ॥ अहो मुनीश्वराः पुण्यं प्रश्नमेतन्महाद्भुतम् ॥ अत्र वक्ता महादेवो ना
 न्योऽस्ति पुरुषः क्वचित् ॥ ९ ॥ शिवेनोक्तं प्रवक्ष्यामि क्रमाद्भूतमुखाच्छ्रुतम् ॥ शिवैको ब्रह्मरूपत्वान्निष्कलः परिकीर्तितः ॥ १० ॥ रूपित्वात्सकल
 स्तद्वत्तस्मात्सकलनिष्कलः ॥ निष्कलत्वान्निराकारं लिंगं तस्य समागतम् ॥ ११ ॥ सकलत्वात्तथा बेरं साकारं तस्य संगतम् ॥ सकलाकलरूप
 त्वाद्वद्भ्रशब्दाभिधः परः ॥ १२ ॥ अपि लिंगे च बेरे च नित्यमभ्यर्च्यते जनैः ॥ अब्रह्मत्वात्तदन्येषां निष्कलत्वं न हि क्वचित् ॥ १३ ॥ तस्मात्ते
 निष्कले लिंगे नाराध्यते सुरेश्वराः ॥ अब्रह्मत्वाच्च जीवत्वात्तान्ये देवतागणाः ॥ १४ ॥ तूष्णीं सकलमात्रत्वादर्थ्यते बेरमात्रके ॥ जीवत्वं
 शंकरान्येषां ब्रह्मत्वं शंकरस्य च ॥ १५ ॥ वेदांतसारसंसिद्धं प्रणवार्थं प्रकाशनात् ॥ एवमेव पुरा पृष्ठो मंदरे नंदिकेश्वरः ॥ १६ ॥ सनत्कुमार
 मुनिना ब्रह्मपुत्रेण धीमता ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शिवान्यदेववश्यानां सर्वेषामपि सर्वतः ॥ १७ ॥ बेरमात्रं च पूजार्थं श्रुतं दृष्टं च भूरिशः ॥
 शिवमात्रस्य पूजायां लिंगं बेरं च दृश्यते ॥ १८ ॥ अतस्तद्ब्रूहि कल्याण तत्त्वं मे साधु बोधनम् ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ अनुत्तरमिमं प्रश्नं
 रहस्यं ब्रह्मलक्षणम् ॥ १९ ॥ कथयामि शिवेनोक्तं भक्तियुक्तस्य तेऽनघ ॥ शिवस्य ब्रह्मरूपत्वान्निष्कलत्वाच्च निष्कलम् ॥ २० ॥ लिंगं तस्यैव
 पूजायां सर्ववेदेषु संमतम् ॥ तस्यैव सकलत्वाच्च तथा सकलनिष्कलम् ॥ २१ ॥ सकलं च तथा बेरं पूजायां लोकसंमतम् ॥ शिवान्येषां च
 जीवत्वात्सकलत्वाच्च सर्वतः ॥ २२ ॥ बेरमात्रं च पूजायां संमतं वेदनिर्णये ॥ स्वाविर्भावे च देवानां सकलं रूपमेव हि ॥ २३ ॥ शिवस्य लिंगं

वेरं च दर्शने दृश्यते खलु ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ उक्तं त्वया महाभाग लिंगबेरप्रचारणम् ॥ २४ ॥ शिवस्य च तदन्येषां विभज्य परमार्थतः ॥ तस्मात्तदेव परमं लिंगबेरादिसंभवम् ॥ २५ ॥ श्रोतुमिच्छामि योगीन्द्र लिंगाविर्भावलक्षणम् ॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥ शृणु वत्स भवत्प्रीत्या वक्ष्यामि परमार्थतः ॥ २६ ॥ पुरा कल्पे महाकाले प्रपन्नं लोकविश्रुते ॥ अयुध्यतां महात्मानौ ब्रह्मविष्णु परस्परम् ॥ २७ ॥ तयोर्मानं निराकर्तुं तन्मध्ये परमेश्वरः ॥ निष्कलस्तंभरूपेण स्वरूपं समदर्शयत् ॥ २८ ॥ ततः स्वर्लिंगचिह्नत्वात्स्तंभतो निष्कलं शिवः ॥ स्वर्लिंगं दर्शयामास जगतां हितकाम्यया ॥ २९ ॥ तदा प्रभृति लोकेषु निष्कलं लिंगमैश्वरम् ॥ सकलं च तथा बेरं शिवस्यैव प्रकल्पितम् ॥ ३० ॥ शिवान्येषां तु देवानां बेरमात्रं प्रकल्पितम् ॥ तत्तद्देवं तु देवानां तत्तद्भोगप्रदं शुभम् ॥ शिवस्य लिंगबेरत्वं भोगमोक्षप्रदं शुभम् ॥ ३१ ॥ ॥ इति श्रीशिव महापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥ पुरा कदाचिद्योगीन्द्र विष्णुर्विषधरासनः ॥ सुष्वाप परया भृत्या स्वानुगैरपि संवृतः ॥ १ ॥ यदृच्छयागतस्तत्र ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ॥ अपृच्छत्पुण्डरीकाक्षं शयानं सर्वसुन्दरम् ॥ २ ॥ कस्त्वं पुरुषवच्छेषे दृष्ट्वा मामपि दृप्तवत् ॥ उत्तिष्ठ वत्स मां पश्य तव नाथमिहागतम् ॥ ३ ॥ आगतं गुरुमाराध्यं दृष्ट्वा यो दत्तवच्चरेत् ॥ द्रोहिणस्तस्य मूढस्य प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ ४ ॥ इति श्रुत्वा वचः क्रुद्धो बहिःशांतवदाचरत् ॥ स्वस्ति ते स्वागतं वत्स तिष्ठ पीठमितो विश ॥ ५ ॥ किमु ते व्यग्रवद्वक्त्रं विभाति विषमेक्षणम् ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ वत्स विष्णो महामानमागतं कालवेगतः ॥ ६ ॥ पितामहश्च जगतः पाता च तव वत्सक ॥ विष्णुरुवाच ॥ मत्स्थं जगदिदं वत्स मनुषे त्वं हि चोरवत् ॥ ७ ॥ मन्नाभिकमलाज्जातः पुत्रस्त्वं भाषसे वृथा ॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥ एवं हि वदतोस्तत्र मुग्धयोरजयोस्तदा ॥ ८ ॥ अहमेव वरो न त्वमहं प्रभुरहं प्रभुः ॥ परस्परं हंतुकामौ चक्रतुः समरोद्यमम् ॥ ९ ॥ युयुधातेऽमरौ वीरौ हंसपक्षीद्रवाहनौ ॥ वैरंच्या वैष्णवाश्चैवं मिथो युयुधिरे तदा ॥ १० ॥ तावद्विमानगतयः सर्वा वै देवजातयः ॥ दिदृक्षुः समाजग्मुः समरं तं महाद्भुतम् ॥ ११ ॥ क्षिपंतः पुष्पवर्षाणि पश्यंतः स्वैरमंबरे ॥ सुपर्णवाहनस्तत्र क्रुद्धो वै ब्रह्मवक्षसि ॥ १२ ॥ मुमोच बाणानसहानघ्नांश्च विविधान्वहून् ॥ मुमोचाऽथ विधिः क्रुद्धो विष्णोरुरसि दुःसहान् ॥ १३ ॥ बाणाननलसंकाशानघ्नांश्च बहुशस्तदा ॥ तदाश्चर्यमिति स्पष्टं तयोः समरगोचरम् ॥ १४ ॥ समीक्ष्य दैवतगणाः शशंभुर्भृशमाकुलाः ॥ ततो विष्णुः सुसंक्रुद्धः श्वसन्व्यसनकर्षितः ॥ १५ ॥ माहेश्वराद्यं मतिमान्सं दधे ब्रह्मणोपरि ॥ ततो ब्रह्मा भृशं क्रुद्धः कंपयन्विश्वमेव हि ॥ १६ ॥ अन्नं पाशुपतं घोरं संदधे विष्णुवक्षसि ॥ ततस्तदुत्थितं व्योम्नि तपनायुत

सन्निभम् ॥ १७ ॥ सहस्रमुखमत्युग्रं चंडवातभयंकरम् ॥ अस्त्रद्वयमिदं तत्र ब्रह्माविष्णवोर्भयंकरम् ॥ १८ ॥ इत्थं बभूव समरं ब्रह्माविष्णवोः
 परस्परम् ॥ ततो देवगणाः सर्वे विषण्णा भृशमाकुलाः ॥ ऊचुः परस्परं तात राजक्षौभे यथा द्विजाः ॥ १९ ॥ सृष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरो
 भावोऽप्यनुग्रहः ॥ यस्मात्प्रवर्तते तस्मै ब्रह्मणे च त्रिशूलिने ॥ २० ॥ अशक्यमन्यैर्यदनुग्रहं विना तृणक्षयोऽप्यत्र यदृच्छया क्वचित् ॥ २१ ॥ इति
 देवा भयं कृत्वा विचिन्वंतः शिवक्षयम् ॥ जग्मुः कैलासशिखरं यत्रास्ते चंद्रशेखरः ॥ २२ ॥ दृष्ट्वैवममरा दृष्ट्वाः पदं तत्पारमेश्वरम् ॥ प्रणमुः
 प्रणवाकारं प्रविष्टास्तत्र सद्मनि ॥ २३ ॥ तेषु तत्र सभामध्ये मंडपे मणिविष्टरे ॥ विराजमानमुभया ददृशुर्देवपुंगवम् ॥ २४ ॥ सव्योत्तरेतरपदं
 तदर्पितकरांबुजम् ॥ स्वगणैः सर्वतोऽनुष्टं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ २५ ॥ वीज्यमानां विशेषज्ञैः स्त्रीजनैस्तीव्रभावनैः ॥ शस्यमानं सदा वैदेरनुगृह्यं
 तमीश्वरम् ॥ २६ ॥ दृष्ट्वैवमीशममराः संतोषसलिलेक्षणाः ॥ दंडवद्भूतो वत्स नमश्चकुर्महागणाः ॥ २७ ॥ तानवेक्ष्य पतिर्देवान्समीपे चाह्वय
 द्रूणैः ॥ अथ संह्लादयन्देवान्देवो देवशिखामणिः ॥ अवोचदर्थगंभीरं वचनं मधुमंगलम् ॥ २८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसं
 हितायां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ वत्सकाः स्वस्ति वः कच्चिद्वर्तते मम शासनात् ॥ जगच्च देवतावंशः स्वस्वकर्मणि किं न वा ॥ १ ॥
 प्रागेव विदितं युद्धं ब्रह्माविष्णवोर्मया सुराः ॥ भवतामभितापेन पौनरुक्तेन भाषितम् ॥ २ ॥ इति सस्मितया माध्व्या कुमारपरिभाषया ॥
 समतोषयदम्बायाः स पतिस्तत्सुरत्रजम् ॥ ३ ॥ अथ युद्धांगणं गंतुं हरिघात्रोरधीश्वरः ॥ आज्ञापयद्गुणेशानां शतं तत्रैव संसदि ॥ ४ ॥ ततो वाद्यं बहु
 विधं प्रयाणाय परेशितुः ॥ गणेश्वराश्च संनद्धा नानावाहनभूषणाः ॥ ५ ॥ प्रणवाकारमाद्यंतं पंचमंडलमंडितम् ॥ आरुरोह रथं भद्रमंबिकापतिरी
 श्वरः ॥ सस्रुगणमिद्राद्याः सर्वेऽप्यनुययुः सुराः ॥ ६ ॥ चित्रध्वजव्यजनचामरपुष्पवर्षसंगीतनृत्यनिवहैरपि वाद्यवर्गैः ॥ संमानितः पशु
 पतिः परया च देव्या साकं तयोः समरभूमिमगात्ससैन्यः ॥ ७ ॥ समीक्ष्य तु तयोर्युद्धं निगूढोऽंशमास्थितः ॥ समाप्तवाद्यनिर्घोषः
 शांतोरुगणनिःस्वनः ॥ ८ ॥ अथ ब्रह्माच्युतौ वीरौ हंतुकामौ परस्परम् ॥ माहेश्वरेण चाऽस्त्रेण तथा पाशुपतेन च ॥ ९ ॥ अस्त्रज्वा
 लै रथो दग्धं ब्रह्माविष्णवोर्जगत्रयम् ॥ ईशोऽपि तं निरीक्ष्याथ ह्यकालप्रलयं भृशम् ॥ १० ॥ महानलस्तंभविभीषणाकृतिर्बभूव तन्मध्यतले स निष्क
 लः ॥ ११ ॥ ते अस्त्रे चापि सज्वाले लोकसंहरणक्षमे ॥ निपेततुः क्षणेनैव ह्याविर्भूते महानले ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा तदद्भुतं चित्रमस्त्रशांतिकरं शुभम् ॥
 किमेतदद्भुताकारमित्यूचुश्च परस्परम् ॥ १३ ॥ अतीन्द्रियमिदं स्तंभमग्निरूपं किमुत्थितम् ॥ अस्योर्ध्वमपि चाधश्च आवयोर्लक्ष्यमेव हि ॥ १४ ॥

शि०पु०
॥ ५ ॥

इति व्यवस्थितौ वीरौ मिलितौ वीरमानिनौ ॥ तत्परौ तत्परीक्षार्थं प्रतस्थातेऽथ सत्वरम् ॥ १५ ॥ आवयोर्मिश्रयोस्तत्र कार्यमेकं न संभवेत् ॥
इत्युक्त्वा सूकरतनुर्विष्णुस्तस्यादिमीयिवान् ॥ १६ ॥ तथा ब्रह्मा हंसतनुस्तदंतं वीक्षितुं ययौ ॥ भित्त्वा पातालनिलयं गत्वा दूरतरं हरिः ॥ १७ ॥
नाऽपश्यत्तस्य संस्थानं स्तंभस्यानलवर्चसः ॥ श्रांतः स सूकरहरिः प्राप पूर्वं रणांगणम् ॥ १८ ॥ अथ गच्छंस्तु व्योम्ना च विधिस्तातं पिता
तव ॥ ददर्श केतकीपुष्पं किंचिद्विच्युतमद्भुतम् ॥ १९ ॥ अतिसौरभ्यमम्लानं बहुवर्षच्युतं तथा ॥ अन्वीक्ष्य च तयोः कृत्यं भगवान्परमेश्वरः ॥
॥ २० ॥ परिहासं तु कृतवान्कंपनाच्चलितं शिरः ॥ तस्मात्तावनुगृह्णातु च्युतं केतकमुत्तमम् ॥ २१ ॥ किं त्वं पतसि पुष्पेश पुष्पराट् केन व
धृतः ॥ आदिमस्याप्रमेयस्य स्तंभमध्याच्युतश्चिरम् ॥ २२ ॥ न संपश्यामि तस्मात्त्वं जह्याशामंतदर्शने ॥ अस्यां तस्य च सेवार्थं हंसमूर्तिरिहा
गतः ॥ २३ ॥ इतः परं सखे मेऽद्य त्वया कर्तव्यमीप्सितम् ॥ मया सह त्वया वाच्यमेतद्विष्णोश्च सन्निधौ ॥ २४ ॥ स्तंभांतो वीक्षितो धात्रा तत्र
साक्ष्यहमच्युत ॥ इत्युक्त्वा केतकं तत्र प्रणनाम पुनःपुनः ॥ असत्यमपि शस्तं स्यादापदीत्यनुशासनम् ॥ २५ ॥ समीक्ष्य तत्राऽच्युतमायतश्रमं
प्रनष्टहर्षं तु ननर्त हर्षात् ॥ उवाच चैनं परमार्थमच्युतं षंडात्तवाद्दः सविधिस्ततोऽच्युतम् ॥ २६ ॥ स्तंभाग्रमेतत्समुदीक्षितं हरे तत्रैव साक्षी ननु
केतकं त्विदम् ॥ ततोऽवदत्तत्र हि केतकं मृषा तथेति तद्भातृवचस्तदंतिके ॥ हरिश्च तत्सत्यमितीव चिंतयंश्चकार तस्मै विधये नमः स्वयम् ॥ २७ ॥
षोडशैरुपचारैश्च पूजयामास तं विधिम् ॥ २८ ॥ विधिं प्रहर्तुं शठमभिलिङ्गतः स ईश्वरस्तत्र बभूव साकृतिः ॥ समुत्थितः स्वामिविलोकनात्पुनः
प्रकंपपाणिः परिगृह्य तत्पदम् ॥ २९ ॥ आद्यंतहीनवपुषि त्वयि मोहबुद्ध्या भूयान्विमर्श इह नावति कामनोत्थः ॥ स त्वं प्रसीद करुणाकर
कश्मलं नौ मृष्टं क्षमस्व विहितं भवतैव केल्या ॥ ३० ॥ ईश्वर उवाच ॥ वत्स प्रसन्नोऽस्मि हरे यतस्त्वमीशत्वमिच्छन्नपि सत्यवाक्यम् ॥ ब्रूयास्त
तस्ते भवितां जनेषु साम्यं मया सत्कृतिरप्यलप्सि ॥ ३१ ॥ इतः परं ते पृथगात्मनश्च क्षेत्रप्रतिष्ठोत्सवपूजनं च ॥ ३२ ॥ इति देवः पुरा प्रीत
सत्येन हरये परम् ॥ ददौ स्वसाम्यमत्यर्थं देवसंघे च पश्यति ॥ ३३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥
नंदिकेश्वर उवाच ॥ ससर्जाथ महादेवः पुरुषं कंचिदद्भुतम् ॥ भैरवाख्यं भुवोर्मध्याद्ब्रह्मदर्पजिघांसया ॥ १ ॥ स वै तदा तत्र पतिं प्रणम्य शिवमंगणे ॥
किं कार्यं करवाण्यत्र शीघ्रमाज्ञापय प्रभो ॥ २ ॥ वत्स योऽयं विधिः साक्षाज्जगतामाद्यदैवतम् ॥ नूनमर्चय खड्गेन तिग्मेन जवसा परम् ॥ ३ ॥
स वै गृहीत्वैककरेण केशं तत्पंचमं दत्तमसत्यभाषणम् ॥ छित्त्वा शिरांस्यस्य निहतुमुद्यतः प्रकंपयन्खड्गमतिस्फुटं करैः ॥ ४ ॥ पिता तवोत्सृष्ट

वि०सं०१
अ० ८

॥ ५ ॥

विभूषणांबरस्रगुत्तरीयामलकेशसंहतिः ॥ प्रवातरंभेव लतेव चंचलः पपात वै भैरवपादपंकजे ॥ ५ ॥ तावद्विधिं तात दिदृक्षुरच्युतः कृपालुरस्मत्प्रतिपाद
पल्लवम् ॥ निषिच्य बाष्पैरवदत्कृतांजलिर्यथा शिशुः स्वं पितरं कलाक्षरम् ॥ ६ ॥ अच्युत उवाच ॥ त्वया प्रयत्नेन पुरा हि दत्तं यदस्य पंचा
ननमीश चिह्नम् ॥ तस्मात्क्षमस्वाद्यमनुग्रहाहं कुरु प्रसादं विधये ह्यमुष्मै ॥ ७ ॥ इत्यर्थितोऽच्युतेनेशस्तुष्टः सुरगणांगणे ॥ निवर्तयामास
तदा भैरवं ब्रह्मदंडतः ॥ ८ ॥ अथाह देवः कितवं विधिं विगतकंधरम् ॥ ब्रह्मस्त्वमर्हणाकांक्षी शठेशत्वं समास्थितः ॥ ९ ॥ नातस्ते सत्कृति
लोके भूयात्स्थानोत्सवादिकम् ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ स्वामिन्प्रसीदाद्य मंहाविभूते मन्ये वरं मे शिरसः प्रमोक्षम् ॥ १० ॥ नमस्तुभ्यं भगवते
बंधवे विश्वयोनये ॥ सहिष्णवे च दोषाणां शंभवे शैलधन्वने ॥ ११ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ अराजभयमेतद्वै जगत्सर्वं नशिष्यति ॥ ततस्त्वं जहि
दंडाहं वह लोकधुरं शिशो ॥ १२ ॥ वरं ददामि ते तत्र गृहाण दुर्लभं परम् ॥ वैतानिकेषु गृह्येषु यज्ञेषु च भवान्गुरुः ॥ १३ ॥ निष्फलस्त्वद्वृते यज्ञः
सांगश्च सहदक्षिणः ॥ अथाह देवः कितवं केतकं कूटसाक्षिणम् ॥ १४ ॥ रेरे केतक दुष्टस्त्वं शठ दूरामितो ब्रज ॥ ममापि प्रेम ते पुष्पे माभूत्पू
जास्वितः परम् ॥ १५ ॥ इत्युक्ते तत्र देवेन केतकं देवजातयः ॥ सर्वा निवारयामासुस्तत्पाश्चादन्यतस्तदा ॥ १६ ॥ केतक उवाच ॥ नमस्ते
नाथ मे जन्म निष्फलं भवदाज्ञया ॥ सफलं क्रियतां तात क्षम्यतां मम क्लिष्षम् ॥ १७ ॥ ज्ञानाज्ञानकृतं पापं नाशयत्येव ते स्मृतिः ॥
तादृशे त्वयि दृष्टे मे मिथ्यादोषः कुतो भवेत् ॥ १८ ॥ तथा स्तुतस्तु भगवान्केतकेन समातले ॥ न मे त्वद्धारणं योग्यं सत्यवागहमीश्वरः ॥
॥ १९ ॥ मदीयास्त्वां धरिष्यन्ति जन्म ते सफलं ततः ॥ त्वं वै वितानव्याजेन ममोपरि भविष्यसि ॥ २० ॥ इत्यनुगृह्य भगवान्केतकं विधिमा
धवौ ॥ विरराज सभां मध्ये सर्वदेवैरभिपुतः ॥ २१ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ नंदिकेश्वर
उवाच ॥ तत्रांतरे तौ च नाथं प्रणम्य विधिमाधवौ ॥ बद्धांजलिपुटौ तूष्णीं तस्थुर्दक्षनामगौ ॥ १ ॥ तत्र संस्थाप्य तौ देवं सकुटुंबं वरासने ॥
पूजयामासतुः पूज्यं पुण्यैः पुरुषवस्तुभिः ॥ २ ॥ पौरुषं प्राकृतं वस्तु ज्ञेयं दीर्घारूपकालिकम् ॥ हारनृपुरकेयूरकिरीटमणिकुंडलैः ॥ ३ ॥
यज्ञसूत्रोत्तरीयस्रक्शौममाल्यांगुलीयकैः ॥ पुष्पतांबूलकर्पूरचंदनागुरुलेपनैः ॥ ४ ॥ धूपदीपसितच्छत्रव्यंजनध्वजचामरैः ॥ अन्यै
र्दिव्योपहारैश्च वाङ्मनोतीतवैभवैः ॥ ५ ॥ पतियोग्यैः पञ्चलभ्यैस्तौ समार्चयतां पतिम् ॥ यद्यच्छ्रेष्ठतमं वस्तु पतियोग्यं हितध्वज ॥
॥ ६ ॥ तद्वस्त्वखिलमीशोपि पारंपर्यचिकीर्षया ॥ सभ्यानां प्रददौ हृष्टः पृथक्तत्र यथाक्रमम् ॥ ७ ॥ कोलाहलो महानासीत्तत्र

तद्वस्तु गृह्यताम् ॥ तत्रैव ब्रह्मविष्णुभ्यां चार्चितः शंकरः पुरा ॥ ८ ॥ प्रसन्नः प्राह तौ नम्रौ सस्मितं भक्तिवर्धनः ॥ ईश्वर उवाच ॥ तुष्टोऽहं मय वां वत्सौ
पूजयाऽस्मिन्महादिने ॥ ९ ॥ दिनमेतत्ततः पुण्यं भविष्यति महत्तरम् ॥ शिवरात्रिरिति ख्याता तिथिरेषा मम प्रिया ॥ १० ॥ एतत्काले तु यः कुर्या
त्पूजां मल्लिगवेरयोः ॥ कुर्यात्तु जगतः कृत्यं स्थितिसर्गादिकं पुमान् ॥ ११ ॥ शिवरात्रावहोरात्रं निराहारो जितेन्द्रियः ॥ अर्चयेद्वा यथान्यायं यथा
बलमवंचकः ॥ १२ ॥ यत्फलं मम पूजायां वर्षमेकं निरंतरम् ॥ तत्फलं लभते सद्यः शिवरात्रौ मदर्चनात् ॥ १३ ॥ मद्धर्मवृद्धिकालोऽयं चंद्रकाल
इवांबुधेः ॥ प्रतिष्ठाद्युत्सवो यत्र मामको मंगलायनः ॥ १४ ॥ यत्पुनः स्तंभरूपेण स्वाविरासमहं पुरा ॥ स कालो मार्गशीर्षे त स्यादाद्रात्रिंशत्सम
र्भकौ ॥ १५ ॥ आर्द्रायां मार्गशीर्षे तु यः पश्येन्मासुमासखम् ॥ मद्भेरमपि वा लिंगं स गुहादपि मे प्रियः ॥ १६ ॥ अलं दर्शनमात्रेण फलं तस्मि
न्दिने शुभे ॥ अभ्यर्चनं चेदधिकं फलं वाचामगोचरम् ॥ १७ ॥ रणरंगतलेऽमुष्मिन्यदहं लिंगवर्ष्मणा ॥ ज्वांते लिंगवत्तस्माद्विगस्थानांमिदं
भवेत् ॥ १८ ॥ अनाद्यंतमिदं स्तंभमणुमात्रं भविष्यति ॥ दर्शनार्थं हि जगतां पूजनार्थं हि पुत्रकौ ॥ १९ ॥ भोगावहमिदं लिंगं भुक्तिभुक्त्येकसा
धनम् ॥ दर्शनस्पर्शनध्यानाजंतूनां जन्ममोचनम् ॥ २० ॥ अनलाचलसंकाशं यदिदं लिंगमुत्थितम् ॥ अरुणाचलमित्येव तदिदं ख्यातिमेष्यति ॥
॥ २१ ॥ अत्र तीर्थं च बहुधा भविष्यति महत्तरम् ॥ मुक्तिरप्यत्र जंतूनां वासेन मरणेन च ॥ २२ ॥ रथोत्सवादिकल्याणं जनावासं तु सर्वतः ॥
अत्र दत्तं हुतं जतं सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ २३ ॥ मत्क्षेत्रादपि सर्वस्मात्क्षेत्रमेतन्महत्तरम् ॥ अत्र संस्मृतिमात्रेण मुक्तिर्भवति देहिनाम् ॥ २४ ॥
तस्मान्महत्तरमिदं क्षेत्रमत्यंतशोभनम् ॥ सर्वकल्याणसंपूर्णं सर्वभुक्तिकरं शुभम् ॥ २५ ॥ अर्चयित्वाऽत्र मामेव लिंगे लिंगिनमीश्वरम् ॥ सालोक्यं
चैव सामीप्यं सारूप्यं साष्टिरेव च ॥ २६ ॥ सायुज्यमिति पंचैते क्रियादीनां फलं मतम् ॥ सर्वेऽपि यूयं सकलं प्राप्स्यथाशु मनोरथम् ॥ २७ ॥ ॥
नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ इत्यनुगृह्य भगवान्विनीतौ विधिमाधवौ ॥ यत्पूर्वं प्रहतं युद्धे तयोः सैन्यं परस्परम् ॥ २८ ॥ तदुत्थापयद्वयर्थं स्वशक्त्याऽ
मृतधारया ॥ तयोर्मौढ्यं च वैरं च व्यपनेतुमुवाच तौ ॥ २९ ॥ सकलं निष्कलं चेति स्वरूपद्वयमस्ति मे ॥ नान्यस्य कस्यचित्तस्मादन्यः सर्वो
प्यनीश्वरः ॥ ३० ॥ पुरस्तात्स्तंभरूपेण पश्चाद्रूपेण चार्भकौ ॥ ब्रह्मत्वं निष्कलं प्रोक्तमीशत्वं सकलं तथा ॥ ३१ ॥ द्वयं ममैव संसिद्धं न मदन्त्यस्य
कस्यचित् ॥ तस्मादीशत्वमन्येषां युवयोरपि न क्वचित् ॥ ३२ ॥ तदज्ञानेन वां वृत्तमीशमानं महाद्भुतम् ॥ तन्निराकर्तुमत्रैवमुत्थितोऽहं रणक्षितौ ॥
॥ ३३ ॥ त्यज तं मानमात्मीयं मयीशे कुरु तं मतिम् ॥ मत्प्रसादेन लोकेषु सर्वोप्यर्थः प्रकाशते ॥ ३४ ॥ गुरुक्तिर्व्यजकं तत्र प्रमाणं वा पुनः पुनः ॥

ब्रह्मतत्त्वमिदं गूढं भवत्प्रीत्या भणाम्यहम् ॥ ३५ ॥ अहमेव परं ब्रह्म मत्स्वरूपं कलाकलम् ॥ ब्रह्मत्वादीश्वरश्चाहं कृत्यं मेनुग्रहादिकम् ॥ ३६ ॥
 बृहत्त्वाद्वृहणत्वाच्च ब्रह्माहं ब्रह्मकेशवौ ॥ समत्वाद्व्यापकत्वाच्च तथैवाहमाहमर्भकौ ॥ ३७ ॥ अनात्मानः परे सर्वे जीवा एव न संशयः ॥ अनुग्रहाद्यं
 सर्गात् जगत्कृत्यं च पंचकम् ॥ ३८ ॥ ईशत्वादेव मे नित्यं न मदन्यस्य कस्यचित् ॥ आदौ ब्रह्मत्वबुद्ध्यर्थं निष्कलं लिंगमुत्थितम् ॥ ३९ ॥
 तस्मादज्ञातमीशत्वं व्यक्तं द्योतयितुं हि वाम् ॥ सकलोऽहमतो जातः साक्षादीशस्तु तत्क्षणात् ॥ ४० ॥ सकलत्वमतो ज्ञेयमीशत्वं मायि सत्त्वरम् ॥
 यदिदं निष्कलं स्तंभं मम ब्रह्मत्वबोधकम् ॥ ४१ ॥ लिंगलक्षणयुक्तत्वान्मम लिंगं भवेदिदम् ॥ तदिदं नित्यमभ्यर्च्य युवाभ्यामत्र पुत्रकौ ॥ ४२ ॥
 मदात्मकमिदं नित्यं मम साग्नियकारणम् ॥ महत्पूज्यमिदं नित्यमभेदाङ्घ्रिगालिगिनोः ॥ ४३ ॥ यत्र प्रतिष्ठितं येन मदीयं लिंगमीदृशम् ॥ तत्र प्रति
 ष्ठितः सोऽहमप्रतिष्ठोऽपि वत्सकौ ॥ ४४ ॥ मत्साम्यमेकलिंगस्य स्थापने फलमीरितम् ॥ द्वितीये स्थापिते लिंगे मदैक्यं फलमेव हि ॥ ४५ ॥ लिंगं प्राधा
 न्यतः स्थाप्यं तथा वेरं तु गौणकम् ॥ लिंगाभावेन तत्क्षेत्रं सबेरमपि सर्वतः ॥ ४६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां नव
 मोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मविष्णु ऊचतुः ॥ ॥ सर्गादिपंचकृत्यस्य लक्षणं ब्रूहि नौ प्रभो ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ मत्कृत्यबोधनं गुह्यं कृपया
 प्रब्रवीमि वाम् ॥ १ ॥ सृष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरोभावोऽप्यनुग्रहः ॥ पंचैव मे जगत्कृत्यं नित्यसिद्धमजाच्युतौ ॥ २ ॥ सर्गः संसारसरंभस्त
 त्प्रतिष्ठा स्थितिर्भता ॥ संहारो मर्दनं तस्य तिरोभावस्तदुत्क्रमः ॥ ३ ॥ तन्मोक्षोऽनुग्रहस्तन्मे कृत्यमेवं हि पंचकम् ॥ कृत्यमेतद्वहत्यन्यस्तृष्णीं गोपु
 रविबवत् ॥ ४ ॥ सर्गादि यच्चतुःकृत्यं संसारपरिजृम्भणम् ॥ पंचमं मुक्तिहेतुर्वै नित्यं मायि च सुस्थिरम् ॥ ५ ॥ तदिदं पंचभूतेषु दृश्यते मामकै
 र्जनैः ॥ सृष्टिर्भूमौ स्थितिस्तोये संहारः पावके तथा ॥ ६ ॥ तिरोभावोऽनिले तद्वदनुग्रह इहावरे ॥ सृज्यते धरया सर्वमाद्विः सर्वं प्रवर्द्धते ॥ ७ ॥
 अर्धते तेजसा सर्वं वायुना चापनीयते ॥ व्योम्नानुगृह्यते सर्वं ज्ञेयमेवं हि सूरिभिः ॥ ८ ॥ पंचकृत्यमिदं वाहुं ममास्ति सुखपंचकम् ॥ चतुर्दिक्षु
 चतुर्वक्त्रं तन्मध्ये पंचमं सुखम् ॥ ९ ॥ युवाभ्यां तपसा लब्धमेतत्कृत्यद्वयं सुतौ ॥ सृष्टिस्थित्यभिधं आग्यं मत्तः प्रीतादतिप्रियम् ॥ १० ॥ तथा
 रुद्रमहेशाभ्यामन्यत्कृत्यद्वयं परम् ॥ अनुग्रहाख्यं केनापि लब्धुं नैव हि शक्यते ॥ ११ ॥ तत्सर्वं पौर्विकं कर्म युवाभ्यां कालविस्मृतम् ॥ न तद्
 रुद्रमहेशाभ्यां विस्मृतं कर्म तादृशम् ॥ १२ ॥ रूपे वेषे च कृत्ये च वाहने चासने तथा ॥ आयुधादौ च मत्साम्यमस्माभिस्तत्कृते कृतम् ॥ १३ ॥ मद्भयान
 विरहाद्वत्सौ मौढ्यं वामेवमागतम् ॥ मज्झाने सति नैवं स्यान्मानं रूपं महेशवत् ॥ १४ ॥ तस्मान्मज्झानसिद्ध्यर्थं मंत्रमोकारनामकम् ॥ इतः परं

शि०पु०
॥ ७ ॥

प्रजपतं मामकं मानभंजनम् ॥ १५ ॥ उपादिशं निजं मंत्रमोकारमुक्तमंगलम् ॥ ॐकारो मन्सुखाज्ज्ञे प्रथमं मन्त्रबोधकः ॥ १६ ॥ वाचकोऽयमहं
वाच्यो मंत्रोऽयं हि मदात्मकः ॥ तदनुस्मरणं नित्यं ममानुस्मरणं भवेत् ॥ १७ ॥ अकार उत्तरात्पूर्वसुकारः पश्चिमाननात् ॥ मकारो दक्षिणसुखाद्विदुः
प्राङ्मुखतस्तथा ॥ १८ ॥ नादो मध्यसुखादेवं पंचधाऽसौ विजृम्भितः ॥ एकीभूतः पुनस्तद्वदोमित्येकाक्षरोभवत् ॥ १९ ॥ नामरूपात्मकं सर्वं वेद
भूतकुलद्वयम् ॥ व्याप्तमेतेन मंत्रेण शिवशक्त्योश्च बोधकः ॥ २० ॥ अस्मात्पंचाक्षरं जज्ञे बोधकं सकलस्य तत् ॥ अकारादिक्रमेणैव नकारा
दि यथाक्रमम् ॥ २१ ॥ अस्मात्पंचाक्षराज्ञाता मातृकाः पंचभेदतः ॥ तस्माच्छिखरश्चतुर्वक्रात्रिपाद्वायत्रिरेव हि ॥ २२ ॥ वेदः सर्वस्ततो जज्ञे ततो वै
मंत्रकोटयः ॥ तत्तन्मंत्रेण तत्सिद्धिः सर्वसिद्धिरितो भवेत् ॥ २३ ॥ अनेन मंत्रकंदेन भोगो मोक्षश्च सिद्ध्यति ॥ सकला मंत्रराजानः साक्षाद्भो
गप्रदाः शुभाः ॥ २४ ॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥ पुनस्तयोस्तत्र तिरः पटं गुरुः प्रकल्प्य मंत्रं च समादिशत्परम् ॥ निधाय तच्छीर्ष्णिं करांबुजं शनैरु
दङ्मुखं सस्थितयोः सहाविक्रः ॥ २५ ॥ त्रिरुच्चायाग्रहीन्मंत्रं यंत्रतंत्रोक्तिपूर्वकम् ॥ शिष्यौ च तौ दक्षिणायामात्मानं च समर्पयत् ॥ २६ ॥ प्रवद्ध
हस्तौ किल तौ तदंतिके तमूचतुर्देववरं जगद्गुरुम् ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्माच्युतावूचतुः ॥ नमो निष्कलरूपाय नमो निष्कलतेजसे ॥ नमः सकल
नाथाय नमस्ते सकलात्मने ॥ २८ ॥ नमः प्रणववाच्याय नमः प्रणवलिंगिने ॥ नमः सृष्ट्यादिकर्त्रे च नमः पंचमुखाय ते ॥ २९ ॥ पंचब्रह्मस्वरूपाय पंच
कृत्याय ते नमः ॥ आत्मने ब्रह्मणे तुभ्यमनंतगुणशक्तये ॥ ३० ॥ सकलाकलरूपाय शंभवे गुरवे नमः ॥ इति स्तुत्वा गुरुं पद्मैर्ब्रह्माविष्णुश्च नेमतुः
॥ ३१ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ वत्सकौ सर्वतत्त्वं च कथितं दर्शितं च वाम् ॥ जपतं प्रणवं मंत्रं देवीदिष्टं मदात्मकम् ॥ ३२ ॥ ज्ञानं च सुस्थिरं
भाग्यं सर्वं भवति शाश्वतम् ॥ आर्द्रायां च चतुर्दश्यां तज्जाप्यं त्वक्षयं भवेत् ॥ ३३ ॥ सूर्यगत्या महार्द्रायाप्रेकं कोटिगुणं भवेत् ॥ मृगशीर्षांतिमो
भागः पुनर्वस्वादिमस्तथा ॥ ३४ ॥ आर्द्रासमं सदा ज्ञेयं पूजाहोमादितर्पणे ॥ दर्शनं तु प्रभाते च प्रातः संगवकालयोः ॥ ३५ ॥ चतुर्दशी तथा
ग्राह्या निशीथव्यापिनी भवेत् ॥ प्रदोषव्यापिनी चैव परयुक्ता प्रशस्यते ॥ ३६ ॥ लिंगं बेरं च मे तुल्यं यजतां लिंगमुत्तमम् ॥ तस्माल्लिंगं परं पूज्यं
वेरादपि सुमुशुभिः ॥ ३७ ॥ लिंगमोकारमंत्रेण बेरं पंचाक्षरेण तु ॥ स्वयमेव हि सद्ब्रह्मैः प्रतिष्ठाप्यं परैरपि ॥ ३८ ॥ पूजयेदुपचारैश्च मत्पदं सुलभं
भवेत् ॥ इति शास्य तथा शिष्यौ तत्रैवांस्तर्हितः शिवः ॥ ३९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ऋषय ऊचुः ॥
कथं लिंगं प्रतिष्ठाप्यं कथं वा तस्य लक्षणम् ॥ कथं वा तत्समभ्यर्च्यं देशे काले च केन हि ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ युष्मदर्थं प्रवक्ष्यामि बुद्धय

वि० सं० ३
अ० ११

॥ ७ ॥

तामवधानतः ॥ अनुकूले शुभे काले पुण्ये तीर्थे तटे तथा ॥ २ ॥ यथेष्टं लिंगमारोप्यं यत्र स्यान्नित्यमर्चनम् ॥ पार्थिवेन तथाप्येनं तैजसेन यथा
 रुचि ॥ ३ ॥ कल्पलक्षणसंयुक्तं लिंगं पूजाफलं लभेत् ॥ सर्वलक्षणसंयुक्तं सद्यः पूजाफलप्रदम् ॥ ४ ॥ चरे विशिष्यते सूक्ष्मं स्थावरे स्थूलमेव
 हि ॥ सलक्षणं सपीठं च स्थापयेच्छिवनिर्मितम् ॥ ५ ॥ मंडलं चतुरस्रं वा त्रिकोणमथवा तथा ॥ खट्वांगवन्मध्यसूक्ष्मं लिंगपीठं महाफलम् ॥
 ॥ ६ ॥ प्रथमं मृच्छिलादिभ्यो लिंगं लोहादिभिः कृतम् ॥ येन लिंगं तेन पीठं स्थावरे हि विशिष्यते ॥ ७ ॥ लिंगं पीठं चरे त्वेकं लिंगं वाणकृतं
 विना ॥ लिंगप्रमाणं कर्तृणां द्वादशांगुलमुत्तमम् ॥ ८ ॥ न्यूनं चेत्फलमल्पं स्यादधिकं नैव दुष्यते ॥ कर्तुरेकांगुलन्यूनं चरेपि च तथैव हि ॥ ९ ॥
 आदौ विमानं शिल्पेन कार्यं देवगणैर्युतम् ॥ तत्र गर्भगृहे रम्ये दृढे दर्पणसंनिभे ॥ १० ॥ भूषिते नवरत्नैश्च दिग्द्वारे च प्रधानके ॥ नीलं रक्तं च
 वैडूर्यं श्यामं मरकतं तथा ॥ ११ ॥ मुक्ताप्रवालगोमेदवज्राणि नवरत्नकम् ॥ मध्ये लिंगं महद्व्यं निःक्षिपेत्सहवैदिके ॥ १२ ॥ संपूज्य लिंगं
 सद्याद्यैः पंचस्थाने यथाक्रमम् ॥ अग्नौ च हुत्वा बहुधा हविषा सकुलं च माम् ॥ १३ ॥ अभ्यर्च्य गुरुमाचार्यमर्थैः कामैश्च बांधवम् ॥ दद्यादैश्वर्यम
 र्थिभ्यो जडमप्यजडं तथा ॥ १४ ॥ स्थावरं जंगमं जीवं सर्वं संतोष्य यत्नतः ॥ सुवर्णपूरिते श्वश्रे नवरत्नैश्च पूरिते ॥ १५ ॥ सद्यादिब्रह्म चोच्चार्य
 ध्यात्वा देवं परं शुभम् ॥ उदीर्य च महामंत्रमोकारं नादघोषितम् ॥ १६ ॥ लिंगं तत्र प्रतिष्ठाप्य लिंगं पीठेन योजयेत् ॥ लिंगं सपीठं निक्षिप्य
 नित्यलेपेन बंधयेत् ॥ १७ ॥ एवं वेरं च संस्थाप्य तत्रैव परमं शुभम् ॥ पंचाक्षरेण वेरं तु उत्सवार्थं बहिस्तथा ॥ १८ ॥ वेरं गुरुभ्यो गृह्णीयात्साधुभिः पूजितं
 तु वा ॥ एवं लिंगे च वेरे च पूजा शिवपदप्रदा ॥ १९ ॥ पुनश्च द्विविधं प्रोक्तं स्थावरं जंगमं तथा ॥ स्थावरं लिंगमित्याहुस्तरुगुल्मादिकं तथा ॥ २० ॥ जंगमं
 लिंगमित्याहुः कृमिकीटादिकं तथा ॥ स्थावरस्य च शुश्रूषा जंगमस्य च तर्पणम् ॥ २१ ॥ तत्तत्सुखानुरागेण शिवपूजां विदुर्बुधाः ॥ पीठमंबामयं सर्वं
 शिवलिंगं च चिन्मयम् ॥ २२ ॥ यथा देवीसुमामके धृत्वा तिष्ठति शंकरः ॥ तथा लिंगमिदं पीठं धृत्वा तिष्ठति संततम् ॥ २३ ॥ एवं स्थाप्य महालिंगं
 पूजयेदुपचारकैः ॥ नित्यपूजा यथाशक्ति ध्वजादिकरणं तथा ॥ २४ ॥ इति संस्थापयेत्लिंगं साक्षाच्छिवपदप्रदम् ॥ अथवा चरलिंगे तु षोडशैरुपचा
 रकैः ॥ २५ ॥ पूजयेच्च यथान्यायं क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ आवाहनं चासनं च अर्घ्यं पाद्यं तथैव च ॥ २६ ॥ तदंगाचमनं चैव स्नानमभ्यंगपूर्वकम् ॥
 वस्त्रं गंधं तथा पुष्पं धूपं दीपं निवेदनम् ॥ २७ ॥ नीराजनं च तांबूलं नमस्कारो विसर्जनम् ॥ अथवाऽर्घ्यादिकं कृत्वा नैवेद्यांतं यथाविधि ॥
 ॥ २८ ॥ अथाभिषेकं नैवेद्यं नमस्कारं च तर्पणम् ॥ यथाशक्ति सदा कुर्यात्क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ २९ ॥ अथवा मानुषे लिंगे प्यापे दैवे स्वयंभुवि ॥

शि०पु०

॥ ८ ॥

स्थापितेऽपूर्वके लिंगे सोपचारं यथा तथा ॥ ३० ॥ पूजोपकरणे दत्ते यत्किञ्चित्फलमश्नुते ॥ प्रदक्षिणानमस्कारैः क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ ३१ ॥ लिंग
दर्शनमात्रं वा नियमेन शिवप्रदम् ॥ मृत्पिष्टगोशकृतपुष्पैः करवीरेण वा फलैः ॥ ३२ ॥ गुडेन नवनीतेन अस्मनान्नैर्यथारुचि ॥ लिंगं यत्नेन कृत्वाऽपि यजेत्
दनुसारतः ॥ ३३ ॥ अंगुष्ठादावपि तथा पूजामिच्छन्ति केचन ॥ लिंगकर्मणि सर्वत्र निषेधोऽस्ति न कर्हिचित् ॥ ३४ ॥ सर्वत्र फलदाता हि प्रयासानुशुणं शिवः
अथवा लिंगदानं वा लिंगमौल्यमथापि वा ॥ ३५ ॥ श्रद्धया शिवभक्ताय दत्तं शिवपदप्रदम् ॥ अथवा प्रणवं नित्यं जपेद्दशसहस्रकम् ॥ ३६ ॥ संध्ययोश्च स
हस्रं वा ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ॥ जपकाले मकारांतं मनःशुद्धिकरं भवेत् ॥ ३७ ॥ समाधौ मानसं प्रोक्तशुभांशु सार्वकालिकम् ॥ समानप्रणवं चेदं बिंदुना द
युतं विदुः ॥ ३८ ॥ अथ पंचाक्षरं नित्यं जपेद्युतमादरात् ॥ संध्ययोश्च सहस्रं वा ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ॥ ३९ ॥ प्रणवेनादिसंयुक्तं ब्राह्मणानां विशिष्यते ॥ दीक्षाया
क्तं गुरोर्ग्राह्यं मंत्रं ह्यथ फलाप्तये ॥ ४० ॥ कुंभस्नानं मंत्रदीक्षा मातृकान्यासमेव च ॥ ब्राह्मणः सत्यपूतात्मा गुरुर्ज्ञानी विशिष्यते ॥ ४१ ॥ द्विजानां च
नमः पूर्वमन्येषां च नमोऽन्तकम् ॥ स्त्रीणां च कचिदिच्छन्ति नमोऽंतं च यथाविधि ॥ ४२ ॥ विप्रस्त्रीणां नमः पूर्वमिदमिच्छन्ति केचन ॥ पंचकोटि
जपं कृत्वा सदा शिवसमो भवेत् ॥ ४३ ॥ एकद्वित्रिचतुःकोट्या ब्रह्मादीनां पदं व्रजेत् ॥ जपेदक्षरलक्षं वा अक्षराणां पृथक्पृथक् ॥ ४४ ॥
अथवा क्षरलक्षं वा ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ॥ सहस्रं तु सहस्राणां सहस्रेण दिनेन हि ॥ ४५ ॥ जपेन्मंत्रादिष्टसिद्धिर्नित्यं ब्राह्मणभोजनात् ॥ अष्टोत्तरसहस्रं
वै गायत्रीं प्रातरेव हि ॥ ४६ ॥ ब्राह्मणस्तु जपेन्नित्यं क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ वेदमंत्रांस्तु सूक्तानि जपेन्नियममास्थितः ॥ ४७ ॥ एकं दशार्णमंत्रं
च शतोऽनं च तदूर्ध्वकम् ॥ अयुतं च सहस्रं च शतमेकं विना भवेत् ॥ ४८ ॥ वेदपारायणं चैव ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ॥ अन्यान्यबहुतरान्मंत्रान्ज
पेदक्षरलक्षतः ॥ ४९ ॥ एकाक्षरास्तथा मंत्राञ्जपेदक्षरकोटितः ॥ ततः परं जपेच्चैव सहस्रं भक्तिपूर्वकम् ॥ ५० ॥ एवं कुर्याद्यथाशक्ति क्रमाच्छिव
पदं लभेत् ॥ नित्यं रुचिकरं त्वेकं मंत्रमामरणातिकम् ॥ ५१ ॥ सहस्रमोमिति जपेत्सर्वाभीष्टं शिवाज्ञया ॥ पुष्पारामादिकं वापि तथा
संमार्जनादिकम् ॥ ५२ ॥ शिवाय शिवकार्यार्थं कृत्वा शिवपदं लभेत् ॥ शिवक्षेत्रे तथा वासं नित्यं कुर्याच्च भक्तिः ॥ ५३ ॥ जडानामजडानां
च सर्वेषां भुक्तियुक्तिदम् ॥ तस्माद्वासं शिवक्षेत्रे कुर्यादामरणं बुधः ॥ ५४ ॥ लिंगाद्वस्तशतं पुण्यं क्षेत्रे मानुषके विदुः ॥ सहस्रारत्निमात्रं तु पुण्यं
क्षेत्रे तथार्थके ॥ ५५ ॥ दैवलिंगे तथा ज्ञेयं सहस्रारत्निमानतः ॥ धनुःप्रमाणसाहस्रं पुण्यं क्षेत्रे स्वयंभुवि ॥ ५६ ॥ पुण्यक्षेत्रे स्थिता वापीक
पाद्यं पुष्कराणि च ॥ शिवगंगेति विज्ञेयं शिवस्य वचनं यथा ॥ ५७ ॥ तत्र स्नात्वा तथा दत्त्वा जपित्वा हि शिवं व्रजेत् ॥ शिवक्षेत्रं समाश्रित्य

लि० सं० १

अ० ११

॥ ८ ॥

वसेदामरणं तथा ॥ ५८ ॥ दाहं दशाहं मास्यं वा सर्पिणीकरणं तु वा ॥ आब्धिकं वा शिवक्षेत्रे क्षेत्रे पिंडमथापि वा ॥ ५९ ॥ सर्वपाप
 विनिर्मुक्तः सद्यः शिवपदं लभेत् ॥ अथवा सप्तरात्रं वा वसेद्वा पंचरात्रकम् ॥ ६० ॥ त्रिरात्रमेकरात्रं वा क्रमाच्छिवपदं लभेत् ॥ स्ववर्णानुगुणं
 लोके स्वाचारात्प्राप्नुते नरः ॥ ६१ ॥ वर्णोद्धारेण भक्त्या च तत्फलातिशयं नरः ॥ सर्वं कृतं कामनया सद्यः फलमवाप्नुयात् ॥ ६२ ॥ सर्व
 कृतमकामेन साक्षाच्छिवपदप्रदम् ॥ प्रातर्मध्याह्नसायाह्नमहस्त्रिष्वेकतः क्रमात् ॥ ६३ ॥ प्रातर्विधिकं ज्ञेयं मध्याह्नं कामिकं तथा ॥ सायाह्नं
 शांतिकं ज्ञेयं रात्रावपि तथैव हि ॥ ६४ ॥ कालो निशीथो वै प्रोक्तो मध्ययामद्वयं निशि ॥ शिवपूजाविशेषेण तत्कालेऽभीष्टसिद्धिदा ॥ ६५ ॥
 एवं ज्ञात्वा नरः कुर्वन्त्यथोक्तफलभागभवेत् ॥ कलौ युगे विशेषेण फलसिद्धिस्तु कर्मणा ॥ ६६ ॥ उक्तेन केनचिद्वापि ह्याधिकारविभेदतः ॥
 सद्भक्तिः पापभीरुश्चेत्तत्फलमवाप्नुयात् ॥ ६७ ॥ ऋषय उचुः ॥ अथ क्षेत्राणि पुण्यानि समासात्कथयस्व नः ॥ सर्वाः स्त्रियश्च पुरुषा यान्या
 श्रित्य पदं लभेत् ॥ ६८ ॥ सूत योगिवरश्रेष्ठ शिवक्षेत्रागमास्तथा ॥ सूत उवाच ॥ शृणुत श्रद्धया सर्वक्षेत्राणि च तदागमात् ॥ ६९ ॥ ॥ इति
 श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायामकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वमृषयः प्राज्ञाः शिवक्षेत्रं विमुक्तिदम् ॥ तदागमां
 स्ततो वक्ष्ये लोकरक्षार्थमेव हि ॥ १ ॥ पंचाशत्कोटिविस्तीर्णां सशैलवनकानना ॥ शिवाज्ञया हि पृथिवी लोकं धृत्वा च तिष्ठति ॥ २ ॥ तत्र
 तत्र शिवक्षेत्रं तत्रतत्र निवासिनाम् ॥ मोक्षार्थं कृपया देवः क्षेत्रं कल्पितवान्प्रभुः ॥ ३ ॥ परिग्रहाद्वर्षाणां च देवानां च परिग्रहात् ॥ स्वयंभूतान्य
 थान्यानि लोकरक्षार्थमेव हि ॥ ४ ॥ तीर्थे क्षेत्रे सदा कार्यं स्नानदानजपादिकम् ॥ अन्यथा रोगदारिद्र्यमूकत्वाद्याप्नुयान्नरः ॥ ५ ॥ अथास्मिन्भारते
 वष प्राप्नोति मरणं नरः ॥ स्वयंभूस्थानवासेन पुनर्मानुष्यमाप्नुयात् ॥ ६ ॥ क्षेत्रे पापस्य करणं दृढं भवति भूसुराः ॥ पुण्यक्षेत्रे निवासे हि पाप
 मण्वपि नाचरेत् ॥ ७ ॥ येन केनाप्युपायेन पुण्यक्षेत्रे वसेन्नरः ॥ सिंधोः शतनदीतीरे संति क्षेत्राण्यनेकशः ॥ ८ ॥ सरस्वती नदी पुण्या प्रोक्ता
 षष्ठिमुखा तथा ॥ तत्तत्तीरे वसेत्प्राज्ञः क्रमाद्ब्रह्मपदं लभेत् ॥ ९ ॥ हिमवद्गिरिजा गंगा पुण्या शतमुखा नदी ॥ तत्तीरे चैव काश्यादिपुण्यक्षे
 त्राण्यनेकशः ॥ १० ॥ तत्र तीरं प्रशस्तं हि मृगे मृगबृहस्पतौ ॥ शोणभद्रौ दशमुखः पुण्योभीष्टफलप्रदः ॥ ११ ॥ तत्र स्नानोपवासेन पदं वैना
 यकं लभेत् ॥ चतुर्विंशमुखा पुण्या नर्मदा च महानदी ॥ १२ ॥ तस्यां स्नानेन वासेन पदं वैष्णवमाप्नुयात् ॥ तमसा द्वादशमुखा रेवा दशमुखा
 नदी ॥ १३ ॥ गोदावरी महापुण्या ब्रह्मगोवधनाशिनी ॥ एकविंशमुखा प्रोक्ता रुद्रलोकप्रदायिनी ॥ १४ ॥ कृष्णवेणी पुण्यनदी सर्वपापक्ष

यावहा ॥ साष्टादशमुखा प्रोक्ता विष्णुलोकप्रदायिनी ॥ १५ ॥ तुंगभद्रा दशमुखा ब्रह्मलोकप्रदायिनी ॥ सुवर्णमुखरी पुण्या प्रोक्ता नवमुखा तथा ॥ १६ ॥ तत्रैव सुप्रजायंते ब्रह्मलोकच्युतास्तथा ॥ सरस्वती च पंपा च कन्या श्वेतनदी शुभा ॥ १७ ॥ एतासां तीरवासेन इंद्रलोकमवाप्नुयात् ॥ सद्वाद्रिजा महापुण्या कावेरीति महानदी ॥ १८ ॥ सप्तविंशमुखा प्रोक्ता सर्वाभीष्टप्रदायिनी ॥ तत्तीराः स्वर्गदाश्चैव ब्रह्मविष्णुपदप्रदाः ॥ १९ ॥ शिवलोकप्रदाः शैवास्तथाऽभीष्टफलप्रदाः ॥ नैमिषे बदरे स्नायान्मेषगे च गुरौ रवौ ॥ २० ॥ ब्रह्मलोकप्रदं विद्यात्ततः पूजादिकं तथा ॥ सिंधुनद्यां तथा स्नानं सिंहे कर्कटगे रवौ ॥ २१ ॥ केदारोदकपानं च स्नानं च ज्ञानदं विदुः ॥ गोदावर्यां सिंहमासे स्नायार्त्सिंहवृहस्पतौ ॥ २२ ॥ शिवलोकप्रदमिति शिवेनोक्तं तथा पुरा ॥ यमुनाशोणयोः स्नायाद्गुरौ कन्यागते रवौ ॥ २३ ॥ धर्मलोके दंतिलोके महाभोगप्रदं विदुः ॥ कावेर्यां च तथा स्नायात्तुलागे तु रवौ गुरौ ॥ २४ ॥ विष्णोर्वचनमाहात्म्यात्सर्वाभीष्टप्रदं विदुः ॥ वृश्चिके मासि संप्राप्तिं तथाकै गुरुवृश्चिके ॥ २५ ॥ नर्मदायां नदीस्नानाद्विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥ सुवर्णमुखरीस्नानं चापगे च गुरौ रवौ ॥ २६ ॥ शिवलोकप्रदमिति ब्रह्मणो वचनं यथा ॥ मृगमासि तथास्नायाज्जाह्नव्यां मृगगे गुरौ ॥ २७ ॥ शिवलोकप्रदमिति ब्रह्मणो वचनं यथा ॥ ब्रह्मविष्णोः पदे भुक्त्वा तदंते ज्ञानमाप्नुयात् ॥ २८ ॥ गंगार्यां माघमासे तु तथा कुंभगते रवौ ॥ श्राद्धं वा पिंडदानं वा तिलोदकमथापि वा ॥ २९ ॥ वंशद्वयपितृणां च कुलकोट्युद्धरं विदुः ॥ कृष्णवेण्यां प्रशंसंति मीनेन च गुरौ रवौ ॥ ३० ॥ तत्तत्तीर्थे च तन्मासि स्नानमिंद्रपदप्रदम् ॥ गंगां वा सह्यजां वापि समाश्रित्य वसेद्बुधः ॥ ३१ ॥ तत्कालकृतपापस्य क्षयो भवति निश्चितम् ॥ रुद्रलोकप्रदान्येव संति क्षेत्राण्यनेकशः ॥ ३२ ॥ ताम्रपर्णी वेगवतीः ब्रह्मलोकफलप्रदे ॥ तयोस्तीरे हि संत्येव क्षेत्राणि स्वर्गदानि च ॥ ३३ ॥ संति क्षेत्राणि तन्मध्ये पुण्यदानि च भूरिशः ॥ तत्रतत्र वसन्प्राज्ञस्तादृशं च फलं लभेत् ॥ ३४ ॥ सदाचारेण सदृष्ट्या सदाभावनयापि च ॥ वसेद्दयालुः प्राज्ञो वै नान्यथा तत्फलं लभेत् ॥ ३५ ॥ पुण्यक्षेत्रे कृतं पुण्यं बहुधा ऋद्धिमृच्छति ॥ पुण्यक्षेत्रे कृतं पापं महदण्वपि जायते ॥ ३६ ॥ तत्कालं जीवनार्थश्चेत्पुण्येन क्षयमेष्यति ॥ पुण्यमैश्वर्यदं प्राहुः कायिकं वाचिकं तथा ॥ ३७ ॥ मानसं च तथा पापं तादृशं नाशयेद्विजाः ॥ मानसं वज्रलेपं तु कल्पकल्पानुगं तथा ॥ ३८ ॥ ध्यानादेव हि तन्नश्येन्नान्यथानाशमृच्छति ॥ वाचिकं जपजालेन कायिकं कायशोषणात् ॥ ३९ ॥ दानाद्धनकृतं नश्येन्नाऽन्यथा कल्पकोटिभिः ॥ क्वचित्पापेन पुण्यं च वृद्धिपूर्वेण नश्यति ॥ ४० ॥ बीजांशश्चैव वृद्धयंशो भोगांशः पुण्यपापयोः ॥ ज्ञाननाश्यो हि बीजांशो वृद्धिरुक्तप्रकारतः ॥ ४१ ॥ भोगांशो भोगनाश्यस्तु नान्यथा पुण्यकोटिभिः ॥ बीजप्ररोहे नष्टे तु शेषो भोगाय कल्पते ॥ ४२ ॥

देवानां पूजया चैव ब्राह्मणानां च दानतः ॥ तपोधिव्याच कालेन भोगः सद्यो भवेन्नृणाम् ॥ तस्मात्पापमकृत्वैव वस्तव्यं सुखमिच्छता ॥
 ॥ ४३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सदाचारं श्रावयाशु येन लोकाञ्जयेद्बुधः ॥
 धर्माधर्मयान्ब्रूहि स्वर्गनारकदास्तथा ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ सदाचारयुतो विद्वान्ब्राह्मणो नाम नामतः ॥ वेदाचारयुतो विप्रो ह्येतैरेकैकवान्द्विजः
 ॥ २ ॥ अल्पाचारोल्पवेदश्च क्षत्रियो राजसेवकः ॥ किञ्चिदाचारवान्वैश्यः कृषिवाणिज्यकृत्तथा ॥ ३ ॥ शूद्रब्राह्मण इत्युक्तः स्वयमेव हि कर्षकः ॥
 असूयालुः परद्रोही चंडालद्विज उच्यते ॥ ४ ॥ पृथिवीपालको राजा इतरे क्षत्रिया मताः ॥ धान्यादिक्रयवान्वैश्य इतरो वणिगुच्यते ॥ ५ ॥ ब्रह्म
 क्षत्रियवैश्यानां शुश्रूषुः शूद्र उच्यते ॥ कर्षको वृषलो ज्ञेय इतरे चैव दस्यवः ॥ ६ ॥ सर्वो ह्युषः प्राङ्मुखश्चिन्तयेद्देवपूर्वकान् ॥ धर्मानर्थी
 च तत्केशानायं च व्ययमेव च ॥ ७ ॥ आयुर्द्वैपश्च मरणं पापं भाग्यं तथैव च ॥ व्याधिः पुष्टिस्तथा शक्तिः प्रातरुत्थानदिवफलम् ॥ ८ ॥
 निशांत्ययामोषा ज्ञेया यामार्धं संधिरुच्यते ॥ तत्काले तु ससुत्थाय विष्णुत्रे विसृजेद्विजः ॥ ९ ॥ गृहादूरं ततो गत्वा बाह्यतः प्रावृत्तस्तथा ॥
 उदङ्मुखः समाविश्य प्रतिबंधेऽन्यदिङ्मुखः ॥ १० ॥ जलाग्निब्राह्मणादीनां देवानां नाभिमुख्यतः ॥ लिङ्गं पिधाय वामेन मुखमन्येन पाणिना
 ॥ ११ ॥ मलमुत्सृज्य चोत्थाय न पश्येच्चैवं तन्मलम् ॥ उद्धृतेन जलेनैव शौचं कुर्याज्जलाद्वहिः ॥ १२ ॥ अथवा देवपित्रार्पणीयावतरणं विना ॥
 सप्त वा पंच वा तिस्रो गुदं संशोधयेन्मृदा ॥ १३ ॥ लिंगे कर्कोटमात्रं तु गुदे प्रसृतिरिष्यते ॥ तत उत्थाय पद्धस्तशौचं गण्डूषमष्टकम् ॥ १४ ॥
 येन केन च पत्रेण काष्ठेन च जलाद्वहिः ॥ कार्यं संतर्जनीं त्यज्य दंतधावनमीरितम् ॥ १५ ॥ जलदेवान्नमस्कृत्य मंत्रेण स्नानमाचरेत् ॥ अशक्तः कंठदग्रं वा
 कटिदग्रमथापि वा ॥ १६ ॥ आजानुजलमासिच्य मंत्रस्नानं समाचरेत् ॥ देवार्दींस्तर्पयेद्द्विर्वास्तत्र तीर्थजलेन च ॥ १७ ॥ धौतवस्त्रं समादाय
 पंचकच्छेन धारयेत् ॥ उत्तरीयं च किञ्चैव धार्य सर्वेषु कर्मसु ॥ १८ ॥ नद्यादितीर्थस्नाने तु स्नानवस्त्रं न शोधयेत् ॥ वार्षाकूपगृहादौ तु स्नानादूर्ध्वं
 नयेद्बुधः ॥ १९ ॥ शिलादावादि के वापि जले वापि स्थलेपि वा ॥ संशोध्य पीडयेद्बस्त्रं पितृणां तृप्तये द्विजाः ॥ २० ॥ जावालकोक्तमंत्रेण भस्मना
 च त्रिपुंड्रकम् ॥ अन्यथा चेज्जले पात इतस्तन्नरकमृच्छति ॥ २१ ॥ आपोहिष्ठेति शिरसि प्रोक्षयेत्पापशांतये ॥ यस्येति मंत्रं पादे तु संधिप्रोक्षण
 मुच्यते ॥ २२ ॥ पादे मूर्ध्नि हृदि चैव मूर्ध्नि हृत्पाद एव च ॥ हृत्पादमूर्ध्नि संप्रोक्ष्य मंत्रस्नानं विदुर्बुधाः ॥ २३ ॥ ईषत्स्पर्शं च दौःस्वास्थ्ये राजराष्ट्र
 भयेपि च ॥ अगत्या गतिकाले च मंत्रस्नानं समाचरेत् ॥ २४ ॥ प्रातः सूर्यानुवाकेन सायमभ्यनुवाकतः ॥ अपः पीत्वा तथा मध्ये पुनः प्रोक्षण

शि० पु०

॥ १० ॥

माचरेत् ॥ २५ ॥ गायत्र्या जपमंत्राति त्रिरुर्ध्वं प्राग्विनिक्षिपेत् ॥ मंत्रेण सह चैकं वै मध्येऽर्घ्यं तु रवेर्द्विजाः ॥ २६ ॥ अथ जाते च सायाह्ने भुवि पश्चिमदिङ्मुखः ॥ उद्धृत्य दद्यात्प्रातस्तु मध्याह्नेऽंगुलिभिस्तथा ॥ २७ ॥ अंगुलीनां च रथेण लंबं पश्येद्दिवाकरम् ॥ आत्मप्रदक्षिणं कृत्वा शुद्धा चमनमाचरेत् ॥ २८ ॥ सायं मुहूर्तादर्वाकु कृता संध्या वृथा भवेत् ॥ अकालात्काल इत्युक्तो दिनेऽतीति यथाक्रमम् ॥ २९ ॥ दिवाऽतीति च गायत्री शतं नित्यं क्रमाज्जपेत् ॥ आदशाहात्पराऽतीति गायत्री लक्षमभ्यसेत् ॥ ३० ॥ मासातीति तु नित्ये हि पुनश्चोपनयं चरेत् ॥ ईशो गौरी शुभो विष्णु ब्रह्मा चंद्रश्च वै यमः ॥ ३१ ॥ एवं रूपांश्च वै देवांस्तर्पयेदर्थसिद्धये ॥ ब्रह्मार्पणं ततः कृत्वा शुद्धाचमनमाचरेत् ॥ ३२ ॥ तीर्थदक्षिणतः शस्ते मठे मंत्रालये बुधः ॥ तत्र देवालये वापि गृहे वा नियतस्थले ॥ ३३ ॥ सर्वान्देवान्मस्मृत्त्य स्थिरबुद्धिः स्थिरासनः ॥ प्रणवं पूर्वमभ्यस्य गायत्री मभ्यसेत्ततः ॥ ३४ ॥ जीवब्रह्मैक्यविषयं बुद्ध्वा प्रणवमभ्यसेत् ॥ त्रैलोक्यसृष्टिकर्तारं स्थितिकर्तारमच्युतम् ॥ ३५ ॥ संहर्तारं तथा रुद्रं स्वप्न काशमुपास्महे ॥ ज्ञानकर्मेन्द्रियाणां च मनोवृत्तीर्धियस्तथा ॥ ३६ ॥ भोगमोक्षप्रदे धर्मे ज्ञाने च प्रेरयेत्सदा ॥ इत्थमर्थं धिया ध्यायन्ब्रह्म प्राप्नोति निश्चयः ॥ ३७ ॥ केवलं वा जपेन्नित्यं ब्राह्मण्यस्य च पूर्तये ॥ सहस्रमभ्यसेन्नित्यं प्रातर्ब्राह्मणपुंगवः ॥ ३८ ॥ अन्येषां च यथाशक्ति मध्याह्ने च शतं जपेत् ॥ सायं द्विदशकं ज्ञेयं शिखाष्टकसमन्वितम् ॥ ३९ ॥ मूलांघारं समारभ्य द्वादशांशस्थितांस्तथा ॥ विद्येशब्रह्मविष्णुवीशजीवात्मपरमेश्वरान् ॥ ४० ॥ ब्रह्मबुद्ध्या तदैक्यं च सोऽहंभावनया जपेत् ॥ तानेव ब्रह्मरंध्रादौ कायाद्राह्ये च भावयेत् ॥ ४१ ॥ महत्तत्त्वं समारभ्य शरीरं तु सहस्रकम् ॥ एकैकस्माज्जपादेकमतिक्रम्य शनैः शनैः ॥ ४२ ॥ परस्मिन्योजयेज्जीवं जपतत्त्वमुदाहृतम् ॥ शतद्विदशकं देहं शिखाष्टकसमन्वितम् ॥ ४३ ॥ मंत्राणां जप एवं हि जपमादिक्रमाद्विदुः ॥ सहस्रं ब्राह्मदं विद्याच्छतमैंद्रं पदं विदुः ॥ ४४ ॥ इतरत्त्वात्परक्षार्थं ब्रह्मयोनिषु जायते ॥ दिवाकरमुपस्थाय नित्यमित्यं समाचरेत् ॥ ४५ ॥ लक्षद्वादशयुक्तस्तु पूर्णब्राह्मण ईरितः ॥ गायत्र्या लक्षहीनं तु वेदकार्यं न योजयेत् ॥ ४६ ॥ आसप्ततेस्तु नियमं पश्चात्प्रब्राजनं चरेत् ॥ प्रातर्द्वादशाहस्रं प्रवाजी प्रणवं जपेत् ॥ ४७ ॥ दिने दिने त्वतिक्रांति नित्यमेवं क्रमाज्जपेत् ॥ मासादौ क्रमशोऽतीति सार्धलक्षजपेन हि ॥ ४८ ॥ अत ऊर्ध्वमतिक्रांति पुनः प्रैषं समाचरेत् ॥ एवं कृत्वा दोषशांतिरन्यथा रौरवं व्रजेत् ॥ ४९ ॥ धर्मार्थयोस्ततो यत्नं कुर्यात्कामी न चेतः ॥ ब्राह्मणो मुक्तिकामः स्याद्ब्रह्मज्ञानं सदाभ्यसेत् ॥ ५० ॥ धर्मादर्थोऽर्थतो भोगो भोगाद्वैराग्यसंभवः ॥ धर्माजितार्थभोगेन वैराग्यमुपजायते ॥ ५१ ॥ विपरीतार्थभोगेन राग एव प्रजायते ॥ धर्मश्च द्विविधः प्रोक्तो द्रव्यदेहद्रव्येन च ॥ ५२ ॥ द्रव्यमिज्यादिरूपं स्यात्तीर्थस्नानादिदैहिकम् ॥ धर्मेण धनमा

वि० सं० १

अ० १३

॥ १० ॥

प्रोति तपसा दिव्यरूपताम् ॥ ५३ ॥ निष्कामः शुद्धिमाप्नोति शुद्ध्या ज्ञानं न संशयः ॥ कृतादौ हि तपः श्लाघ्यं द्रव्यधर्मः कलौ युगे ॥ ५४ ॥
 कृते ध्यानाज्ज्ञानसिद्धिहेतायां तपसा तथा ॥ द्वारे यजनाज्ज्ञानं प्रतिमापूजया कलौ ॥ ५५ ॥ यादृशं पुण्यपापं वा तादृशं फलमेव हि ॥ द्रव्य
 देहांगभेदेन न्यूनवृद्धिक्षयादिकम् ॥ ५६ ॥ अधर्मो हिंसिकारूपो धर्मस्तु सुखरूपकः ॥ अधर्माहुःखमाप्नोति धर्माद्वै सुखमेधते ॥ ५७ ॥ विद्याहु
 र्वृत्तितो दुःखं सुखं विद्यात्सुवृत्तितः ॥ धर्माज्जनमतः कुर्याद्भोगमोक्षप्रसिद्धये ॥ ५८ ॥ सकुटुम्बस्य विप्रस्य चतुर्जनयुतस्य च ॥ शतवर्षस्य वृत्तिं तु
 दद्यात्तद्ब्रह्मलोकदम् ॥ ५९ ॥ चांद्रायणसहस्रं तु ब्रह्मलोकप्रदं विदुः ॥ सहस्रस्य कुटुम्बस्य प्रतिष्ठां क्षत्रियश्चरेत् ॥ ६० ॥ इंद्रलोकप्रदं विद्यादयुतं
 ब्रह्मलोकदम् ॥ यां देवतां पुरस्कृत्य दानमाचरेत् नरः ॥ ६१ ॥ तत्तल्लोकमवाप्नोति इति वेदविदो विदुः ॥ अर्थहीनः सदा कुर्यात्तपसामर्जनं तथा
 ॥ ६२ ॥ तीर्थाच्च तपसा प्राप्यं सुखमक्षय्यमश्नते ॥ अर्थार्जनमथो वक्ष्ये न्यायतः सुसमाहितः ॥ ६३ ॥ कृतात्प्रतिग्रहाच्चैव याजनाच्च विशुद्धतः ॥
 अदन्यादनतिष्ठेशाद्ब्राह्मणो धनमर्जयेत् ॥ ६४ ॥ क्षत्रियो बाहुवीर्येण कृषिगोरक्षणाद्विशः ॥ न्यायार्जितस्य वित्तस्य दानात्सिद्धिं समश्नुते ॥ ६५ ॥
 ज्ञानसिद्ध्या मोक्षसिद्धिः सर्वेषां गुर्वनुग्रहात् ॥ मोक्षात्स्वरूपसिद्धिः स्यात्परानंदं समश्नुते ॥ ६६ ॥ सत्संगात्सर्वमेतद्वै नराणां जायते द्विजाः ॥
 धनधान्यादिकं सर्वं देयं वै गृहमेधिना ॥ ६७ ॥ यद्यत्काले वस्तुजातं फलं वा धान्यमेव च ॥ तत्तत्सर्वं ब्राह्मणेभ्यो देयं वै हितमिच्छता ॥ ६८ ॥
 जलं चैव सदा देयमन्नं शुद्ध्याधिशान्तये ॥ क्षेत्रं धान्यं तथाऽऽमात्रमन्नमेव चतुर्विधम् ॥ ६९ ॥ यावत्कालं यदन्नं वै भुक्त्वा श्रवणयेधते ॥ तावत्क
 तस्य पुण्यस्य त्वर्धं दातुर्न संशयः ॥ ७० ॥ ग्रहीता हि गृहीतस्य दानाद्वै तपसा तथा ॥ पापसंशोधनं कुर्यादन्यथा रौरवं व्रजेत् ॥ ७१ ॥ आत्म
 वित्तं त्रिधा कुर्याद्धर्मवृद्ध्यात्मभोगतः ॥ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं कर्मकुर्यात्तु धर्मतः ॥ ७२ ॥ वित्तस्य वर्धनं कुर्याद्बृद्धयंशेन हि साधकः ॥ हितेन
 मितमेध्येन भोगं भोगांशतश्चरेत् ॥ ७३ ॥ कृष्यर्जिते दशांशं हि देयं पापस्य शुद्धये ॥ शेषेण कुर्याद्धर्मादि अन्यथा रौरवं व्रजेत् ॥ ७४ ॥ अथवा
 पापबुद्धिः स्यात्क्षयं वा सस्यमेष्यति ॥ वृद्धिवाणिज्यके देयं षडंशं हि विचक्षणैः ॥ ७५ ॥ शुद्धप्रतिग्रहे देयं चतुर्थांशं द्विजोत्तमैः ॥ अकस्मादु
 त्थितेऽर्थे हि देयमर्धं द्विजोत्तमैः ॥ ७६ ॥ असत्प्रतिग्रहे सर्वं दुर्दानं सागरे क्षिपेत् ॥ आहूय दानं कर्तव्यमात्मभोगसमृद्धये ॥ ७७ ॥ पृष्ठं सर्वं
 सदा देयमात्मशक्त्यनुसारतः ॥ जन्मान्तरे ऋणी हि स्याददत्ते पृष्ठवस्तुनि ॥ ७८ ॥ परेषां च तथा दोषं न प्रशंसेद्विचक्षणः ॥ विशेषेण तथा ब्रह्म
 ज्ञुतं दृष्टं च नो वदेत् ॥ ७९ ॥ न वदेत्सर्वजंतूनां हृदि रोपकरं बुधः ॥ संध्ययोरग्निकार्यं च कुर्यादैश्वर्यसिद्धये ॥ ८० ॥ अशक्तस्त्वैककाले वा

सूर्याग्नी च यथाविधि ॥ तंडुलं धान्यमाज्यं वा फलं कंदं हविस्तथा ॥ ८१ ॥ स्थालीपाकं तथा कुर्याद्यथान्यायं यथाविधि ॥ प्रधानहोममात्रं वा हव्याभावे समाचरेत् ॥ ८२ ॥ नित्यसंधानमित्युक्तं तमजस्रं विदुर्बुधाः ॥ अथवा जपमात्रं वा सूर्यवंदनमेव च ॥ ८३ ॥ एवमात्मार्थिनः कुर्युरर्थार्थी च यथाविधि ॥ ब्रह्मयज्ञरता नित्यं देवपूजारतास्तथा ॥ ८४ ॥ अग्निपूजापरा नित्यं गुरुपूजारतास्तथा ॥ ब्राह्मणानां तृप्तिकराः सर्वे स्वर्गस्य भागिनः ॥ ८५ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ अग्नियज्ञं देवयज्ञं ब्रह्मयज्ञं तथैव च ॥ गुरुपूजां ब्रह्मवृत्तिं क्रमेण ब्रूहि नः प्रभो ॥ १ ॥ ॥ सून उवाच ॥ ॥ अग्नौ जुहोति यद्व्यमग्नियज्ञः स उच्यते ॥ ब्रह्मचर्याश्रमस्थानां समिदाधानमेव हि ॥ २ ॥ समिदग्नौ व्रताद्यं च विशेषयजनादिकम् ॥ प्रथमाश्रमिणामेवं यावदौपासनं द्विजाः ॥ ३ ॥ आत्मन्यारोपिताग्नीनां वनिनां यतिनां द्विजाः ॥ हितं च मितमेध्यान्नं स्वकाले भोजनं हुतिः ॥ ४ ॥ औपासनाग्निसंधानं समारभ्य सुरक्षितम् ॥ कुण्डे वाप्यथ भांडे वा तदजस्रं समीरितम् ॥ ५ ॥ अग्निमात्मन्यरण्यां वा राजदैववशाद्ध्रुवम् ॥ अग्नित्यागभयादुक्तं समारोपितमुच्यते ॥ ६ ॥ संपत्करी तथा ज्ञेया सायमग्न्याहुतिर्द्विजाः ॥ आयुष्करीति विज्ञेया प्रातः सूर्याहुतिस्तथा ॥ ७ ॥ अग्नियज्ञो ह्ययं प्रोक्तो दिवा सूर्यनिवेशनात् ॥ इंद्रादीन्सकलान्देवानुद्दिश्याग्नौ जुहोति यत् ॥ ८ ॥ देवयज्ञं हि तं विद्यात्स्थालीपाकादिकान्क्रतून् ॥ चौलादिकं तथा ज्ञेयं लौकिकाग्नौ प्रतिष्ठितम् ॥ ९ ॥ ब्रह्मयज्ञं द्विजः कुर्याद्देवानां तृप्तये सकृत् ॥ ब्रह्मयज्ञ इति प्रोक्तो वेदस्याऽध्ययनं भवेत् ॥ १० ॥ नित्यानंतरमासायं ततस्तु न विधीयते ॥ अनग्नौ देवयजनं शृणुत श्रद्धयादरात् ॥ ११ ॥ आदिमृष्टौ महादेवः सर्वज्ञः करुणाकरः ॥ पूर्वलोकोपकारार्थं वारान्कल्पितवान्प्रभुः ॥ १२ ॥ संसारवैद्यः सर्वज्ञः सर्वभेषजभेषजम् ॥ आदावारोग्यदं वारं स्ववारं कृतवान्प्रभुः ॥ १३ ॥ संपत्करं स्वमायाया वारं च कृतवांस्ततः ॥ जनने दुर्गतिर्क्रांति कुमारस्य ततः परम् ॥ १४ ॥ आलस्यदुरितक्रांत्यै वारं कल्पितवान्प्रभुः ॥ रक्षकस्य तथा विष्णोर्लोकानां हितकाम्यया ॥ १५ ॥ पुष्ट्यर्थं चैव रक्षार्थं वारं कल्पितवान्प्रभुः ॥ आयुष्करं ततो वारमायुषां कर्तुं रेव हि ॥ १६ ॥ त्रैलोक्यमृष्टिकर्तुर्हि ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ जगदायुष्यसिद्धयर्थं वारं कल्पितवान्प्रभुः ॥ १७ ॥ आदौ त्रैलोक्यवृद्धयर्थं पुण्यपापे प्रकल्पिते ॥ तयोः कर्त्रोस्ततो वारमिदस्य च यमस्य च ॥ १८ ॥ भोगप्रदं मृत्युहरं लोकानां च प्रकल्पितम् ॥ आदित्यादीन्स्वस्वरूपान्सुखदुःखस्य सूचकान् ॥ १९ ॥ वारेशान्कल्पयित्वादौ ज्योतिश्चक्रे प्रतिष्ठितान् ॥ स्वस्ववारे तु तेषां तु पूजा स्वस्वफलप्रदा ॥ २० ॥

आरोग्यं संपदश्चैव व्याधीनां शांतिरेव च ॥ पुष्टिरायुस्तथा भोगो मृतेर्हानिर्यथाक्रमम् ॥ २१ ॥ वारक्रमफलं प्राहुर्देवप्रीतिपुरःसरम् ॥ अन्येषाम
 पि देवानां पूजायाः फलदः शिवः ॥ २२ ॥ देवानां प्रीतये पूजा पंचधैव प्रकल्पिता ॥ तत्तन्मंत्रजपो होमो दानं चैव तपस्तथा ॥ २३ ॥ स्थंडिले
 प्रतिमायां च ह्यग्नौ ब्राह्मणविग्रहे ॥ समाराधनमित्येवं षोडशैरुपचारकैः ॥ २४ ॥ उत्तरोत्तरवैशिष्ट्यात्पूर्वभावे तथोत्तरम् ॥ नेत्रयोः शिरसो रोगे
 तथा कुष्ठस्य शांतये ॥ २५ ॥ आदित्यं पूजयित्वा तु ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ दिनं मासं तथा वर्षं वर्षत्रयमथापि वा ॥ २६ ॥ प्रारब्धं प्रवलं चे
 त्स्यान्नश्येद्भोगजरादिकम् ॥ जपाद्यभिष्टदेवस्य वारादीनां फलं विदुः ॥ २७ ॥ पापशांतिर्विशेषेण ह्यादिवारो निवेदयेत् ॥ आदित्यस्यैव देवानां ब्राह्म
 णानां विशिष्टदम् ॥ २८ ॥ सोमवारे च लक्ष्म्यादीन्संपदर्थं यजेद्बुधः ॥ आज्यान्नेन तथा विप्रान्सपत्नीकांश्च भोजयेत् ॥ २९ ॥ काल्यादीन्भौम
 वारे तु यजेद्भोगप्रशांतये ॥ माघमुद्गाढकात्रेण ब्राह्मणांश्चैव भोजयेत् ॥ ३० ॥ सौम्यवारे तथा विष्णुं दध्यन्नेन यजेद्बुधः ॥ पुत्रमित्रकलत्रादिपुष्टिर्भव
 ति सर्वदा ॥ ३१ ॥ आयुष्कामो गुरुवारे देवानां पुष्टिसिद्धये ॥ उपवीतेन वस्त्रेण क्षीराज्येन यजेद्बुधः ॥ ३२ ॥ भोगार्थं भृगुवारे तु यजेद्देवान्समा
 हितः ॥ पट्टसोपेतमंत्रं च दद्याद्ब्राह्मणतृप्तये ॥ ३३ ॥ स्त्रीणां च तृप्तये तद्वदेवं वस्त्रादिकं शुभम् ॥ अपमृत्युहरे मदे रुद्रादींश्च यजेद्बुधः ॥ ३४ ॥
 तिलहोमेन दानेन तिलान्नेन च भोजयेत् ॥ इत्थं यजेच्च विबुधानारोग्यादिफलं लभेत् ॥ ३५ ॥ देवानां नित्ययजने विशेषयजनेपि च ॥ स्नाने दाने
 जपे होमे ब्राह्मणानां च तर्पणे ॥ ३६ ॥ तिथिनक्षत्रयोगे च तत्तदेवप्रपूजने ॥ आदिवारादिवारेषु सर्वज्ञो जगदीश्वरः ॥ ३७ ॥ तत्तद्रूपेण सर्वेषामा
 रोग्यादिफलप्रदः ॥ देशकालानुसारेण तथा पात्रानुसारतः ॥ ३८ ॥ द्रव्यश्रद्धानुसारेण तथा लोकानुसारतः ॥ तारतम्यक्रमाद्देवस्त्वारोग्यादीन्प्रय
 च्छति ॥ ३९ ॥ शुभादावशुभांते च जन्मक्षेषु गृहे गृही ॥ आरोग्यादिसमृद्धयर्थमादित्यादीन्ग्रहान्यजेत् ॥ ४० ॥ तस्माद्वै देवयजनं सर्वाभीष्ट
 फलप्रदम् ॥ समंत्रकं ब्राह्मणानामन्येषां चैव तांत्रिकम् ॥ ४१ ॥ यथाशक्त्यनुरूपेण कर्तव्यं सर्वदा नरैः ॥ सप्तस्वपि च वारेषु नरैः शुभफलेप्सु
 भिः ॥ ४२ ॥ दरिद्रस्तपसा देवान्यजेदाढ्यो धनेन हि ॥ पुनश्चैवं विधं धर्मं कुरुते श्रद्धया सह ॥ ४३ ॥ पुनश्च भोगान्विविधान्भुक्त्वा भूमौ
 प्रजायते ॥ छायां जलाशयं ब्रह्मप्रतिष्ठां धर्मसंचयम् ॥ ४४ ॥ सर्वं च वित्तवान्कुर्यात्सदा भोगप्रसिद्धये ॥ कालाच्च पुण्यपाकेन ज्ञानसिद्धिः प्रजा
 यते ॥ ४५ ॥ य इमं शृणुतेऽध्यायं पठते वा नरो द्विजाः ॥ श्रवणस्योपकर्ता च देवयज्ञफलं लभेत् ॥ ४६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसं
 हितायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ देशादीन्क्रमशो ब्रूहि सूत सर्वार्थवित्तम् ॥ सूत उवाच ॥ शुद्धं गृहं समफलं देवयज्ञादिकर्मसु ॥ १ ॥

ततो दशगुणं गोष्ठं जलतीरं ततो दश ॥ ततो दशगुणं बिल्वतुलस्यश्चत्थमूलकम् ॥ २ ॥ ततो देवालयं विद्यातीर्थतीरं ततो दश ॥ ततो दशगुणं नद्यास्ती
 र्थनद्यास्ततो दश ॥ ३ ॥ सप्तगंगानदीतीरं तस्या दशगुणं भवेत् ॥ गङ्गा गोदावरी चैव कावेरी ताम्रपर्णिका ॥ ४ ॥ सिंधुश्च सरयू रेवा सप्तगंगा
 प्रकीर्तिताः ॥ ततोऽब्धितीरे दश च पर्वताग्रे ततो दश ॥ ५ ॥ सर्वस्मादधिकं ज्ञेयं यत्र वा रोचते मनः ॥ कृते पूर्णफलं ज्ञेयं यज्ञदानादिकं तथा
 ॥ ६ ॥ त्रेतायुगे त्रिपादं च द्वापरेऽर्धं सदा स्मृतम् ॥ कलौ पादं तु विज्ञेयं तत्पादोऽनं ततोऽर्द्धके ॥ ७ ॥ शुद्धात्मनः शुद्धदिनं पुण्यं समफलं विदुः ॥ तस्मा
 दशगुणं ज्ञेयं रविसंक्रमणे बुधाः ॥ ८ ॥ विषुवे तदशगुणमयने तदश स्मृतम् ॥ तदश मृगसंक्रांतौ तच्चंद्रग्रहणे दश ॥ ९ ॥ ततश्च सूर्यग्रहणे पूर्णं कालोत्तमे
 विदुः ॥ जगद्रूपस्य सूर्यस्य विषयो गात्रं रोगदम् ॥ १० ॥ अतस्तद्विषयात्यर्थं स्नानदानजपांश्चरेत् ॥ विषयात्यर्थं कालत्वात्स कालः पुण्यदः स्मृतः ॥ ११ ॥
 जन्मक्षे च व्रतति च सूर्यरागोपमं विदुः ॥ महतां संगकालश्च कोट्यर्कग्रहणं विदुः ॥ १२ ॥ तपोनिष्ठा ज्ञाननिष्ठा योगिनो यतयस्तथा ॥ पूजा
 याः पात्रमेते हि पापसंक्षयकारणम् ॥ १३ ॥ चतुर्विंशतिलक्षं वा गायत्र्या जपसंयुतः ॥ ब्राह्मणस्तु भवेत्पात्रं संपूर्णफलभोगदम् ॥ १४ ॥ पतना
 त्रायत इति पात्रं शास्त्रे प्रयुज्यते ॥ दातुश्च पातकात्राणात्पात्रमित्यभिधीयते ॥ १५ ॥ गायकं त्रायते पाताद्वायत्रीत्युच्यते हि सा ॥ ययाऽर्थहीनो
 लोकेऽस्मिन्परस्यार्थं न यच्छति ॥ १६ ॥ अर्थवानिह यो लोके परस्यार्थं प्रयच्छति ॥ स्वयं शुद्धो हि पूतात्मा नरान्संत्रातुमर्हति ॥ १७ ॥
 गायत्रीजपशुद्धो हि शुद्धब्राह्मण उच्यते ॥ तस्माद्दाने जपे होमे पूजायां सर्वकर्मणि ॥ १८ ॥ दानं कर्तुं तथा त्रातुं पात्रं तु ब्राह्मणोर्हति ॥ अन्नस्य
 क्षुधितं पात्रं नारी नरमयात्मकम् ॥ १९ ॥ ब्राह्मणं श्रेष्ठमाहूय यत्काले सुसमाहितम् ॥ तदर्थं शब्दमर्थं वा सद्बोधकमभीष्टदम् ॥ २० ॥ इच्छावतः
 प्रदानं च संपूर्णफलदं विदुः ॥ यत्प्रश्नानंतरं दत्तं तदर्धफलदं विदुः ॥ २१ ॥ यत्सेवकाय दत्तं स्यात्तत्पादफलदं विदुः ॥ जातिमात्रस्य विप्रस्य
 दीनवृत्तेर्द्विजर्षभाः ॥ २२ ॥ दत्तमर्थं हि भोगाय भूलोके दशवार्षिकम् ॥ वेद्युक्तस्य विप्रस्य स्वर्गे हि दशवार्षिकम् ॥ २३ ॥ गायत्रीजपयुक्त
 स्य सत्ये हि दशवार्षिकम् ॥ विष्णुभक्तस्य विप्रस्य दत्तं वैकुण्ठदं विदुः ॥ २४ ॥ शिवभक्तस्य विप्रस्य दत्तं कैलासदं विदुः ॥ तत्तच्छो
 कोपभोगार्थं सर्वेषां दानमिष्यते ॥ २५ ॥ दशांगमन्त्रं विप्रस्य भानुवारे ददन्नरः ॥ परजन्मनि चारोग्यं दशवर्षं समश्नुते ॥ २६ ॥
 बहुमानमथाह्वानमभ्यंगं पादसेवनम् ॥ वासो गंधाद्यर्चनं च घृतापूपरसोत्तरम् ॥ २७ ॥ षड्रसं व्यंजनं चैव तांबूलं दक्षिणोत्तरम् ॥
 नमश्चानुगमश्चैव स्वन्नदानं दशांगकम् ॥ २८ ॥ दशांगमन्त्रं विप्रेभ्यो दशभ्यो वै ददन्नरः ॥ अर्कवारे तथाऽऽरोग्यं शतवर्षं समश्नुते ॥ २९ ॥

सोमवारादिवारेषु तत्तद्धारणं फलम् ॥ अन्नदानस्य विज्ञेयं भूलोके परजन्मानि ॥ ३० ॥ सप्तस्वपि च वारेषु दशभ्यश्च दशाङ्गकम् ॥ अन्नं दत्त्वा
 शतं वर्षमारोग्यादिकमश्नुते ॥ ३१ ॥ एवं शतेभ्यो विप्रेभ्यो भानुवारे ददन्नरः ॥ सहस्रवर्षमारोग्यं शर्वलोके समश्नुते ॥ ३२ ॥ सहस्रेभ्यस्त
 था दत्त्वाऽयुतवर्षं समश्नुते ॥ एवं सोमादिवारेषु विज्ञेयं हि विपश्चिता ॥ ३३ ॥ भानुवारे सहस्राणां गायत्रीपूतचेतसाम् ॥ अन्नं दत्त्वा सत्यलोके
 ह्यारोग्यादि समश्नुते ॥ ३४ ॥ अयुतानां तथा दत्त्वा विष्णुलोके समश्नुते ॥ अन्नं दत्त्वा तु लक्षाणां रुद्रलोके समश्नुते ॥ ३५ ॥ बालानां ब्रह्म
 बुद्ध्या हि देयं विद्यार्थिभिर्नरैः ॥ यूनां च विष्णुबुद्ध्या हि पुत्रकामार्थिभिर्नरैः ॥ ३६ ॥ वृद्धानां रुद्रबुद्ध्या हि देयं ज्ञानार्थिभिर्नरैः ॥ बालस्त्री
 भारतीबुद्ध्या बुद्धिकामैर्नरोत्तमैः ॥ ३७ ॥ लक्ष्मीबुद्ध्या युवस्त्रीषु भोगकामैर्नरोत्तमैः ॥ वृद्धासु पार्वतीबुद्ध्या देयमात्मार्यार्थिभिर्जनैः ॥ ३८ ॥
 शिलवृत्त्योऽष्टवृत्त्या च गुरुदक्षिणयार्जितम् ॥ शुद्धद्रव्यमिति प्रादुस्तत्पूर्णफलदं विदुः ॥ ३९ ॥ शुद्धप्रतिग्रहादन्नं मध्यमं द्रव्यमुच्यते ॥ कृषिवा
 णिज्यकोपेतमधमं द्रव्यमुच्यते ॥ ४० ॥ क्षत्रियाणां विशां चैव शौर्यवाणिज्यकार्जितम् ॥ उत्तमं द्रव्यमित्याहुः शूद्राणां भृत्यकार्जितम् ॥ ४१ ॥
 स्त्रीणां धर्मार्थिनां द्रव्यं पैतृकं भर्तृकं तथा ॥ गवादीनां द्वादशानां चैत्रादिषु यथाक्रमम् ॥ ४२ ॥ संभूय वा पुण्यकाले दद्यादिष्टसमृद्धये ॥
 गोभूतिलहिरण्याज्यवासोधान्यगुडानि च ॥ ४३ ॥ रौप्यं लवणकूष्मांडे कन्याद्वादशकं तथा ॥ गोदानादन्नगव्येन गोमयेनोपकारिणा ॥ ४४ ॥
 धनधान्याद्याश्रितानां दुरितानां निवारणम् ॥ जलस्नेहाद्याश्रितानां दुरितानां तु गोजलैः ॥ ४५ ॥ कायिकादित्रयाणां तु क्षीरदध्याज्यकैस्तथा ॥
 तथा तेषां च पुंष्टिश्च विज्ञेया हि विपश्चिता ॥ ४६ ॥ भूदानं तु प्रतिष्ठार्थमिह चाऽमुत्र च द्विजाः ॥ तिलदानं बलार्थं हि सदा मृत्युजयं विदुः
 ॥ ४७ ॥ हिरण्यं जाठराग्नेस्तु वृद्धिदं वीर्यदं तथा ॥ आज्यं पुष्टिकरं विद्यादस्त्रमायुष्करं विदुः ॥ ४८ ॥ धान्यमन्नं समृद्धयर्थं मधुराहारदं गुणम् ॥
 रौप्यं रेतोभिवृद्धयर्थं पट्टसार्यं तु लावणम् ॥ ४९ ॥ सर्वं सर्वसमृद्धयर्थं कूष्मांडं पुष्टिदं विदुः ॥ प्राप्तिदं सर्वभोगानामिह चाऽमुत्र च द्विजाः
 ॥ ५० ॥ यावज्जीवनमुक्तं हि कन्यादानं तु भोगदम् ॥ पनसाम्रकपित्थानां वृक्षाणां फलमेव च ॥ ५१ ॥ कदल्याद्यौषधीनां च फलं गुल्मोद्भवं
 तथा ॥ माषादीनां च मुद्गानां फलं शाकादिकं तथा ॥ ५२ ॥ मरीचिसर्षपाद्यानां शाकोपकरणं तथा ॥ यद्वतौ यत्फलं सिद्धं तदेयं हि
 विपश्चिता ॥ ५३ ॥ श्रोत्रादीन्द्रियवृत्तिश्च सदा देया विपश्चिता ॥ शब्दादिदशभोगार्थं दिगादीनां च तुष्टिदा ॥ ५४ ॥ वेदशास्त्रं समादाय बुद्ध्या
 गुरुमुखात्स्वयम् ॥ कर्मणां फलमस्तीति बुद्धिरास्तिक्यमुच्यते ॥ ५५ ॥ बंधुराजभयादद्धिः श्रद्धा सा च कनीयसी ॥ सर्वाभावे दरिद्रस्तु वाचा

वा कर्मणा यजेत् ॥ ५६ ॥ वाचिकं यजनं विद्यान्मंत्रस्तोत्रजपादिकम् ॥ तीर्थयात्रा व्रताद्यं हि कायिकं यजनं विदुः ॥ ५७ ॥ येन केनाप्युपायेन ह्यल्पं वा यदि वा बहु ॥ देवतार्पणबुद्ध्या च कृतं भोगाय कल्पते ॥ ५८ ॥ तपश्चर्या च दानं च कर्तव्यमुभयं सदा ॥ प्रतिश्रयं प्रदातव्यं स्ववर्णं गुणशोभितम् ॥ ५९ ॥ देवानां तृप्तयेऽत्यर्थं सर्वभोगप्रदं बुधैः ॥ इहाऽमुत्रोत्तमं जन्म सदा भोगं लभेद्बुधः ॥ ईश्वरार्पणबुद्ध्या हि कृत्वा मोक्षफलं लभेत् ॥ ६० ॥ य इमं पठतेऽध्यायं यः शृणोति सदा नरः ॥ तस्य वै धर्मबुद्धिश्च ज्ञानसिद्धिः प्रजायते ॥ ६१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ पार्थिवप्रतिमापूजाविधानं ब्रूहि सत्तम ॥ येन पूजाविधानेन सर्वाभीष्टमवाप्स्यते ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ सुसाधु पृष्ठं युष्माभिः सदा सर्वार्थदायकम् ॥ सद्यो दुःखस्य शमनं शृणुत प्रब्रवीमि वः ॥ २ ॥ अपमृत्युहरं कालमृत्योश्चापि विनाशनम् ॥ सद्यः कलत्रपुत्रादिधनधान्यप्रदं द्विजाः ॥ ३ ॥ अन्नादिभोज्यं वस्त्रादि सर्वमुत्पद्यते यतः ॥ ततो मृदादिप्रतिमापूजाभीष्टप्रदा भुवि ॥ ४ ॥ पुरुषाणां च नारीणामधिकारोत्र निश्चितम् ॥ नद्यां तडागे कूपे वा जलांतर्मुदमाहरेत् ॥ ५ ॥ संशोध्य गंधचूर्णेन पेषयित्वा सुमंडपे ॥ हस्तेन प्रतिमां कुर्यात्क्षीरेण च सुसंस्कृताम् ॥ ६ ॥ अंगप्रत्यंगकोपेतामायुधैश्च समन्विताम् ॥ पद्मासनस्थितां कृत्वा पूजयेदादरेण हि ॥ ७ ॥ विघ्नेशदित्यविष्णूनामंबायाश्च शिवस्य च ॥ शिवस्य शिवलिंगं च सर्वदा पूजयेद्विजः ॥ ८ ॥ षोडशैरुपचारैश्च कुर्यात्तत्फलसिद्धये ॥ पुष्पेण प्रोक्षणं कुर्यादभिषेकं समंत्रकम् ॥ ९ ॥ शाल्यन्नेनैव नैवेद्यं सर्वं कुडवमानतः ॥ गृहं तु कुडवं ज्ञेयं मानुषे प्रस्थमिष्यते ॥ १० ॥ दैवे प्रस्थत्रयं योग्यं स्वयंभोः प्रस्थपंचकम् ॥ एवं पूर्णफलं विद्यादधिकं वै द्वयं त्रयम् ॥ ११ ॥ सहस्रपूजया सत्यं सत्यलोकं लभेद्विजः ॥ द्वादशांगुलमायामं द्विगुणं च ततोऽधिकम् ॥ १२ ॥ प्रमाणमंगुलस्यैकं तदूर्ध्वं पंचकत्रयम् ॥ अयोदारुकृतं पात्रं शिवमित्युच्यते बुधैः ॥ १३ ॥ तदष्टभागः प्रस्थः स्यात्तच्चतुःकुडवं मतम् ॥ दशप्रस्थं शतप्रस्थं सहस्रप्रस्थमेव च ॥ १४ ॥ जलतैलादिगंधानां यथायोग्यं च मानतः ॥ मानुषार्षस्वयं भूनां महापूजेति कथ्यते ॥ १५ ॥ अभिषेकादात्मशुद्धिर्गंधात्पुण्यमवाप्स्यते ॥ आयुस्त्वृत्तिश्च नैवेद्याद्द्रुपादर्थमवाप्स्यते ॥ १६ ॥ दीपाज्ज्ञानमवाप्नोति तांबूलाद्भोगमाप्नुयात् ॥ तस्मात्स्नानादिकं षट्कं प्रयत्नेन प्रसाधयेत् ॥ १७ ॥ नमस्कारो जपश्चैव सर्वाभीष्टप्रदाबुभौ ॥ पूजति च सदा कार्यौ भोगमोक्षार्थभिर्नरैः ॥ १८ ॥ संपूज्य मनसा पूर्वं कुर्यात्तत्तसदा नरः ॥ देवानां पूजया चैव तत्तल्लोकमवाप्नुयात् ॥ १९ ॥ तद्वांतरलोके च यथेष्टं भोग्यमाप्स्यते ॥ तद्विशेषान्प्रवक्ष्यामि शृणुत श्रद्धया द्विजाः ॥ २० ॥ विघ्नेशपूजया सम्यग्भूलोकेऽभीष्टमाप्नुयात् ॥ शुक्रवारे चतुर्थ्या च सिते श्रावण

भाद्रके ॥ २१ ॥ भिषगृक्षे धनुर्मासे विघ्नेशं विधिवद्यजेत् ॥ शतं पूजा सहस्रं वा तत्संख्याकदिनैर्व्रजेत् ॥ २२ ॥ देवाग्निश्रद्धया नित्यं पुत्रदं चेष्टं
 नृणाम् ॥ सर्वपापप्रशमनं तत्तद्विरितनाशनम् ॥ २३ ॥ वारपूजां शिवादीनामात्मशुद्धिप्रदां विदुः ॥ तिथिनक्षत्रयोगानामाधारं सार्वकामिकम् ॥ २४ ॥
 तथा वृद्धिक्षयाभावात्पूर्णब्रह्मात्मकं विदुः ॥ उदयादुदयं वारो ब्रह्मप्रभृति कर्मणाम् ॥ २५ ॥ तिथ्यादौ देवपूजा हि पूर्णभोगप्रदा नृणाम् ॥ पूर्वभागः
 पितृणां तु निशि युक्तः प्रशस्यते ॥ २६ ॥ परभागस्तु देवानां दिवायुक्तः प्रशस्यते ॥ उदयव्यापिनी ग्राह्या मध्याह्ने यदि सा तिथिः ॥ २७ ॥
 देवकार्ये तथा ग्राह्यास्तिथिः शुभाः ॥ सम्यग्विचार्य वारादीन्कुर्यात्पूजाजपादिकम् ॥ २८ ॥ पूजायते ह्यनेनेति वेदेष्वर्थस्य
 योजना ॥ पूर्णभोगफलसिद्धिश्च जायते तेन कर्मणा ॥ २९ ॥ मनोभावास्तथा ज्ञानभिष्टभोगार्थयोजनात् ॥ पूजाशब्दार्थ एव हि विश्रुतो लोकवेद
 योः ॥ ३० ॥ नित्यनैमित्तिकं कालात्सद्यः काम्ये स्वनुष्ठिते ॥ नित्यं मासं च पक्षं च वर्षं चैव यथाक्रमम् ॥ ३१ ॥ तत्तत्कर्मफलप्राप्तिस्तादृक्पाप
 क्षयः क्रमात् ॥ महागणपतेः पूजा चतुर्थ्या कृष्णपक्षके ॥ ३२ ॥ पक्षपापक्षयकरी पक्षभोगफलप्रदा ॥ चैत्रे चतुर्थ्या पूजा च कृता मासफलप्रदा
 ॥ ३३ ॥ वर्षभोगप्रदा ज्ञेया कृता वै सिंहभाद्रके ॥ श्रावणादित्यवारे च सप्तम्यां हस्तभे दिने ॥ ३४ ॥ माघशुक्ले च सप्तम्यामादित्ययजनं चरेत् ॥
 ज्येष्ठभाद्रकसौम्ये च द्वादश्यां श्रवणक्षके ॥ ३५ ॥ द्वादश्यां विष्णुयजनं मिष्टसंपत्करं विदुः ॥ श्रावणे विष्णुयजनमिष्टारोग्यप्रदं भवेत् ॥ ३६ ॥
 गवादीन्द्वादशानर्थान्सांगान्दत्वा तु यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति द्वादश्यां विष्णुतर्पणात् ॥ ३७ ॥ द्वादश्यां द्वादशान्विप्रा विष्णोर्द्वादशानामतः ॥
 षोडशैरुपचारैश्च यजेत्तत्प्रीतिमाप्नुयात् ॥ ३८ ॥ एवं च सर्वदेवानां तत्तद्द्वादशानामकैः ॥ द्वादशब्रह्मयजनं तत्तत्प्रीतिकरं भवेत् ॥ ३९ ॥ कर्कटे सोमवारे च
 नवम्यां मृगशीर्षके ॥ अंबां यजेद्भूतिकामः सर्वभोगफलप्रदाम् ॥ ४० ॥ आश्वयुक्कृत्तनवमीसर्वाभीष्टफलप्रदा ॥ आदिवारे चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे विशेषतः ॥
 ॥ ४१ ॥ आर्द्रायां च महार्द्रायां शिवपूजा विशिष्यते ॥ माघकृष्णचतुर्दश्यां सर्वाभीष्टफलप्रदा ॥ ४२ ॥ आयुष्करी मृत्युहरा सर्वसिद्धिकरी
 नृणाम् ॥ ज्येष्ठमासे महार्द्रायां चतुर्दशीदिनेपि च ॥ ४३ ॥ मार्गशीर्षार्द्रिकायां वा षोडशैरुपचारकैः ॥ तत्तन्मूर्तिशिवं पूज्य तस्य वै पाददर्शनम् ॥
 ॥ ४४ ॥ शिवस्य यजनं ज्ञेयं भोगमोक्षप्रदं नृणाम् ॥ वारादिदेवयजनं कार्तिके हि विशिष्यते ॥ ४५ ॥ कार्तिके मासि संप्राप्ते सर्वान्देवान्यजेद्बुधः ॥
 दानेन तपसा होमैर्जपेन नियमेन च ॥ ४६ ॥ षोडशैरुपचारैश्च प्रतिमा विप्रमंत्रकैः ॥ ब्राह्मणानां भोजनेन निष्कामार्तिकरो भवेत् ॥ ४७ ॥
 कार्तिके देवयजनं सर्वभोगप्रदं भवेत् ॥ व्याधीनां हरणं चैव भवेद्भूतग्रहक्षयः ॥ ४८ ॥ कार्तिकादित्यवारेषु नृणामादित्यपूजनात् ॥ तैलकार्पास

दानात्तु भवेत्कुष्ठादिसंक्षयः ॥ ४९ ॥ हरीतकीमरीचीनां वस्त्रक्षीरादिदानतः ॥ ब्रह्मप्रतिष्ठया चैव क्षयरोगक्षयो भवेत् ॥ ५० ॥ दीपसर्वपदानाञ्च अपस्मारक्षयो भवेत् ॥ कृत्तिकासोमवारेषु शिवस्य यजनं नृणाम् ॥ ५१ ॥ महादारिद्र्यशमनं सर्वसंपत्करं भवेत् ॥ गृहक्षेत्रादिदानाञ्च गृहोपकरणादिना ॥ ५२ ॥ कृत्तिकाभौमवारेषु स्कंदस्य यजनानृणाम् ॥ दीपघंटादिदानाद्वै वाक्सिद्धिरचिराद्भवेत् ॥ ५३ ॥ कृत्तिकासौम्यवारेषु विष्णोर्वै यजनं नृणाम् ॥ दध्योदनस्य दानं च सत्संतानकरं भवेत् ॥ ५४ ॥ कृत्तिकाशुक्रवारेषु ब्रह्मणो यजनाद्धनैः ॥ मधुस्वर्णाज्यदानेन भोगवृद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ ५५ ॥ कृत्तिकाशुक्रवारेषु गजकोमेडयाजनात् ॥ गंधपुष्पान्नदानेन भोग्यवृद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ ५६ ॥ वंध्या सुपुत्रं लभते स्वर्णरौप्यादिदानतः ॥ कृत्तिकाशनिवारेषु दिक्पालानां च वंदनम् ॥ ५७ ॥ दिग्गजानां च नागानां सेतुपानां च पूजनम् ॥ त्र्यम्बकस्य च रुद्रस्य विष्णोः पापहरस्य च ॥ ५८ ॥ ज्ञानदं ब्रह्मणश्चैव धन्वंतर्यश्चिनोस्तथा ॥ रोगापमृत्युहरणं तत्कालव्याधिशान्तिदम् ॥ ५९ ॥ लवणायसतैलानां माषादीनां च दानतः ॥ त्रिकटुफलगंधानां जलादीनां च दानतः ॥ ६० ॥ द्रवाणां कठिनानां च प्रस्थेन पलमानतः ॥ स्वर्गप्राप्तिर्धनुर्मासे ह्युषःकाले च पूजनम् ॥ ६१ ॥ शिवादीनां च सर्वेषां क्रमाद्वै सर्वसिद्धये ॥ शाल्यन्नस्य हविष्यस्य नैवेद्यं शस्तमुच्यते ॥ ६२ ॥ विविधान्नस्य नैवेद्यं धनुर्मासे विशिष्यते ॥ मार्गशीर्षेऽन्नदस्यैव सर्वमिष्टफलं भवेत् ॥ ६३ ॥ पापक्षयं चेष्टसिद्धिं चारोग्यं धर्ममेव च ॥ सम्यग्वेदपरिज्ञानं सदनुष्ठानमेव च ॥ ६४ ॥ इहामुत्र महाभोगानंते योगं च शाश्वतम् ॥ वेदांतज्ञानसिद्धिं च मार्गशीर्षान्नदो लभेत् ॥ ६५ ॥ मार्गशीर्षे ह्युषःकाले दिनत्रयमथापि वा ॥ यजेद्देवान्भोगकामो नाधनुर्मासिको भवेत् ॥ ६६ ॥ यावत्संगवकालं तु धनुर्मासो विधीयते ॥ धनुर्मासे निराहारो मासमात्रं जितेंद्रियः ॥ ६७ ॥ आमध्याह्नं जपेद्विप्रो गायत्रीं वेदमातरम् ॥ पंचाक्षरादिकान्मंत्रान्पश्चादासुप्तिकं जपेत् ॥ ६८ ॥ ज्ञानं लब्ध्वा च देहांते विप्रो मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ अन्येषां नरनारीणां त्रिःस्नानेन जपेन च ॥ ६९ ॥ सदा पंचाक्षरस्यैव विशुद्धं ज्ञानमाप्न्यते ॥ इष्टमंत्रान्सदा जप्त्वा महापापक्षयं लभेत् ॥ ७० ॥ धनुर्मासे विशेषेण महानैवेद्यमाचरेत् ॥ शालितंडुलभारेण मरीचप्रस्थकेन च ॥ ७१ ॥ गणनाद्वादशं सर्वं मध्वाज्यकुडवेन हि ॥ द्रोणयुक्तेन मुद्गेन द्वादशव्यंजनेन च ॥ ७२ ॥ घृतपक्वैरूपैश्च मोदकैः शालिकादिभिः ॥ द्वादशैश्च दधिक्षीरैर्द्वादशप्रस्थकेन च ॥ ७३ ॥

१ गजकोमेडो गजवक्रः ।

नारिकेलफलादीनां तथा गणनया सह ॥ द्वादशक्रमैर्युक्तं षट्त्रिंशत्पत्रैर्युतम् ॥ ७४ ॥ कपूरखुरचूर्णेन पंचसौगंधिकैर्युतम् ॥ तांबूलयुक्तं तु यदा
 महानैवेद्यलक्षणम् ॥ ७५ ॥ महानैवेद्यमेतद्वै देवतार्पणपूर्वकम् ॥ वर्णानुक्रमपूर्वेण तद्भक्तेभ्यः प्रदापयेत् ॥ ७६ ॥ एवं चौदननैवेद्याद्भूमौ राष्ट्रपतिर्भ
 वेत् ॥ महानैवेद्यदानेन नरः स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ७७ ॥ महानैवेद्यदानेन सहस्रेण द्विजर्षभाः ॥ सत्यलोकं च तल्लोके पूर्णमायुरवाप्नुयात् ॥ ७८ ॥
 सहस्राणां च त्रिंशत्त्या महानैवेद्यदानतः ॥ तदूर्ध्वलोकमाप्स्यैव न पुनर्जन्मभागभवेत् ॥ ७९ ॥ सहस्राणां च षट्त्रिंशज्जन्मनैवेद्यमीरितम् ॥ ताव
 न्नैवेद्यदानं तु महापूर्णं तदुच्यते ॥ ८० ॥ महापूर्णस्य नैवेद्यं जन्मनैवेद्यमिष्यते ॥ जन्मनैवेद्यदानेन पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ८१ ॥ ऊर्जे मासि दिने
 पुण्ये जन्मनैवेद्यमाचरेत् ॥ संक्रांतिपातजन्मक्षपौर्णमास्यादि संयुते ॥ ८२ ॥ अब्दजन्मदिने कुर्याज्जन्मनैवेद्यमुत्तमम् ॥ मासांतरेषु जन्मक्षपूर्ण
 योगदिनेपि च ॥ ८३ ॥ मेलने च शनेर्वापि तावत्साहस्रमाचरेत् ॥ जन्मनैवेद्यदानेन जन्मार्पणफलं लभेत् ॥ ८४ ॥ जन्मार्पणाच्छिवः प्रीतः
 स्वसायुज्यं ददाति हि ॥ इदं तज्जन्मनैवेद्यं शिवस्यैव प्रदापयेत् ॥ ८५ ॥ योनिर्लिङ्गस्वरूपेण शिवो जन्मनिरूपकः ॥ तस्माज्जन्मनिवृत्त्यर्थं जन्म
 पूजा शिवस्य हि ॥ ८६ ॥ बिंदुनादात्मकं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥ बिंदुः शक्तिः शिवो नादः शिवशक्त्यात्मकं जगत् ॥ ८७ ॥ नादाधारमिदं
 बिंदुर्बिद्वाधारमिदं जगत् ॥ जगदाधारभूतौ हि बिंदुनादौ व्यवस्थितौ ॥ ८८ ॥ बिंदुनादयुतं सर्वं सकलीकरणं भवेत् ॥ सकलीकरणज्जन्म
 जगत्प्राप्नोत्यसंशयः ॥ ८९ ॥ बिंदुनादात्मकं लिङ्गं जगत्कारणमुच्यते ॥ बिंदुर्देवी शिवो नादः शिवलिङ्गं तु कथ्यते ॥ ९० ॥
 तस्माज्जन्मनिवृत्त्यर्थं शिवलिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ माता देवी बिंदुरूपा नादरूपः शिवः पिता ॥ ९१ ॥ पूजिताभ्यां पितृभ्यां तु परमानंद एव हि ॥
 परमानंदलाभार्थं शिवलिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ ९२ ॥ सा देवी जगतां माता स शिवो जगतः पिता ॥ पित्रोः शुश्रूषके नित्यं कृपाधिक्यं हि वर्धते ॥
 ॥ ९३ ॥ कृपयांतर्गतैश्वर्यं पूजकस्य ददाति हि ॥ तस्मादंतर्गतानंदलाभार्थं मुनिपुंगवाः ॥ ९४ ॥ पितृमातृस्वरूपेण शिवलिङ्गं प्रपूजयेत् ॥
 भर्गः पुरुषरूपो हि भर्गा प्रकृतिरुच्यते ॥ ९५ ॥ अव्यक्तांतरधिष्ठानं गर्भः पुरुष उच्यते ॥ सुव्यक्तांतरधिष्ठानं गर्भः प्रकृतिरुच्यते ॥ ९६ ॥
 पुरुषस्त्वादिगर्भो हि गर्भवाञ्जनको यतः ॥ पुरुषात्प्रकृतौ युक्तं प्रथमं जन्म कथ्यते ॥ ९७ ॥ प्रकृतेर्व्यक्तां यातं द्वितीयं जन्म कथ्यते ॥ जन्म
 जंतुर्मृत्युजन्म पुरुषात्प्रतिपद्यते ॥ ९८ ॥ अन्यतो भाव्यतेऽवश्यं मायया जन्म कथ्यते ॥ जीर्यते जन्मकालाद्यत्तस्माज्जीव इति स्मृतः ॥ ९९ ॥
 जन्यते तन्यते पाशैर्जीवशब्दार्थ एव हि ॥ जन्मपाशानिवृत्त्यर्थं जन्मलिङ्गं प्रपूजयेत् ॥ १०० ॥ भं वृद्धिं गच्छतीत्यर्थाद्भगः प्रकृतिरुच्यते ॥

प्राकृतैः शब्दमात्राद्यैः प्राकृतेन्द्रियभोजनात् ॥ १०१ ॥ भगस्येदं भोगमिति शब्दार्थो मुख्यतः श्रुतः ॥ मुख्यो भगस्तु प्रकृतिर्भगवान्छिव उच्यते ॥ १०२ ॥ भगवान्भोगदाता हि नाऽन्यो भोगप्रदायकः ॥ भगस्वामी च भगवान्भर्ग इत्युच्यते बुधैः ॥ १०३ ॥ भगेन सहितं लिंगं भगं लिंगेन संयुतम् ॥ इहामुत्र च भोगार्थं नित्यभोगार्थमेव च ॥ १०४ ॥ भगवंतं महादेवं शिवलिंगं प्रपूजयेत् ॥ लोकप्रसविता सूर्यस्तचिह्नं प्रसवाद्भवेत् ॥ १०५ ॥ लिंगे प्रसूतिकर्तारं लिंगिनं पुरुषो यजेत् ॥ लिंगार्थगमकं चिह्नं लिंगमित्यभिधीयते ॥ १०६ ॥ लिंगमर्थं हि पुरुषं शिवं गमयतीत्यदः ॥ शिवशक्त्योश्च चिह्नस्य मेलनं लिंगमुच्यते ॥ १०७ ॥ स्वचिह्नपूजनात्प्रीतश्चिह्नकार्यं न वीयते ॥ चिह्नकार्यं तु जन्मादि जन्माद्यं विनिवर्तते ॥ १०८ ॥ प्राकृतैः पुरुषैश्चापि बाह्याभ्यन्तरसंभवैः ॥ षोडशैरुपचारैश्च शिवलिंगं प्रपूजयेत् ॥ १०९ ॥ एवमादित्यवारे हि पूजा जन्मनिवर्तिका ॥ आदिवारे महालिंगं प्रणवेनैव पूजयेत् ॥ ११० ॥ आदिवारे पंचगव्यैरभिषेको विशिष्यते ॥ गोमयं गोजलं क्षीरं दध्याज्यं पंचगव्यकम् ॥ १११ ॥ क्षीराद्यं च पृथक्चैव मधुना चेशुसारकैः ॥ गव्यक्षीरान्नैवेद्यं प्रणवेनैव कारयेत् ॥ ११२ ॥ प्रणवं ध्वनिलिंगं तु नादलिंगं स्वयंभुवः ॥ बिंदुलिंगं तु यंत्रं स्यान्मकारं तु प्रतिष्ठितम् ॥ ११३ ॥ उकारं चरलिंगं स्यादकारं गुरुविग्रहम् ॥ षड्लिंगपूजया नित्यं जीवन्मुक्तो न संशयः ॥ ११४ ॥ शिवस्य भक्त्या पूजा हि जन्ममुक्तिकरी नृणाम् ॥ रुद्राक्षधारणात्पादमर्धं वै भूतिधारणात् ॥ ११५ ॥ त्रिपादं मंत्रजाप्याच्च पूजया पूर्णभक्तिमान् ॥ शिवलिंगं च भक्तं च पूज्य मोक्षं लभेन्नरः ॥ ११६ ॥ य इमं पठतेऽध्यायं शृणुयाद्वा समाहितः ॥ तस्यैव शिवभक्तिश्च वर्धते सुहृदा द्विजाः ॥ ११७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ ॥ प्रणवस्य च माहात्म्यं षड्लिंगस्य, महा मुने ॥ शिवभक्तस्य पूजां च क्रमशो ब्रूहि नः प्रभो ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तपोधनैर्भवद्विश्च सम्यक्प्रशस्त्वयं कृतः ॥ अस्योत्तरं महादेवो जानाति स्म न चापरः ॥ २ ॥ अथापि वक्ष्ये तमहं शिवस्य कृपयैव हि ॥ शिवोऽस्माकं च युष्माकं रक्षां गृह्णातु भूरिशः ॥ ३ ॥ प्रो हि प्रकृतिजातस्य संसारस्य महोदधेः ॥ नवं नावांतरमिति प्रणवं वै विदुर्बुधाः ॥ ४ ॥ प्रः प्रपंचो न नास्ति वो युष्माकं प्रणवं विदुः ॥ प्रकर्षेण नयेद्यस्मान्मोक्षं वा प्रणवं विदुः ॥ ५ ॥ स्वजापकानां योगिनां स्वमंत्रपूजकस्य च ॥ सर्वकर्मक्षयं कृत्वा दिव्यज्ञानं तु नूतनम् ॥ ६ ॥ तमेव मायारहितं नूतनं परिचक्षते ॥ प्रकर्षेण महात्मानं नवं शुद्धस्वरूपकम् ॥ ७ ॥ नूतनं वै करोतीति प्रणवं तं विदुर्बुधाः ॥ प्रणवं द्विविधं प्रोक्तं सूक्ष्मस्थूलविभेदतः ॥ ८ ॥ सूक्ष्ममेकाक्षरं विद्यात्स्थूलं पंचाक्षरं विदुः ॥ सूक्ष्ममव्यक्तपंचार्णं सुव्यक्तार्णं तथेतरत् ॥ ९ ॥ जीवन्मुक्तस्य सूक्ष्मं हि सर्वसारं हि तस्य

हि ॥ मंत्रेणार्थानुसंधानं स्वदेहविलयावधि ॥ १० ॥ स्वदेहे गलिते पूर्णं शिवं प्राप्नोति निश्चयः ॥ केवलं मंत्रजापी तु योगं प्राप्नोति निश्चयः ॥
 ॥ ११ ॥ षट्त्रिंशत्कोटिजापी तु निश्चयं योगमाप्नुयात् ॥ सूक्ष्मं च द्विविधं ज्ञेयं ह्रस्वदीर्घविभेदतः ॥ १२ ॥ अकारश्च उकारश्च मकारश्च ततः
 परम् ॥ बिंदुनादयुतं तद्धिं शद्वकालकलान्वितम् ॥ १३ ॥ दीर्घप्रणवमेवं हि योगिनामेव ह्रद्वतम् ॥ मकारं तंत्रितत्वं हि ह्रस्वप्रणव उच्यते ॥ १४ ॥
 शिवः शक्तिस्तयोरैक्यं मकारं तु त्रिकात्मकम् ॥ ह्रस्वमेवं हि जाप्यं स्यात्सर्वपापक्षयैषिणाम् ॥ १५ ॥ भूवायुकनकाराण्यो शब्दाद्याश्च तथा
 दश ॥ आशान्वये दश पुनः प्रवृत्ता इति कथ्यते ॥ १६ ॥ ह्रस्वमेव प्रवृत्तानां निवृत्तानां तु दीर्घकम् ॥ व्याहृत्यादौ च मंत्रादौ कामं शब्दकला
 युतम् ॥ १७ ॥ वेदादौ च प्रयोज्यं स्याद्वंदने संध्ययोरपि ॥ नवकोटिजपाज्ज्वा संशुद्धः पुरुषो भवेत् ॥ १८ ॥ पुनश्च नवकोट्या तु पृथि
 वीजयमाप्नुयात् ॥ पुनश्च नवकोट्या तु ह्यर्पा जयमाप्नुयात् ॥ १९ ॥ पुनश्च नवकोट्या तु तेजसां जयमाप्नुयात् ॥ पुनश्च नवकोट्या तु
 वायोर्जयमाप्नुयात् ॥ आकाशजयमाप्नोति नवकोटिजपेन वै ॥ २० ॥ गंधादीनां क्रमेणैव नवकोटिजपेन वै ॥ अहंकारस्य च पुनर्नव
 कोटिजपेन वै ॥ २१ ॥ सहस्रमंत्रजप्तेन नित्यशुद्धो भवेत्पुमान् ॥ ततः परं स्वसिद्धयर्थं जपो भवति हि द्विजाः ॥ २२ ॥ एवमष्टो
 त्तरशतकोटिजप्तेन वै पुनः ॥ प्रणवेन प्रबुद्धस्तु शुद्धयोगमाप्नुयात् ॥ २३ ॥ शुद्धयोगेन संयुक्तो जीवन्मुक्तो न संशयः ॥ सदा जप
 न्सदा ध्यायञ्छिवं प्रणवरूपिणम् ॥ २४ ॥ समाधिस्थो महायोगी शिव एव न संशयः ॥ ऋषिच्छंदो देवतादिन्यस्य देहे पुनर्जपेत् ॥
 ॥ २५ ॥ प्रणवं मातृकायुक्तं देहे न्यस्य ऋषिर्भवेत् ॥ दशमातृषडध्वादि सर्वं न्यासफलं लभेत् ॥ २६ ॥ प्रवृत्तानां च मिश्राणां स्थूलप्रणवमिष्यते ॥
 क्रियातपोजपैर्युक्तास्त्रिविधाः शिवयोगिनः ॥ २७ ॥ धनादिविभैश्चैव कराद्यंगैर्नमादिभिः ॥ क्रियाया पूजया युक्तः क्रियायोगीति कथ्यते ॥ २८ ॥
 पूजायुक्तश्च भित्तभुग्वाद्येन्द्रियजयान्वितः ॥ परद्रोहादिरहितस्तपोयोगीति कथ्यते ॥ २९ ॥ एतैर्युक्तः सदा शुद्धः सर्वकामादिवर्जितः ॥ सदा
 जपपरः शांतो जपयोगीति तं विदुः ॥ ३० ॥ उपचारैः षोडशभिः पूजया शिवयोगिनाम् ॥ सालोक्यादिक्रमेणैव शुद्धो मुक्तिं लभेन्नरः ॥ ३१ ॥
 जपयोगमथो वक्ष्ये गदतः शृणुत द्विजाः ॥ तपःकर्तुर्जपः प्रोक्तो यज्जपन्परिमार्जते ॥ ३२ ॥ शिवनाम नमःपूर्वं चतुर्थ्यां पंचतत्त्वकम् ॥ स्थूलप्रणव
 रूपं हि शिवपंचाक्षरं द्विजां ॥ ३३ ॥ पंचाक्षरजपेनैव सर्वसिद्धिं लभेन्नरः ॥ प्रणवेनादिसंयुक्तं सदा पंचाक्षरं जपेत् ॥ ३४ ॥ गुरुपदेशं संगम्य
 सुखवासे सुभूतले ॥ पूर्वपक्षे समारभ्य कृष्णभूतावाधि द्विजाः ॥ ३५ ॥ माघं भाद्रं विशिष्टं तु सर्वकालोत्तमोत्तमम् ॥ एकवारं मिताशी तु वाग्यतो

नियतेन्द्रियः ॥ ३६ ॥ स्वस्य राजपितृणां च शुश्रूषणं च नित्यशः ॥ सहस्रजपमात्रेण भवेच्छुद्धोऽन्यथा ऋणी ॥ ३७ ॥ पंचाक्षरं पंचलक्षं जपे
च्छिवमनुस्मरन् ॥ पद्मासनस्थं शिवदं गंगाचंद्रकलान्वितम् ॥ ३८ ॥ वामोरुस्थितशक्त्या च विराजंतं महागणैः ॥ मृगटकधरं देवं वरदाभयपाणि
कम् ॥ ३९ ॥ सदानुग्रहकर्तारं सदाशिवमनुस्मरन् ॥ संपूज्य मनसा पूर्वं हृदि वा सूर्यमंडले ॥ ४० ॥ जपेत्पंचाक्षरीं विद्यां प्राङ्मुखः शुद्धकर्मकृत् ॥ प्रातः
कृष्णचतुर्दश्यां नित्यकर्म समाप्य च ॥ ४१ ॥ मनोरमे शुचौ देशे नियतः शुद्धमानसः ॥ पंचाक्षरस्य मंत्रस्य सहस्रं द्वादशं जपेत् ॥ ४२ ॥ वरयेच्च सपत्नी
काञ्छैवान्वै ब्राह्मणोत्तमान् ॥ एकं गुरुवरं शिष्टं वरयेत्सांवर्मुक्तिकम् ॥ ४३ ॥ ईशानं चाथ पुरुषमघोरं वाममेव च ॥ सद्योजातं च पंचैव शिवभक्तान्द्विजो
त्तमान् ॥ ४४ ॥ पूजाद्रव्याणि संपाद्य शिवपूजां समारभेत् ॥ शिवपूजां च विधिवत्कृत्वा होमं समारभेत् ॥ ४५ ॥ मुखांतं च स्वसूत्रेण कृत्वा होमं समा
चरेत् ॥ दशैकं वा शतैकं वा सहस्रैकमथापि वा ॥ ४६ ॥ कापिलेन घृतेनैव जुहुयात्स्वयमेव हि ॥ कारयेच्छिवभक्तैर्वीप्यष्टोत्तरशतं बुधः ॥ ४७ ॥
होमंति दक्षिणा देया गुरोर्गोमिथुनं तथा ॥ ईशानादिस्वरूपास्तान्गुरुं सांबं विभाव्य च ॥ ४८ ॥ तेषां पत्तिस्ततोयेन स्वशिरःस्नानमाचरेत् ॥
षट्त्रिंशत्कोटितीर्थेषु सद्यः स्नानफलं लभेत् ॥ ४९ ॥ दशांगमन्त्रं तेषां वै दद्याद्भक्तिपूर्वकम् ॥ पराबुद्ध्या गुरोः पत्नीमीशानादिक्रमेण तु ॥
॥ ५० ॥ परमात्रेण संपूज्य यथाविभवविस्तरम् ॥ रुद्राक्षवस्त्रपूर्वं च वटकापूपकैर्युतम् ॥ ५१ ॥ बलिदानं ततः कृत्वा भूरि भोजनमाचरेत् ॥ ततः
संप्राप्त्य देवेशं जपं तावत्समापयेत् ॥ ५२ ॥ पुरश्चरणमेवं तु कृत्वा मंत्री भवेन्नरः ॥ पुनश्च पंचलक्षेण सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ५३ ॥ अतलादि
समारभ्य सत्यलोकावधि क्रमात् ॥ पंचलक्षजपात्तत्तल्लोकैश्वर्यमवाप्नुयात् ॥ ५४ ॥ मध्ये मृतश्चेद्भोगतिं भूमौ तज्जापको भवेत् ॥ पुनश्च पंचलक्षेण
ब्रह्मसामीप्यमाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ पुनश्च पंचलक्षेण सारूप्यैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ आहत्य शतलक्षेण साक्षाद्ब्रह्मसमो भवेत् ॥ ५६ ॥ कार्यब्रह्मण एवं हि
सायुज्यं प्रतिपद्य वै ॥ यथेष्टं भोगमाप्नोति तद्ब्रह्म प्रलयावधि ॥ ५७ ॥ पुनः कल्पांतरे वृत्ते ब्रह्मपुत्रः स जायते ॥ पुनश्च तपसा दीप्तः क्रमान्मुक्तो
भविष्यति ॥ ५८ ॥ पृथ्व्यादिकार्यभूतेभ्यो लोका वै निर्मिताः क्रमात् ॥ पातालादि च सत्यांतं ब्रह्मलोकाश्चतुर्दश ॥ ५९ ॥ सत्यादूर्ध्वं क्षमांतं वै
विष्णुलोकाश्चतुर्दश ॥ क्षमालोके कार्यविष्णुर्वैकुण्ठे वरपत्ने ॥ ६० ॥ कार्यलक्ष्म्या महाभोगिरक्षां कृत्वाऽधिंतिष्ठति ॥ तदूर्ध्वगाश्च शुच्यंता लोका
ष्टाविंशतिः स्थिताः ॥ ६१ ॥ शुचौ लोके तु कैलासे रुद्रो वै भूतहृत्स्थितः ॥ षडुत्तराश्च पंचाशदार्हिसांतास्तदूर्ध्वगाः ॥ ६२ ॥ अहिंसा लोकमास्थाय
ज्ञानकैलासके पुरे ॥ कार्येश्वरस्तिरोभावं सर्वान्कृत्वाधिंतिष्ठति ॥ ६३ ॥ तदंते कालचक्रं हि कालातीतस्ततः परम् ॥ शिवेनाधिष्ठितस्तत्र कालश्च

केश्वराह्वयः ॥ ६४ ॥ माहिषं धर्ममास्थाय सर्वान्कालेन युंजति ॥ असत्यश्चाशुचिश्चैव हिंसा चैवाथ निर्धृणा ॥ ६५ ॥ असत्यादिचतुष्पादः सर्वाशः
 कामरूपधृक् ॥ नास्तिक्यलक्ष्मीर्दुःसंगो वेदबाह्यध्वनिः सदा ॥ ६६ ॥ क्रोधसंगः कृष्णवर्णो महामहिषवेषवान् ॥ तावान्महेश्वरः प्रोक्तस्तिरोधा
 स्तावदेव हि ॥ ६७ ॥ तदर्वाक्कर्मभोगो हि तदूर्ध्वं ज्ञानभोगकम् ॥ तदर्वाक्कर्ममाया हि ज्ञानमाया तदूर्ध्वकम् ॥ ६८ ॥ मा लक्ष्मीः कर्मभोगो वै
 याति मायेति कथ्यते ॥ मालक्ष्मीर्ज्ञानभोगो वै याति मायेति कथ्यते ॥ ६९ ॥ तदूर्ध्वं नित्यभोगो हि तदर्वाङ् नश्वरं विदुः ॥ तदर्वाक्च तिरोधानं
 तदूर्ध्वं न तिरोधनम् ॥ ७० ॥ तदर्वाक्पाशबंधो हि तदूर्ध्वं न हि बंधनम् ॥ तदर्वाक्परिवर्तते काम्यकर्मानुसारिणः ॥ ७१ ॥ निष्कामकर्मभोगस्तु तदूर्ध्वं
 परिकीर्तितः ॥ तदर्वाक्परिवर्तते विदुपूजापरायणाः ॥ ७२ ॥ तदूर्ध्वं हि व्रजंत्येव निष्कामा लिंगपूजकाः ॥ तदर्वाक्परिवर्तते शिवान्यसुरपूजकाः ॥
 ७३ ॥ शिवैकनिरतां ये च तदूर्ध्वं संप्रयांति ते ॥ तदर्वाग्जीवकोटिः स्यात्तदूर्ध्वं परकोटिका ॥ ७४ ॥ सांसारिकास्तदर्वाक्च मुक्ताः खलु
 तदूर्ध्वगाः ॥ तदर्वाक्परिवर्तते प्राकृतद्रव्यपूजकाः ॥ ७५ ॥ तदूर्ध्वं हि व्रजंत्येते पौरुषद्रव्यपूजकाः ॥ तदर्वाक्छक्तिर्लिंगं तु शिवलिंगं तदूर्ध्वकम् ॥
 ७६ ॥ तदर्वागावृतं लिंगं तदूर्ध्वं हि निरावृति ॥ तदर्वाक्कल्पितं लिंगं तदूर्ध्वं वै न कल्पितम् ॥ ७७ ॥ तदर्वाग्बाह्यलिंगं स्यादंतरंगं तदूर्ध्वकम् ॥
 तदर्वाक्छक्तिलोका हि शतं वै द्वादशाधिकम् ॥ ७८ ॥ तदर्वाग्बिंदुरूपं हि नादरूपं तदुत्तरम् ॥ तदर्वाक्कर्मलोकस्तु तदूर्ध्वं ज्ञानलोककः ॥ ७९ ॥
 नमस्कारस्तदूर्ध्वं हि मदाहंकारनाशनः ॥ जनिजं वै तिरोधानं नानिषिद्ध्यातते इति ॥ ८० ॥ ज्ञानशब्दार्थं एवं हि तिरोधाननिवारणात् ॥ तद
 र्वाक्परिवर्तते ह्याधिभौतिकपूजकाः ॥ ८१ ॥ आध्यात्मिकार्चका एव तदूर्ध्वं संप्रयांति वै ॥ तावद्वै वेदिभागं तन्महालोकात्मलिंगके ॥ ८२ ॥ प्रकृ
 त्याद्यष्टबंधोपि वेद्यंते संप्रतिष्ठितः ॥ एवमेतादृशं ज्ञेयं सर्वं लौकिकवैदिकम् ॥ ८३ ॥ अधर्ममहिषारूढं कालचक्रं तरंति ते ॥ सत्यादिधर्मयुक्ता ये
 शिवपूजापराश्च ये ॥ ८४ ॥ तदूर्ध्वं वृषभो धर्मो ब्रह्मचर्यस्वरूपधृक् ॥ सत्यादिपादयुक्तस्तु शिवलोकाग्रतः स्थितः ॥ ८५ ॥ क्षमाशृंगः शमश्रोत्रो वे
 दध्वनिविभूषितः ॥ आस्तिक्यचक्षुर्निश्वासगुरुबुद्धिमना वृषः ॥ ८६ ॥ क्रियादिवृषभा ज्ञेयाः कारणादिषु सर्वदा ॥ तं क्रियावृषभं धर्मं कालातीतोऽ
 धितिष्ठति ॥ ८७ ॥ ब्रह्माविष्णुमहेशानां स्वस्वायुर्दिनमुच्यते ॥ तदूर्ध्वं न दिनं रात्रिर्न जन्ममरणादिकम् ॥ ८८ ॥ पुनः कारणसत्यांता कारणब्रह्मणस्त
 था ॥ गंधादिभ्यस्तु भूतेभ्यस्तदूर्ध्वं निर्मिताः सदा ॥ ८९ ॥ सूक्ष्मगंधस्वरूपा हि स्थिता लोकाश्चतुर्दश ॥ पुनः कारणविष्णोर्वै स्थितालोकाश्चतुर्दश ॥
 ९० ॥ पुनः कारणरुद्रस्य लोकाष्टाविंशका मताः ॥ पुनश्च कारणेशस्य षट्पंचाशत्तदूर्ध्वगाः ॥ ९१ ॥ ततः परं ब्रह्मचर्यलोकारूढं शिवसंमतम् ॥

शि०पु०
॥ १७ ॥

तत्रैव ज्ञानकैलासे पंचावरणसंयुते ॥ ९२ ॥ पंचमंडलसंयुक्तं पंचब्रह्मकलान्वितम् ॥ आदिशक्तिसमायुक्तमादिलिंगं तु तत्र वै ॥ ९३ ॥ शिवालय
मिदं प्रोक्तं शिवस्य परमात्मनः ॥ परशक्त्या समायुक्तस्तत्रैव परमेश्वरः ॥ ९४ ॥ सृष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरोभावोऽप्यनुग्रहः ॥ पंचकृत्यप्रवीणोऽसौ
सच्चिदानंदविग्रहः ॥ ९५ ॥ ध्यानधर्मः सदा यस्य सदानुग्रहतत्परः ॥ समाध्यासनमासीनः स्वात्मारामो विराजते ॥ ९६ ॥ तस्य संदर्शनं साध्यं
कर्मध्यानादिभिः क्रमात् ॥ नित्यादिकर्मयजनाच्छिवकर्ममतिर्भवेत् ॥ ९७ ॥ क्रियादिशिवकर्मभ्यः शिवज्ञानं प्रसाधयेत् ॥ तद्दर्शनगताः सर्वे
मुक्ता एव न संशयः ॥ ९८ ॥ मुक्तिरात्मस्वरूपेण स्वात्मारामत्वमेव हि ॥ क्रियातपोजपज्ञानध्यानधर्मेषु सुस्थितः ॥ ९९ ॥ शिवस्य दर्शनं
लब्ध्वा स्वात्मारामत्वमेव हि ॥ यथा रविः स्वकिरणादशुद्धिमपनेष्यति ॥ १०० ॥ कृपाविचक्षणः शंभुरज्ञानमपनेष्यति ॥ अज्ञानविनिवृत्तौ
तु शिवज्ञानं प्रवर्तते ॥ १०१ ॥ शिवज्ञानात्स्वस्वरूपमात्मारामत्वमेष्यति ॥ आत्मारामत्वसंसिद्धौ कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ १०२ ॥ पुनश्च शतल
क्षेण ब्रह्मणः पदमाप्नुयात् ॥ पुनश्च शतलक्षेण विष्णोः पदमाप्नुयात् ॥ १०३ ॥ पुनश्च शतलक्षेण रुद्रस्य पदमाप्नुयात् ॥ पुनश्च शतलक्षेण ऐश्वर्य
पदमाप्नुयात् ॥ १०४ ॥ पुनश्चैवंविधेनैव जपेन सुसमाहितः ॥ शिवलोकादिभूतं हि कालचक्रमवाप्नुयात् ॥ १०५ ॥ कालचक्रं पंचचक्रमेकैकेन
क्रमोत्तरे ॥ सृष्टिमोहौ ब्रह्मचक्रं भोगमोहौ तु वैष्णवम् ॥ १०६ ॥ कोपमोहौ रौद्रचक्रं भ्रमणं चैश्वरं विदुः ॥ शिवचक्रं ज्ञानमोहौ पंचचक्रं
विदुर्बुधाः ॥ १०७ ॥ पुनश्च दशकोट्या हि कारणब्रह्मणः पदम् ॥ पुनश्च दशकोट्या हि तत्पदैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ १०८ ॥ एवं क्रमेण विष्णवा
देः पदं लब्ध्वा महौजसः ॥ क्रमेण तत्पदैश्वर्यं लब्ध्वा चैव महात्मनः ॥ १०९ ॥ शतकोटिमनुं जप्त्वा पंचोत्तरमतंद्रितः ॥ शिवलोकमवाप्नोति पंच
मावरणाद्वहिः ॥ ११० ॥ राजसं मंडपं तत्र नदीसंस्थानमुत्तमम् ॥ तपोरूपश्च वृषभस्तत्रैव परिदृश्यते ॥ १११ ॥ सद्योजातस्य तत्स्थानं पंचमा
वरणं परम् ॥ वामदेवस्य च स्थानं चतुर्थावरणं पुनः ॥ ११२ ॥ अघोरनिलयं पश्चात्तृतीयावरणं परम् ॥ पुरुषस्यैव सांबस्य द्वितीयावरणं
शुभम् ॥ ११३ ॥ ईशानस्य परस्यैव प्रथमावरणं ततः ॥ ध्यानधर्मस्य च स्थानं पंचमं मंडपं ततः ॥ ११४ ॥ बलिनाथस्य संस्थानं तत्र पूर्णं
मृतप्रदम् ॥ चतुर्थं मंडपं पश्चाच्चंद्रशेखरमूर्तिमतम् ॥ ११५ ॥ सोमस्कंदस्य च स्थानं तृतीयं मंडपं परम् ॥ द्वितीयं मंडपं नृत्यमंडपं प्राहुरास्तिकाः
॥ ११६ ॥ प्रथमं मूलमायायाः स्थानं तत्रैव शोभनम् ॥ ततः परं गर्भगृहं लिंगस्थानं परं शुभम् ॥ ११७ ॥ नंदीसंस्थानतः पश्चान्न विदुः शिव
वैभवम् ॥ नंदीश्वरो बहिस्तिष्ठन्पंचाक्षरमुपासते ॥ ११८ ॥ एवं गुरुक्रमाच्छिवं नंदीशास्त्रं मया पुनः ॥ ततः परं स्वसंवेद्यं शिवेनैवानुभावि

वि०सं० १
अ० १७

॥ १७ ॥

तम् ॥ ११९ ॥ शिवस्य कृपया साक्षाच्छिवलोकस्य वभवम् ॥ विज्ञातुं शक्यते सर्वैर्नान्यथेत्याहुरास्तिकाः ॥ १२० ॥ एवं क्रमेण मुक्ताः स्युर्ब्राह्म
 णा वै जितेन्द्रियाः ॥ अन्येषां च क्रमं वक्ष्ये गदतः शृणुतादरात् ॥ १२१ ॥ गुरूपदेशाज्जाप्यं वै ब्राह्मणानां नमोऽतकम् ॥ पंचाक्षरं पंचलक्षमायुष्यं
 प्रजपेद्विधिः ॥ १२२ ॥ स्त्रीत्वापनयनार्थं तु पंचलक्षं जपेत्पुनः ॥ मंत्रेण पुरुषो भूत्वा क्रमान्मुक्तो भवेद्बुधः ॥ १२३ ॥ क्षत्रियः पंचलक्षेण क्षत्रत्व
 मपनेष्यति ॥ पुनश्च पंचलक्षेण क्षत्रियो ब्राह्मणो भवेत् ॥ १२४ ॥ मंत्रसिद्धिर्जपाच्चैव क्रमान्मुक्तो भवेन्नरः ॥ वैश्यस्तु पंचलक्षेण वैश्यत्वमपनेष्यति
 ॥ १२५ ॥ पुनश्च पंचलक्षेण मंत्रक्षत्रिय उच्यते ॥ पुनश्च पंचलक्षेण क्षत्रत्वमपनेष्यति ॥ १२६ ॥ पुनश्च पंचलक्षेण मंत्रब्राह्मण उच्यते ॥ शूद्रश्चैवं
 नमोतेन पंचविंशतिलक्षतः ॥ १२७ ॥ मंत्रविप्रत्वमापद्य पश्चाच्छूद्रो भवेद्विजः ॥ नारी वाथ नरो वाथ ब्राह्मणो वान्य एव वा ॥ १२८ ॥ नमोन्तं
 वा नमः पूर्वमातुरः सर्वदा जपेत् ॥ तत्र स्त्रीणां तथैवोद्य गुरुर्निर्देशयेत्क्रमात् ॥ १२९ ॥ साधकः पंचलक्षति शिवप्रीत्यर्थमेव हि ॥ महाभिषेकनै
 वेद्यं कृत्वा भक्तांश्च पूजयेत् ॥ १३० ॥ पूजयां शिवभक्तस्य शिवः प्रीततरो भवेत् ॥ शिवस्य शिवभक्तस्य भेदो नास्ति शिवो हि सः ॥ १३१ ॥
 शिवस्वरूपमंत्रस्य धारणाच्छिव एव हि ॥ शिवभक्तशरीरे हि शिवे तत्परमो भवेत् ॥ १३२ ॥ शिवभक्ताः क्रियाः सर्वा वेदसर्वक्रियां विदुः ॥
 यावद्यावच्छिवमंत्रं येन जप्तं भवेत्क्रमात् ॥ १३३ ॥ तावद्दे शिवसान्निध्यं तस्मिन्देहे न संशयः ॥ देवीलिंगं भवेद्रूपं शिवभक्तस्त्रियास्तथा ॥ १३४ ॥
 यावन्मंत्रं जपेदेव्यास्तावत्सान्निध्यमास्ति हि ॥ शिवं संपूजयेद्धिमान्स्वयं वै शब्दरूपभाक् ॥ १३५ ॥ स्वयं चैव शिवो भूत्वा परां शक्तिं प्रपूजयेत् ॥
 शक्तिं वेरं च लिंगं च ह्यालेख्यामायया यजेत् ॥ १३६ ॥ शिवलिंगं शिवं मत्वा स्वात्मानं शक्तिरूपकम् ॥ शक्तिर्लिंगं च देवीं च मत्वा स्वं
 शिवरूपकम् ॥ १३७ ॥ शिवलिंगं नादरूपं बिंदुरूपं तु शक्तिकम् ॥ उपप्रधानभावेन अन्योन्यासत्तल्लिंगकम् ॥ १३८ ॥ पूजयेच्च शिवं शक्तिं स
 शिवो मूलभावनात् ॥ शिवभक्ताञ्छिवमंत्ररूपकाञ्छिवरूपकान् ॥ १३९ ॥ षोडशैरुपचारैश्च पूजयेद्विष्टमायुयात् ॥ येन शुश्रूषणाद्यैश्च शिवभक्तस्य
 लिंगिनः ॥ १४० ॥ आनंदं जनयेद्विद्राञ्छिवः प्रीततरो भवेत् ॥ शिवभक्तान्सपत्नीकान्पत्न्या सह सदैव तत् ॥ १४१ ॥ पूजयेद्भोजनाद्यैश्च पंच
 वा दश वा शतम् ॥ धने देहे च मंत्रे च भावनायामवंचकः ॥ १४२ ॥ शिवशक्तिस्वरूपेण न पुनर्जायते भुवि ॥ नाभेरधो ब्रह्मभागमाकंठं विष्णुभागकम्
 ॥ १४३ ॥ मुखं लिंगमिति प्रोक्तं शिवभक्तशरीरकम् ॥ मृतान्दाहादियुक्तान्वा दाहादिरहितान्मृतान् ॥ १४४ ॥ उद्दिश्य पूजयेदादिपितरं शिवमेव
 हि ॥ पूजां कृत्वादिमातुश्च शिवभक्तांश्च पूजयेत् ॥ १४५ ॥ पितृलोकं समासाद्य क्रमान्मुक्तो भवेन्मृतः ॥ क्रियायुक्तदशभ्यश्च तपोयुक्तो

विशिष्यते ॥ १४६ ॥ तपोयुक्तशतेभ्यश्च जपयुक्तो विशिष्यते ॥ जपयुक्तसहस्रेभ्यः शिवज्ञानी विशिष्यते ॥ १४७ ॥
 शिवज्ञानिषु लक्षेषु ध्यानयुक्तो विशिष्यते ॥ ध्यानयुक्तेषु कोटिभ्यः समाधिस्थो विशिष्यते ॥ १४८ ॥ उत्तरोत्तरवैशिष्ट्या
 त्पूजायामुत्तरोत्तरम् ॥ फलं वैशिष्ट्यरूपं च दुर्विज्ञेयं मनीषिभिः ॥ १४९ ॥ तस्माद्वै शिवभक्तस्य माहात्म्यं वेत्ति को नरः ॥ शिवशक्तयोः
 पूजनं च शिवभक्तस्य पूजनम् ॥ १५० ॥ कुरुते यो नरो भक्त्या स शिवः शिवमेधते ॥ य इमं पठतेध्यायमर्थवद्वेदसंमतम् ॥ १५१ ॥
 शिवज्ञानी भवेद्विप्रः शिवेन सह मोदते ॥ श्रावयेच्छिवभक्तांश्च विशेषज्ञो मुनीश्वराः ॥ १५२ ॥ शिवप्रसादसिद्धिः स्याच्छिवस्य कृपया बुधाः ॥
 ॥ १५३ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ बंधमोक्षस्वरूपं हि ब्रूहि सर्वार्थ
 वित्तम् ॥ सृतं उवाच ॥ बंधमोक्षं तथोपायं वक्ष्येऽहं शृणुतादरात् ॥ १ ॥ प्रकृत्याद्यष्टबंधेन बद्धो जीवः स उच्यते ॥ प्राकृत्याद्यष्टबंधेन निर्मु
 क्तो मुक्त उच्यते ॥ २ ॥ प्रकृत्यादिवशीकारो मोक्ष इत्युच्यते स्वतः ॥ बद्धजीवस्तु निर्मुक्तो मुक्तजीवः स कथ्यते ॥ ३ ॥ प्रकृत्यग्रे ततो बुद्धिरहं
 कारो गुणात्मकः ॥ पंचतन्मात्रमित्येतत्प्रकृत्याद्यष्टकं विदुः ॥ ४ ॥ प्रकृत्याद्यष्टजो देहो देहजं कर्म उच्यते ॥ पुनश्च कर्मजो देहो जन्मकर्म पुनः
 पुनः ॥ ५ ॥ शरीरं त्रिविधं ज्ञेयं स्थूलं सूक्ष्म च कारणम् ॥ स्थूलं व्यापारदं प्रोक्तं सूक्ष्ममिन्द्रियभोगदम् ॥ ६ ॥ कारणं त्वात्मभोगार्थं जीव
 कर्मानुरूपतः ॥ सुखं दुःखं पुण्यपापैः कर्मभिः फलमश्नुते ॥ ७ ॥ तस्माद्वि कर्मरज्ज्वा हि बद्धो जीवः पुनः पुनः ॥ शरीरत्रयकर्मभ्यां चक्रवद्धा
 म्यते सदा ॥ ८ ॥ चक्रभ्रमनिवृत्त्यर्थं चक्रकर्तारमीडयेत् ॥ प्रकृत्यादिमहाचक्रं प्रकृतेः परतः शिवः ॥ ९ ॥ चक्रकर्ता महेशो हि प्रकृतेः परतो
 यतः ॥ पिबति वाथ वमति जीवान्बालो जलं यथा ॥ १० ॥ शिवस्तथा प्रकृत्यादि वशीकृत्याधितिष्ठति ॥ सर्वं वशीकृतं यस्मात्तस्माच्छिव इति
 स्मृतः ॥ शिव एव हि सर्वज्ञः परिपूर्णश्च निःस्पृहः ॥ ११ ॥ सर्वज्ञता तृप्तिरनादिबोधः स्वतंत्रता नित्यमलुप्तशक्तिः ॥ अनंतशक्तिश्च महेश्वरस्य
 यन्मानसैश्वर्यमवैति वेदः ॥ १२ ॥ अतः शिवप्रसादेन प्रकृत्यादि वशं भवेत् ॥ शिवप्रसादलाभार्थं शिवमेव प्रपूजयेत् ॥ १३ ॥ निःस्पृहस्य च
 पूर्णस्य तस्य पूजा कथं भवेत् ॥ शिवोद्देशकृतं कर्म प्रसादजनकं भवेत् ॥ १४ ॥ लिंगे बेरे भक्तजने शिवमुद्दिश्य पूजयेत् ॥ कायेन मनसा
 वाचा धनेनापि प्रपूजयेत् ॥ १५ ॥ पूजया तु महेशो हि प्रकृतेः परमः शिवः ॥ प्रसादं कुरुते सत्यं पूजकस्य विशेषतः ॥ १६ ॥ शिवप्रसादात्क
 र्माद्यं क्रमेण स्ववशं भवेत् ॥ कर्मारभ्य प्रकृत्यंतं यदा सर्वं वशं भवेत् ॥ १७ ॥ तदा मुक्त इति प्रोक्तः स्वात्मारामो विराजते ॥ प्रसादात्परमेशस्य

कर्मदेहो यदा वशः ॥ १८ ॥ तदा वै शिवलोके तु वासः सालोक्यमुच्यते ॥ सामीप्यं याति सांबस्य तन्मात्रे च वशं गते ॥ १९ ॥ तदा तु शिव
 सायुज्यमायुधाद्यैः क्रियादिभिः ॥ महाप्रसादलाभे च बुद्धिश्चापि वशा भवेत् ॥ २० ॥ बुद्धिस्तु कार्यं प्रकृतेस्तत्सार्धिरिति कथ्यते ॥ पुनर्महाप्रसादेन
 प्रकृतिर्वशमेष्यति ॥ २१ ॥ शिवस्य मानसैश्वर्यं तदाऽयत्नं भविष्यति ॥ सार्वज्ञाद्यं शिवैश्वर्यं लब्ध्वा स्वात्मानि राजते ॥ २२ ॥ तत्सायुज्यमिति
 प्राहुर्वेदागमपरायणाः ॥ एवं क्रमेण मुक्तिः स्याल्लिगादौ पूजया स्वतः ॥ २३ ॥ अतः शिवप्रसादार्थं क्रियाद्यैः पूजयेच्छिवम् ॥ शिवक्रिया शिवतपः
 शिवमंत्रजपः सदा ॥ २४ ॥ शिवज्ञानं शिवध्यानमुत्तरोत्तरमभ्यसेत् ॥ आसुतेरामृतेः कालं नयेद्वै शिवार्चितया ॥ २५ ॥ सद्यादिभिश्च कुसुमैरर्च
 येच्छिवमेष्यति ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ लिंगादौ शिवपूजाया विधानं ब्रूहि सुव्रत ॥ २६ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ लिंगानां च क्रमं वक्ष्ये यथावच्छृणु
 त द्विजाः ॥ तदेव लिङ्गं प्रथमं प्रणवं सार्वकामिकम् ॥ २७ ॥ सूक्ष्मप्रणवरूपं हि सूक्ष्मरूपं तु निष्कलम् ॥ स्थूललिङ्गं हि सकलं तत्पंचाक्षरमु
 च्यते ॥ २८ ॥ तयोः पूजा तपः प्रोक्तं साक्षान्मोक्षप्रदे उभे ॥ पौरुषप्रकृतिभूतानि लिंगानि सुबहूनि च ॥ २९ ॥ तानि विस्तरतो वक्तुं शिवो वेत्ति
 न चापरः ॥ भ्रुविकाराणि लिंगानि ज्ञातानि प्रब्रवीमि वः ॥ ३० ॥ स्वयंभूरिङ्गं प्रथमं बिंदुरिङ्गं द्वितीयकम् ॥ प्रतिष्ठितं चरं चैव गुरुलिङ्गं तु
 पंचमम् ॥ ३१ ॥ देवर्षितपसा तुष्टः सान्निध्यार्थं तु तत्र वै ॥ पृथिव्यन्तर्गतः शर्वो बीजं वै नादरूपतः ॥ ३२ ॥ स्थावरांकुरवद्भूमिमुद्भिद्य न्यक्त
 एव सः ॥ स्वयंभूतं जातमिति स्वयंभूरिति तं विदुः ॥ ३३ ॥ तल्लिङ्गपूजया ज्ञानं स्वयमेव प्रवर्धते ॥ सुवर्णरजतादौ वा पृथिव्यां स्थंडिलेपि वा ॥
 ॥ ३४ ॥ स्वहस्ताल्लिखितं लिङ्गं शुद्धप्रणवमंत्रकम् ॥ यंत्रलिङ्गं समालिख्य प्रतिष्ठावाहनं चरेत् ॥ ३५ ॥ बिंदुनादमयं लिङ्गं स्थावरं जंगमं च यत् ॥
 भावनामयमेतादृ शिवदृष्टं न संशयः ॥ ३६ ॥ यत्र विश्वस्यते शंभुस्तत्र तस्मै फलप्रदः ॥ स्वहस्ताल्लिखिते यंत्रे स्थावरादावकृत्रिमे ॥ ३७ ॥
 आवाह्य पूजयेच्छंभुं षोडशैरुपचारकैः ॥ स्वयंभैश्वर्यमाप्नोति ज्ञानमभ्यासतो भवेत् ॥ ३८ ॥ देवैश्च ऋषिभिश्चापि स्वात्मसिद्धयर्थमेव हि ॥ समं
 त्रेणात्महस्तेन कृतं यच्छुद्धमंडले ॥ ३९ ॥ शुद्धभावनया चैव स्थापितं लिङ्गमुत्तमम् ॥ तल्लिङ्गं पौरुषं प्राहुस्तत्प्रतिष्ठितमुच्यते ॥ ४० ॥ तल्लिङ्गपू
 जया नित्यं पौरुषैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ महद्भिर्ब्राह्मणैश्चापि राजभिश्च महाधनैः ॥ ४१ ॥ शिल्पिना कल्पितं लिङ्गं मंत्रेण स्थापितं च यत् ॥ प्रतिष्ठितं
 प्राकृतं हि प्राकृतैश्वर्यभोगदम् ॥ ४२ ॥ यदूर्जितं च नित्यं च तद्वि पौरुषमुच्यते ॥ यदुर्बलमनित्यं च तद्वि प्राकृतमुच्यते ॥ ४३ ॥ लिङ्गं नाभि
 स्तथा जिह्वा नासाग्रं च शिखा क्रमात् ॥ कठ्यादिषु त्रिलोकेषु लिङ्गमाध्यात्मिकं चरम् ॥ ४४ ॥ पर्वतं पौरुषं प्रोक्तं भूतलं प्राकृतं

श्रि० पु०
॥ १९ ॥

विदुः ॥ वृक्षादि पौरुषं ज्ञेयं गुरुमादि प्राकृतं विदुः ॥ ४५ ॥ षाष्टिकं प्राकृतं ज्ञेयं शालिगोधूमपौरुषम् ॥ ऐश्वर्यं पौरुषं विद्या
दणिमाद्यष्टसिद्धिदम् ॥ ४६ ॥ सुस्त्रीधनादिविषयं प्राकृतं प्राहुरास्तिकाः ॥ प्रथमं चरलिंगेषु रसलिंगं प्रकथ्यते ॥ ४७ ॥ रस
लिंगं ब्रह्मणानां सर्वाभीष्टप्रदं भवेत् ॥ बाणलिंगं क्षत्रियाणां महाराज्यप्रदं शुभम् ॥ ४८ ॥ स्वर्णलिंगं तु वैश्यानां महाधनपतित्वदम् ॥ शिलालि
गं तु शूद्राणां महाशुद्धिकरं शुभम् ॥ ४९ ॥ स्फाटिकं बाणलिंगं च सर्वेषां सर्वकामदम् ॥ स्वीयाभावेऽन्यदीयं तु पूजायां न निषिद्धयते ॥ ५० ॥
स्त्रीणां तु पार्थिवं लिंगं सभर्तृणां विशेषतः ॥ विधवानां प्रवृत्तानां स्फाटिकं परिकीर्तितम् ॥ ५१ ॥ विधवानां निवृत्तानां रसलिंगं विशिष्यते ॥
वार्ये वा यौवने वापि वार्धके वापि सुव्रताः ॥ ५२ ॥ शुद्धस्फाटिकलिंगं तु स्त्रीणां तत्सर्वभोगदम् ॥ प्रवृत्तानां पीठपूजा सर्वाभीष्टप्रदा भुवि ॥ ५३ ॥
पात्रेणैव प्रवृत्तस्तु सर्वपूजां समाचरेत् ॥ अभिषेकांते नैवेद्यं शाल्यत्रेण समाचरेत् ॥ ५४ ॥ पूजांते स्थापयेद्विंशं संपुटेषु पृथग्गृहे ॥ करपूजानिवृत्तानां
स्वभोज्यं तु निवेदयेत् ॥ ५५ ॥ निवृत्तानां परं सूक्ष्मं लिंगमेव विशिष्यते ॥ विभूत्यभ्यर्चनं कुर्याद्विभूतिं च निवेदयेत् ॥ ५६ ॥ पूजां कृत्वाथ
तल्लिंगं शिरसा धारयेत्सदा ॥ विभूतिस्त्रिविधा प्रोक्ता लोकवेदशिवाग्निभिः ॥ ५७ ॥ लोकाग्निजमथो भस्म द्रव्यशुद्ध्यर्थमावहेत् ॥ मृदारुलोहरू
पाणां धान्यानां च तथैव च ॥ ५८ ॥ तिलादीनां च द्रव्याणां वस्त्रादीनां तथैव च ॥ तथा पर्युषितानां च भस्मानां शुद्धिरिष्यते ॥ ५९ ॥ श्वादि
भिर्दूषितानां च भस्मना शुद्धिरिष्यते ॥ सजलं निर्जलं भस्म यथायोग्यं तु योजयेत् ॥ ६० ॥ वेदाग्निजं तथा भस्म तत्कर्मांतेषु धारयेत् ॥ मंत्रेण
क्रियया जन्यं कर्माग्नौ भस्मरूपधृक् ॥ ६१ ॥ तद्भस्मधारणात्कर्म स्वात्मन्यारोपितं भवेत् ॥ अघोरेणात्ममंत्रेण बिल्वकाष्ठं प्रदाहयेत् ॥ ६२ ॥
शिवाग्निरिति संप्रोक्तस्तेन दग्धं शिवाग्निजम् ॥ कपिलागोमयं पूर्वं केवलं गव्यमेव वा ॥ ६३ ॥ शम्यश्चत्थपलाशान्वा वटारग्वधबिल्वकान् ॥
शिवाग्निना दहेच्छुद्धं तद्वै भस्म शिवाग्निजम् ॥ ६४ ॥ दर्भाग्रौ वा दहेत्काष्ठं शिवमंत्रं समुच्चरन् ॥ सम्यक्संशोध्य वस्त्रेण नवकुंभे निधापयेत् ॥
॥ ६५ ॥ दीप्त्यर्थं तत्तु संग्राह्यं मन्यते पूज्यतेपि च ॥ भस्मशब्दार्थ एव हि शिवः पूर्वं तथाऽकरोत् ॥ ६६ ॥ यथा स्वविषये राजा सारं गृह्णाति
यत्करम् ॥ यथा मनुष्याः सस्यादीन्दग्ध्वा सारं भजन्ति वै ॥ ६७ ॥ यथा हि जाठराग्निश्च भक्ष्यादीन्विविधान्वहून् ॥ दग्ध्वा सारतरं सारात्स्वदेहं
परिपुष्यति ॥ ६८ ॥ तथा प्रपंचकर्तापि स शिवः परमेश्वरः ॥ स्वाधिष्ठेयप्रपंचस्य दग्ध्वा सारं गृहीतवान् ॥ ६९ ॥ दग्ध्वा प्रपंचं तद्भस्म स्वात्म
न्यारोपयच्छिवः ॥ उद्धूलने न व्याजेन जगत्सारं गृहीतवान् ॥ ७० ॥ स्वरत्नं स्थापयामास स्वकीये हि शरीरके ॥ केशमाकाशसारेण वायुसारेण वै

वि० सं० ३
अ० १८

॥ १९ ॥

मुखम् ॥ ७१ ॥ हृदयं चाग्निसारेण त्वर्पां सारेण वै कटिम् ॥ जानु चावनिसारेण तद्वत्सर्वं तदंगकम् ॥ ७२ ॥ ब्रह्मविष्णोश्च रुद्राणां सारं चैव
 त्रिपुण्ड्रकम् ॥ तथा तिलकरूपेण ललाटाते महेश्वरः ॥ ७३ ॥ भवद्वया सर्वमेताद्वि मन्यते स्वयमित्यसौ ॥ प्रपञ्चसारसर्वस्वमनेनैव वशीकृतम् ॥
 ७४ ॥ तस्मादस्य वशीकर्ता नास्तीति स शिवः स्मृतः ॥ यथा सर्वमृगाणां च हिंसको मृगहिंसकः ॥ ७५ ॥ अस्य हिंसामृगो नास्ति तस्मा
 त्सिंह इतीरितः ॥ शं नित्यं सुखमानन्दमिकारः पुरुषः स्मृतः ॥ ७६ ॥ वकारः शक्तिरमृतं भेलनं शिव उच्यते ॥ तस्मादेवं स्वमात्मानं शिवं कृत्वा
 चैवेच्छिवम् ॥ ७७ ॥ तस्मादुद्धलनं पूर्वं त्रिपुण्ड्रं धारयेत्परम् ॥ पूजाकाले हि सजलं शुद्धचर्यं निर्जलं भवेत् ॥ ७८ ॥ दिवा वा यदि वा रात्रौ
 नारी वाथ नरोपि वा ॥ पूजार्थं सजलं भस्म त्रिपुण्ड्रेणैव धारयेत् ॥ ७९ ॥ त्रिपुण्ड्रं सजलं भस्म धृत्वा पूजां करोति यः ॥ शिवपूजाफलं सांगं
 तस्यैव हि सुनिश्चितम् ॥ ८० ॥ भस्म वै शिवमंत्रेण धृत्वा ह्यत्याश्रमी भवेत् ॥ शिवाश्रमीति संप्रोक्तः शिवैकपरमो यतः ॥ ८१ ॥ शिवव्रतैकनि
 ष्टस्य नाशौचं न च सूतकम् ॥ ललाटेऽग्रे सितं भस्म तिलकं धारयेन्मृदा ॥ ८२ ॥ स्वहस्ताद्गुरुहस्ताद्वा शिवभक्तस्य लक्षणम् ॥ गुणान्ध्र इति
 प्रोक्तो गुरुशब्दस्य विग्रहः ॥ ८३ ॥ सविकारान् राजसादीन् गुणान्ध्रं व्यपोहति ॥ गुणातीतः परशिवो गुरुरूपं समाश्रितः ॥ ८४ ॥ गुणत्रयं व्यपो
 ह्याग्रे शिवं बोधयतीति सः ॥ विश्वस्तानां तु शिष्याणां गुरुरित्यभिधीयते ॥ ८५ ॥ तस्माद्गुरुशरीरं तु गुरुलिंगं भवेद्बुधः ॥ गुरुलिंगस्य पूजा तु
 गुरुशुश्रूषणं भवेत् ॥ ८६ ॥ श्रुतं करोति शुश्रूषा कायेन मनसा गिरा ॥ उक्तं यद्गुरुणा पूर्वं शक्यं वाऽशक्यमेव वा ॥ ८७ ॥ करोत्येव हि पूजा
 त्मा प्राणैरपि धनैरपि ॥ तस्माद्वै शासने योग्यः शिष्य इत्यभिधीयते ॥ ८८ ॥ शरीराद्यर्थकं सर्वं गुरोर्दत्त्वा सुशिष्यकः ॥ अग्रपाकं निवेद्याभे
 भुञ्जीयाद्बुधनुज्ञया ॥ ८९ ॥ शिष्यः पुत्र इति प्रोक्तः सदा शिष्यत्वयोगतः ॥ जिह्वालिंगान्मन्त्रशुक्रं कर्णयोनीं निषिच्य वै ॥ ९० ॥ जातः पुत्रो
 मंत्रपुत्रः पितरं पूजयेद्गुरुम् ॥ निमज्जयति पुत्रं वै संसारे जनकः पिता ॥ ९१ ॥ संतारयति संसाराद्गुरुर्वै बोधकः पिता ॥ उभयोरन्तरं ज्ञात्वा
 पितरं गुरुमर्चयेत् ॥ ९२ ॥ अंगशुश्रूषया चापि धनाद्यैः स्वार्जितैर्गुरुम् ॥ पादादिकेशपर्यन्तं लिंगान्यङ्गानि यद्गुरोः ॥ ९३ ॥ धनरूपैः पादुकाद्यैः
 पादसंग्रहणादिभिः ॥ स्नानाभिषेकनैवेद्यभोजनैश्च प्रपूजयेत् ॥ ९४ ॥ गुरुपूजैव पूजास्याच्छिवस्य परमात्मनः ॥ गुरुशेषं तु यत्सर्वमात्मशुद्धि
 करं भवेत् ॥ ९५ ॥ गुरोः शेषः शिवोच्छिष्टं जलमन्नादिनिर्मितम् ॥ शिष्याणां शिवभक्तानां ग्राह्यं भोज्यं भवेद्विजाः ॥ ९६ ॥ गुर्वनुज्ञाविरहितं
 चोरवत्सकलं भवेत् ॥ गुरोरपि विशेषज्ञं यत्नाद्ब्रह्मीत वै गुरुम् ॥ ९७ ॥ अज्ञानमोचनं साध्यं विशेषज्ञो हि मोचकः ॥ आदौ च विघ्नशमनं कर्तव्यं कर्म

पूर्तये ॥ ९८ ॥ निर्विघ्नेन कृतं सांगं कर्म वै सफलं भवेत् ॥ तस्मात्संकलकर्मदौ विघ्नेशं पूजयेद्बुधः ॥ ९९ ॥ सर्वबाधानिवृत्त्यर्थं सर्वान्देवान्यजे
 बुधः ॥ ज्वरादिग्रंथिरोगाश्च बाधा ह्याध्यात्मिकी मता ॥ १०० ॥ पिशाचजंबुकादीनां वल्मीकाद्युद्भवे तथा ॥ अकस्मादेव गोधादिजंतूनां पत
 नेपि च ॥ १०१ ॥ गृहे कच्छपसर्पस्त्रीदुर्जनादर्शनेपि च ॥ वृक्षनारीगवादीनां प्रसूतिविषयेपि च ॥ १०२ ॥ भाविदुःखं समायाति तस्मात्ते भौतिका
 मताः ॥ अमेध्याशनिपातश्च महामारी तथैव च ॥ १०३ ॥ ज्वरमारी विषूचिश्च गोमारी च मसूरिका ॥ जन्मक्षयग्रहसंक्रांतिग्रहयोगाः स्वरा
 शिके ॥ १०४ ॥ दुःस्वप्नदर्शनाद्याश्च मता वै ह्याधिदैविकाः ॥ शवचांडालपतितस्पर्शाद्येतद्गृहे गते ॥ १०५ ॥ एतादृशे समुत्पन्ने भाविदुःखस्य
 सूचके ॥ शान्तियज्ञं तु मतिमान्कुर्यात्तद्दोषशांतये ॥ १०६ ॥ देवालयेऽथ गोष्ठे वा चैत्ये वापि गृहांगणे ॥ प्रादेशोन्नतधिष्ण्ये वै द्विहस्ते च स्वलं
 कृते ॥ १०७ ॥ भारमात्रव्रीहिधान्यं प्रस्थाप्य परिसृत्य च ॥ मध्ये विलिख्य कमलं तथा दिक्षु विलिख्य वै ॥ १०८ ॥ तंतुना वेष्टितं कुंभं नव
 गुग्गुलूधूपितम् ॥ मध्ये स्थाप्य महाकुंभं तथा दिक्ष्वपि विन्यसेत् ॥ १०९ ॥ सनालाग्रककूर्चादीन्कलशांश्च तथाष्टसु ॥ पूरयेन्मंत्रपूतेन पंचद्र
 व्ययुतेन हि ॥ ११० ॥ प्रक्षिपेन्नवरत्नानि नीलादीन्क्रमशस्तथा ॥ कर्मज्ञं च सपत्नीकमाचार्यं वरयेद्बुधः ॥ १११ ॥ सुवर्णप्रतिमां विष्णोरिंद्रा
 दीनां च निक्षिपेत् ॥ सशिरस्के मध्यकुंभे विष्णुमावाह्य पूजयेत् ॥ ११२ ॥ प्रागादिषु यथामंत्रमिंद्रादीन्क्रमशो यजेत् ॥ तत्तन्नाम्ना चतुर्थ्यां च
 नमोतिन यथाक्रमम् ॥ ११३ ॥ अवाहनादिकं सर्वमाचार्येणैव कारयेत् ॥ आचार्यं ऋत्विजा सार्वं तन्मंत्रान्प्रजपेच्छतम् ॥ ११४ ॥ कुंभस्य प
 श्विमे भागे जपाति होममाचरेत् ॥ कोटिं लक्षं सहस्रं वा शतमष्टोत्तरं बुधाः ॥ ११५ ॥ एकाहं वा नवाहं वा तथा मंडलमेव वा ॥ यथायोग्यं प्रकु
 र्वीत कालदेशानुसारतः ॥ ११६ ॥ शमीहोमश्च शान्त्यर्थे वृत्त्यर्थे च पलाशकम् ॥ समिदन्नाज्यकैर्द्रव्यैर्नाम्ना मंत्रेण वा हुनेत् ॥ ११७ ॥ प्रारंभे
 यत्कृतं द्रव्यं तत्क्रियांतं समाचरेत् ॥ पुण्याहं वाचयित्वा ते दिने संप्रोक्षयेज्जलैः ॥ ११८ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्यावदाहुतिसंख्यया ॥ आचार्यश्च
 हविष्याशी ऋत्विजश्च भवेद्बुधाः ॥ ११९ ॥ आदित्यादीन्ग्रहानिष्ट्वा सर्वहोमांत एव हि ॥ ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यान्नवरत्नं यथाक्रमम् ॥ १२० ॥ दश
 दानं ततः कुर्याद्भूरिदानं ततः परम् ॥ बालानामुपनीतानां गृहिणां वनिनां धनम् ॥ १२१ ॥ कन्यानां च सभर्तृणां विधवानां ततः परम् ॥ तंत्रो
 पकरणं सर्वमाचार्यायः निवेदयेत् ॥ १२२ ॥ उत्पातानां च मारीणां दुःखस्वामी यमः स्मृतः ॥ तस्माद्यमस्य प्रीत्यर्थं कालदानं प्रदापयेत् ॥
 ॥ १२३ ॥ शतनिष्केण वा कुर्याद्दशनिष्केण वा पुनः ॥ पाशांकुशधरं कालं कुर्यात्पुरुषरूपिणम् ॥ १२४ ॥ तत्स्वर्णप्रतिमादानं कुर्याद्दक्षिणया

सह ॥ तिलदानं ततः कुर्यात्पूर्णां युष्यप्रसिद्धये ॥ १२५ ॥ आज्यावेक्षणदानं च कुर्याद्व्याधिनिवृत्तये ॥ सहस्रं भोजयेद्विप्रान्दरिद्रः शतमेव वा ॥
 ॥ १२६ ॥ वित्ताभावे दरिद्रस्तु यथाशक्ति समाचरेत् ॥ भैरवस्य महापूजां कुर्याद्भूतादिशांतये ॥ १२७ ॥ महाभिषेकं नैवेद्यं शिवस्याति तु कार
 येत् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्भूरिभोजनरूपतः ॥ १२८ ॥ एवं कृतेन यज्ञेन दोषशांतिमवाप्नुयात् ॥ शांतियज्ञमिमं कुर्याद्वर्षेवर्षे तु फाल्गुने ॥
 ॥ १२९ ॥ दुर्दर्शनादौ सद्यो वै मासमात्रे समाचरेत् ॥ महापापादिसंप्राप्तौ कुर्याद्भैरवपूजनम् ॥ १३० ॥ महाव्याधिसमुत्पत्तौ संकल्पं पुनरा
 चरेत् ॥ सर्वाभावे दरिद्रस्तु दीपदानमथाचरेत् ॥ १३१ ॥ तदप्यशक्तः स्नात्वा वै यत्किंचिद्दानमाचरेत् ॥ दिवाकरं नमस्कुर्यान्मंत्रेणाष्टोत्तरं शतम् ॥
 ॥ १३२ ॥ सहस्रमयुतं लक्षं कोटिं वा कारयेद्बुधः ॥ नमस्कारात्मयज्ञेन तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ॥ १३३ ॥ त्वत्स्वरूपोर्पिता बुद्धिर्नतेऽशून्ये
 च रोचति ॥ या चास्त्यस्मदहंतेति त्वयि दृष्टे विवर्जिता ॥ १३४ ॥ नम्रोऽहं हि स्वदेहेन भो महान्स्त्वमसि प्रभो ॥ न शून्यो मत्स्वरूपो वै तव
 दासोऽस्मि सांप्रतम् ॥ १३५ ॥ यथायोग्यं स्वात्मयज्ञं नमस्कारं प्रकल्पयेत् ॥ अथात्र शिवनैवेद्यं दत्त्वा तांबूलमाहरेत् ॥ १३६ ॥ शिवप्रदक्षिणं
 व्याधिर्हि व्याधेर्मूलं हि पातकम् ॥ १३७ ॥ शिवप्रदक्षिणात्सर्वं पातकं नश्यति क्षणात् ॥ दुःखस्य मूलं
 शिवधर्मेण प्रदक्षिणमितीरितम् ॥ क्रियया जपरूपं हि प्रणवं तु प्रदक्षिणम् ॥ १३८ ॥ धर्मेणैव हि पापानामपनोदनमीरितम् ॥ शिवोद्देशकृतो धर्मः क्षमः पापविनोदने ॥ १३९ ॥ अध्यक्षं
 हि बलिपीठं तदुच्यते ॥ १४० ॥ बलिपीठं समारभ्य प्रादक्षिण्यक्रमेण वै ॥ पदे पदांतरं गत्वा बलिपीठं समाविशेत् ॥ १४१ ॥ नमस्कारं ततः
 कुर्यात्प्रादक्षिणमितीरितम् ॥ निर्गमाज्जननं प्राप्तं नमस्त्वात्मसमर्पणम् ॥ १४२ ॥ जननं मरणं द्वंद्वं शिवमायासमर्पितम् ॥ शिवमायार्पितद्वंद्वो न
 पुनस्त्वात्मभागभवेत् ॥ १४३ ॥ यावदेहं क्रियाधीनः स जीवो बद्ध उच्यते ॥ देहत्रयवशीकारे मोक्ष इत्युच्यते बुधैः ॥ १४४ ॥ मायाचक्रप्रणेता
 हि शिवः परमकारणम् ॥ शिवमायार्पितद्वंद्वं शिवस्तु परिमार्जति ॥ १४५ ॥ शिवेन कल्पितं द्वंद्वं तस्मिन्नेव समर्पयेत् ॥ शिवस्यातिप्रियं विद्या
 त्प्रादक्षिणं नमो बुधाः ॥ १४६ ॥ प्रादक्षिणनमस्काराः शिवस्य परमात्मनः ॥ षोडशैरुपचारैश्च कृता पूजा फलप्रदा ॥ १४७ ॥ प्रादक्षिणाविनाशयं
 हि पातकं नास्ति भूतले ॥ तस्मात्प्रादक्षिणेनैव सर्वपापं विनाशयेत् ॥ १४८ ॥ शिवपूजापरो मौनी सत्यादिगुणसंयुतः ॥ क्रियातपोजपज्ञान
 ध्यानेष्वेकैकमाचरेत् ॥ १४९ ॥ ऐश्वर्यं दिव्यदेहश्च ज्ञानमज्ञानसंक्षयः ॥ शिवसान्निध्यमित्येते क्रियादीनां फलं भवेत् ॥ १५० ॥ करणेन फलं
 याति तमसः परिहापनात् ॥ जन्मनः परिमार्जित्वाज्जबुद्ध्या जनिता निव ॥ १५१ ॥ यथादेशं यथाकालं यथादेहं यथाधनम् ॥ यथायोग्यं प्रकु

वीत क्रियादीञ्छिवभक्तिमान् ॥ १५३ ॥ न्यायार्जितमुचितेन वसेत्प्राज्ञः शिवस्थले ॥ जीवहिंसादिरहितमतिक्रेशविवर्जितम् ॥ १५४ ॥ पंचाक्षरेण जप्तं च तोयमन्नं विदुः सुखम् ॥ अथ वाऽऽहुर्दरिद्रस्य भिक्षान्नं ज्ञानदं भवेत् ॥ १५५ ॥ शिवभक्तस्य भिक्षान्नं शिवभक्तिविवर्धनम् ॥ शंभुसत्रमिति प्राहुर्भिक्षान्नं शिवयोगिनः ॥ १५६ ॥ येन केनाप्युपायेन यत्रकुत्रापि भूतले ॥ शुद्धान्नभुक्सदा मौनी रहस्यं न प्रकाशयेत् ॥ १५७ ॥ प्रकाशयेत्तु भक्तानां शिवमाहात्म्यमेव हि ॥ रहस्यं शिवमंत्रस्य शिवो जानाति नापरः ॥ १५८ ॥ शिवभक्तो वसेन्नित्यं शिवलिंगं समाश्रितः ॥ स्थाणुलिंगाश्रयेणैव स्थाणुर्भवति भूसुराः ॥ १५९ ॥ पूजया चरलिंगस्य क्रमान्मुक्तो भवेद्भुवम् ॥ सर्वभुक्तं समासेन साध्यसाधनमुत्तमम् ॥ १६० ॥ व्यासेन यत्पुरा प्रोक्तं यच्छ्रुतं हि मया पुरा ॥ भद्रमस्तु हि वोऽस्माकं शिवभक्तिर्दृढाऽस्तु सा ॥ १६१ ॥ य इमं पठतेऽध्यायं यः शृणोति नरः सदा ॥ शिवज्ञानं स लभते शिवस्य कृपया बुधाः ॥ १६२ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे शिवलिंगमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूतसूत चिरंजीव धन्यस्त्वं शिवभक्तिमान् ॥ सम्यगुक्तस्त्वया लिंगमहिमा सत्फलप्रदः ॥ १ ॥ यत्र पार्थिवमाहेशलिंगस्य महिमाधुना ॥ सर्वोत्कृष्टश्च कथितो व्यासतो ब्रूहि तं पुनः ॥ २ ॥ ॥ मूत उवाच ॥ शृणुध्वमृषयः सर्वे सद्भक्त्यादरतोखिलः ॥ शिवपार्थिवलिंगस्य महिमा प्रोच्यते मया ॥ ३ ॥ उक्तेष्वेतेषु लिङ्गेषु पार्थिवं लिंगमुत्तमम् ॥ तस्य पूजनतो विप्रा बहवः सिद्धिमागताः ॥ ४ ॥ हरिर्ब्रह्मा च ऋषयः सप्रजापतयस्तथा ॥ संपूज्य पार्थिवं लिंगं प्रापुः सर्वे प्सितं द्विजाः ॥ ५ ॥ देवासुरमनुष्याश्च गंधर्वौरगराक्षसाः ॥ अन्येपि बहवस्तं संपूज्य सिद्धिं गताः परम् ॥ ६ ॥ कृते रत्नमयं लिंगं त्रेतायां हेमसंभवम् ॥ द्वापरे पारदं श्रेष्ठं पार्थिवं तु कलौ युगे ॥ ७ ॥ अष्टमूर्तिषु सर्वासु मूर्तिर्वै पार्थिवी वरा ॥ अनन्यपूजिता विप्रास्तपस्तस्मान्महत्फलम् ॥ ८ ॥ यथा सर्वेषु देवेषु ज्येष्ठः श्रेष्ठो महेश्वरः ॥ एवं सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ ९ ॥ यथा नदीषु सर्वासु ज्येष्ठा श्रेष्ठा सुरापगा ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १० ॥ यथा सर्वेषु मंत्रेषु प्रणवो हि महान्स्मृतः ॥ तथेदं पार्थिवं श्रेष्ठमाराध्यं पूज्यमेव हि ॥ ११ ॥ यथा सर्वेषु वर्णेषु ब्राह्मणः श्रेष्ठ उच्यते ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १२ ॥ यथा पुरीषु सर्वासु काशी श्रेष्ठतमा स्मृता ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १३ ॥ यथा व्रतेषु सर्वेषु शिवरात्रिव्रतं परम् ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १४ ॥ यथा देवीषु सर्वासु शैवी शक्तिः परा स्मृता ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १५ ॥ प्रकृत्य पार्थिवं लिंगं योऽन्यदेवं प्रपूजयेत् ॥ वृथा भवति सा पूजा स्नान

दानदिकं वृथा ॥ १६ ॥ पार्थिवाराधनं पुण्यं धन्यमायुर्विवर्धनम् ॥ तुष्टिदं पुष्टिदं श्रीदं कार्यं साधकसत्तमैः ॥ १७ ॥ यथालब्धोपचारैश्च भक्त्या
 श्रद्धासमन्वितः ॥ पूजयेत्पार्थिवं लिंगं सर्वकामार्थसिद्धिदम् ॥ १८ ॥ यः कृत्वा पार्थिवं लिंगं पूजयेच्छुभवेदिकम् ॥ इहैवं धनवाञ्छीमानंते
 रुद्रोभिजायते ॥ १९ ॥ त्रिसंध्यं योर्चयेद्विंशं कृत्वा बिल्वेन पार्थिवम् ॥ दशैकादशकं द्वावत्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ २० ॥ अनेनैव स्वदेहेन रुद्र
 लोके महीयते ॥ पापहं सर्वमर्त्यानां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ २१ ॥ जीवन्मुक्तः स वै ज्ञानी शिव एव न संशयः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण भुक्तिर्भुक्तिश्च
 जायते ॥ २२ ॥ शिवं यः पूजयेन्नित्यं कृत्वा लिंगं तु पार्थिवम् ॥ यावज्जीवनपर्यन्तं स याति शिवमन्दिरम् ॥ २३ ॥ मृडेनाप्रमितान्वर्षाञ्छिव
 लोके हि तिष्ठति ॥ सकामः पुनरागत्य राजेन्द्रो भारते भवेत् ॥ २४ ॥ निष्कामः पूजयेन्नित्यं पार्थिवं लिंगमुत्तमम् ॥ शिवलोके सदा तिष्ठत्ततः
 सायुज्यमाप्नुयात् ॥ २५ ॥ पार्थिवं शिवलिंगं च विप्रो यदि न पूजयेत् ॥ स याति नरकं घोरं शूलप्रोतं सुदारुणम् ॥ २६ ॥ यथाकथंचिद्विधिना
 रम्यं लिंगं प्रकाशयेत् ॥ पंचसत्रविधानं च पार्थिवेन विचारयेत् ॥ २७ ॥ अखण्डं तद्विं कर्तव्यं न विखण्डं प्रकाशयेत् ॥ विखण्डं तु प्रकुर्वाणो नैव
 पूजाफलं लभेत् ॥ २८ ॥ रत्नजं हेमजं लिंगं पारदं स्फाटिकं तथा ॥ पार्थिवं पुष्परागोत्थमखण्डं तु प्रकाशयेत् ॥ २९ ॥ अखण्डं तु चरं लिंगं
 द्विखण्डमचरं स्मृतम् ॥ खण्डाखण्डविचारोऽयं सचराचरयोः स्मृतः ॥ ३० ॥ वेदिका तु महाविद्या लिंगं देवो महेश्वरः ॥ अतो हि स्थावरे लिंगे स्मृता
 श्रेष्ठा द्विखण्डता ॥ ३१ ॥ द्विखण्डं स्थावरं लिंगं कर्तव्यं हि विधानतः ॥ अखण्डं जंगमं प्रोक्तं शैवसिद्धान्तवेदिभिः ॥ ३२ ॥ द्विखण्डं तु चरं लिंगं
 कुर्वन्त्यज्ञानमोहिताः ॥ नैव सिद्धान्तवेत्तारो मुनयः शास्त्रकोविदाः ॥ ३३ ॥ अखण्डं स्थावरं लिंगं द्विखण्डं चरमेव च ॥ ये कुर्वन्ति नरा मूढा
 न पूजाफलभागिनः ॥ ३४ ॥ तस्माच्छास्त्रोक्तविधिना अखण्डं चरसंज्ञकम् ॥ द्विखण्डं स्थावरं लिंगं कर्तव्यं परया मुदा ॥ ३५ ॥ अखण्डे तु चरे
 पूजा सम्पूर्णफलदायिनी ॥ द्विखण्डे तु चरे पूजा महाहानिप्रदा स्मृता ॥ ३६ ॥ अखण्डे स्थावरे पूजा न कामफलदायिनी ॥ प्रत्यवायकरी
 नित्यमित्युक्तं शास्त्रवेदिभिः ॥ ३७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे पार्थिवशिवलिंगपूजनमाहात्म्यवर्णनो नाम
 एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ अथ वैदिकभक्तानां पार्थिवार्चा निगद्यते ॥ वैदिकेनैव मार्गेण भुक्तिर्भुक्तिप्रदायिनी ॥ १ ॥
 सूत्रोक्तविधिना स्नात्वा संध्यां कृत्वा यथाविधि ॥ ब्रह्मयज्ञं विधायादौ ततस्तर्पणमाचरेत् ॥ २ ॥ नैतिकं सकलं कामं विधायानंतरं पुमान् ॥
 शिवस्मरणपूर्वं हि भस्मरुद्राक्षधारकः ॥ ३ ॥ वेदोक्तविधिना सम्यक्संपूर्णफलसिद्धये ॥ पूजयेत्परया भक्त्या पार्थिवं लिंगमुत्तमम् ॥ ४ ॥ नदी

शि० पु०

॥ २२ ॥

तीरे तडागे च पर्वते काननेऽपि च ॥ शिवालये शुचौ देशे पार्थिवार्चा विधीयते ॥ ५ ॥ शुद्धप्रदेशसंभृतां मृदमाहृत्य यत्नतः ॥ शिवलिंगं प्रक-
ल्पेत सावधानतया द्विजाः ॥ ६ ॥ विप्रे गौरा स्मृता शोणा बाहुजे पीतवर्णका ॥ वैश्ये कृष्णा पादजाते ह्यथवा यत्र या भवेत् ॥ ७ ॥ संगृह्य
मृत्तिकां लिंगनिर्माणार्थं प्रयत्नतः ॥ अतीवशुभदेशे च स्थापयेत्तां मृदं शुभाम् ॥ ८ ॥ संशोध्य च जलेनापि पिंडीकृत्य शनैः शनैः ॥ विधीयेत्
शुभं लिंगं पार्थिवं वेदमार्गतः ॥ ९ ॥ ततः संपूजयेद्भक्त्या भुक्तिमुक्तिफलाप्तये ॥ तत्प्रकारमहं वच्मि शृणुध्वं सविधानतः ॥ १० ॥ नमः शिवाय
मंत्रेणार्चनद्रव्यं च प्रोक्षयेत् ॥ भूरसीति च मंत्रेण क्षेत्रसिद्धिं प्रकाशयेत् ॥ ११ ॥ आपोस्मानिति मंत्रेण जलसंस्कारमाचरेत् ॥ नमस्ते रुद्रमंत्रेण
फाटिकाबंधमुच्यते ॥ १२ ॥ शंभवायेति मंत्रेण क्षेत्रशुद्धिं प्रकाशयेत् ॥ नमः पूर्वेण कुर्यात्पंचामृतस्यापि प्रोक्षणम् ॥ १३ ॥ नीलग्रीवाय मंत्रेण
नमःपूर्वेण भक्तिमान् ॥ चरेच्छंकरलिंगस्य प्रतिष्ठापनमुत्तमम् ॥ १४ ॥ भक्तिस्तत एतत्ते रुद्रायेति च मंत्रतः ॥ आसनं रमणीयं वै दद्याद्वैदि-
कमार्गकृतम् ॥ १५ ॥ मानोमहान्तमिति च मंत्रेणावाहनं चरेत् ॥ याते रुद्रेण मंत्रेण संचरेदुपवेशनम् ॥ १६ ॥ मंत्रेण यामिषुमिति न्यासं कुर्या-
च्छिवस्य च ॥ अध्यवोचदिति प्रेम्णाधिवासं मनुनाचरेत् ॥ १७ ॥ मनुनासौ जीव इति देवतान्यासमाचरेत् ॥ असौ योवसर्पतीति चाचरेदुपसर्प-
णम् ॥ १८ ॥ नमोस्तु नीलग्रीवायेति पाद्यं मनुनाहरेत् ॥ अर्घ्यं च रुद्रगायत्र्याचमनं त्र्यंबकेण च ॥ १९ ॥ पयः पृथिव्यामिति च पयसा स्नान-
माचरेत् ॥ दधिक्लाव्णेति मंत्रेण दधिस्नानं च कारयेत् ॥ २० ॥ घृते स्नानं खलु घृतं घृतयावेति मंत्रतः ॥ मधुवाता मधुनक्तं मधुमान्न इति त्र्यं-
चा ॥ २१ ॥ मधुखंडस्नपनं प्रोक्तमिति पंचामृतं स्मृतम् ॥ अथवा पाद्यमंत्रेण स्नानं पंचामृतेन च ॥ २२ ॥ मानस्तोके इति प्रेम्णा मंत्रेण कटिवं-
धनम् ॥ नमो धृष्णवे इति वा उत्तरीयं च धापयेत् ॥ २३ ॥ या ते हेतिरिति प्रेम्णा ऋक्चतुष्केण वैदिकः ॥ शिवाय विधिना भक्तश्चरेद्ब्रह्मसमर्पणम्
॥ २४ ॥ नमः श्वभ्य इति प्रेम्णा गंधं दद्याद्वा सुधीः ॥ नमस्तक्षभ्य इति चाक्षतान्मंत्रेण चार्पयेत् ॥ २५ ॥ नमः पार्याय इति वा पुष्पं मंत्रेण चार्पयेत् ॥
नमः पण्णाय इति वा बिल्वपत्रसमर्पणम् ॥ २६ ॥ नमः कर्पाद्विने चेति धूपं दद्याद्यथाविधि ॥ दीपं दद्याद्यथोक्तं तु नम आशव इत्यृचा ॥ २७ ॥ नमो ज्येष्ठ्याय
मन्त्रेण दद्यान्नैवेद्यमुत्तमम् ॥ मनुना त्र्यम्बकमिति पुनराचमनं स्मृतम् ॥ २८ ॥ इमा रुद्रायेति ऋचा कुर्यात्फलसमर्पणम् ॥ नमो ब्रज्यायेति
ऋचा सकलं शंभवेर्पयेत् ॥ २९ ॥ मानो महांतमिति च मानस्तोके इति ततः ॥ मंत्रद्वयेनैकदशाक्षतै रुद्रान्प्रपूजयेत् ॥ ३० ॥ हिरण्यगर्भं इति
त्र्यंचा दक्षिणां हि समर्पयेत् ॥ देवस्यत्वेति मंत्रेण ह्यभिषेकं चरेद्बुधः ॥ ३१ ॥ दीपमंत्रेण वा शंभोर्नाराजनविधिं चरेत् ॥ पुष्पांजलिं चरेद्भक्त्या

वि० सं० १

अ० २०

॥ २२ ॥

इमा रुद्राय च त्र्युचा ॥ ३२ ॥ मानोमहान्तमिति च चरेत्प्राज्ञः प्रदक्षिणाम् ॥ मानस्तोकेति मंत्रेण साष्टाङ्गं प्रणमेत्सुधीः ॥ ३३ ॥ एष
 ते इति मंत्रेण शिवमुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ यतोयत इत्यभयां ज्ञानाख्यां त्र्यंबकेण च ॥ ३४ ॥ नमःसेनेति मंत्रेण महामुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ दर्शयेद्धे
 नुमुद्रां च नमोगोभ्य ऋचानया ॥ ३५ ॥ पंच मुद्राः प्रदर्शयथ शिवमंत्रजपं चरेत् ॥ शतरुद्रियमंत्रेण जपेद्वेदाविचक्षणः ॥ ३६ ॥ ततः पंचाङ्ग
 पाठं च कुर्याद्वेदाविचक्षणः ॥ देवागात्विति मंत्रेण कुर्याच्छंभोर्विसर्जनम् ॥ ३७ ॥ इत्युक्तः शिवपूजाया व्यासतो वैदिको विधिः ॥ समासतश्च
 शृणुत वैदिकं विधिमुत्तमम् ॥ ३८ ॥ ऋचा सद्योजातमिति मृदाहरणमाचरेत् ॥ वामदेवाय इति च जलप्रक्षेपमाचरेत् ॥ ३९ ॥ अचोरेण
 च मंत्रेण लिंगनिर्माणमाचरेत् ॥ तत्पुरुषायमंत्रेणाह्वानं कुर्याद्यथाविधि ॥ ४० ॥ संयोजयेद्वेदिकायामीशानमनुना हरम् ॥ अन्यत्सर्वं विधानं
 च कुर्यात्संक्षेपतः सुधीः ॥ ४१ ॥ पंचाक्षरेण मंत्रेण गुरुदत्तेन वा तथा ॥ कुर्यात्पूजां षोडशोपचारेण विधिवत्सुधीः ॥ ४२ ॥ भवाय
 भवनाशाय महादेवाय धीमहि ॥ उग्राय उग्रनाशाय शर्वाय शशिमौलिने ॥ ४३ ॥ अनेन मनुना वापि पूजयेच्छंकरं सुधीः ॥ सुभक्त्या च
 भ्रमं त्यक्त्वा भक्त्यैव फलदः शिवः ॥ ४४ ॥ इत्यपि प्रोक्तमादृत्य वैदिकक्रमपूजनम् ॥ प्रोच्यतेन्यविधिः सम्यक्साधरणतया द्विजाः
 ॥ ४५ ॥ पूजा पार्थिवलिंगस्य संप्रोक्ता शिवनामभिः ॥ तां शृणुध्वं मुनिश्रेष्ठाः सर्वकामप्रदायिनीम् ॥ ४६ ॥ हरो महेश्वरः शंभुः शूल
 पाणिः पिनाकधृक् ॥ शिवः पशुपतिश्चैव महादेव इति क्रमात् ॥ ४७ ॥ मृदाहरणसंघट्टप्रतिष्ठाह्वानमेव च ॥ स्नपनं पूजनं चैव क्षमस्वेति
 विसर्जनम् ॥ ४८ ॥ ॐकारादिचतुर्थ्यैर्नैर्नामभिः क्रमात् ॥ कर्तव्याश्च क्रियाः सर्वा भक्त्या परमया मुदा ॥ ४९ ॥ कृत्वा न्यास
 विधिं सम्यक्षडङ्गं करयोस्तथा ॥ षडक्षरेण मंत्रेण ततो ध्यानं समाचरेत् ॥ ५० ॥ कैलासपीठासनमध्यसंस्थं भक्तैः सनंदादिभिरर्च्यमानम् ॥
 भक्तार्तिदावानलमप्रमेयं ध्यायेदुमालिंगितविश्वभूषणम् ॥ ५१ ॥ ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचन्द्रावतंसं रत्नाकल्पोज्ज्वलांगं
 परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नम् ॥ पद्मासीनं समंतात्स्थितममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानं विश्वाद्यं विश्वबीजं निखिलभयहरं पंचवक्त्रं त्रिनेत्रम् ॥
 ५२ ॥ इति ध्यात्वा च संपूज्य पार्थिवं लिंगमुत्तमम् ॥ जपेत्पंचाक्षरं मंत्रं गुरुदत्तं यथाविधि ॥ ५३ ॥ स्तुतिभिश्चैव देवेशं स्तुवीत प्रणम
 न्सुधीः ॥ नानाभिधाभिर्विप्रेन्द्राः पठेद्वै शतरुद्रियम् ॥ ५४ ॥ ततः साक्षतपुष्पाणि गृहीत्वाजलिना मुदा ॥ प्रार्थयेच्छंकरं भक्त्या मंत्रैरेभिः
 सुभक्तितः ॥ ५५ ॥ तावकस्त्वद्गुणप्राणस्त्वचित्तोहं सदा मृड ॥ कृपानिधे इति ज्ञात्वा भूतनाथ प्रसीद मे ॥ ५६ ॥ अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानाज्ज

शि० पु०
॥ २३ ॥

पपूजादिकं मया ॥ कृतं तदस्तु सफलं कृपया तव शंकर ॥ ५७ ॥ अहं पापी महानद्य पावनश्च भवान्महान् ॥ इति विज्ञाय गौरीश यदि
च्छसि तथा कुरु ॥ ५८ ॥ वेदैः पुराणैः सिद्धान्तैर्ऋषिभिर्विविधैरपि ॥ न ज्ञातोसि महादेव कुतोहं त्वां सदाशिव ॥ ५९ ॥ यथा तथा त्वदी
योस्मि सर्वभावैर्महेश्वर ॥ रक्षणीयस्त्वयाहं वै प्रसीद परमेश्वर ॥ ६० ॥ इत्येवं चाक्षतान्पुष्पाण्यारोप्य च शिवोपरि ॥ प्रणमेद्भक्तितशंभुं
साष्टांगं विधिवन्मुने ॥ ६१ ॥ ततः प्रदक्षिणां कुर्याद्यथोक्तविधिना मुधीः ॥ पुनः स्तुवीत देवेशं स्तुतिभिः श्रद्धयान्वितः ॥ ६२ ॥ ततो
गलरवं कृत्वा प्रणमेच्छुचिनम्रधीः ॥ कुर्याद्विज्ञप्तिमादृत्य विसर्जनमथाचरेत् ॥ ६३ ॥ इत्युक्ता मुनिशार्दूलाः पार्थिवार्चां विधानतः ॥
भुक्तिदा मुक्तिदा चैव शिवभक्तिविवर्धनी ॥ ६४ ॥ इत्यध्यायं सुचित्तेन यः पठेच्छृणुयादपि ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा सर्वान्कामानवाप्नुयात्
॥ ६५ ॥ आयुरारोग्यदं चैव यशस्यं स्वर्ग्यमेव च ॥ पुत्रपौत्रादिसुखदमाख्यानमिदमुत्तमम् ॥ ६६ ॥ इति श्रीशिव महापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसं
हितायां साध्यसाधनखण्डे पार्थिवशिवलिंगपूजाविधिवर्णनोनाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूतसूत महाभाग व्यासशिष्य
नमोस्तु ते ॥ सम्यगुक्तं त्वया तात पार्थिवार्चाविधानकम् ॥ १ ॥ कामनाभेदमाश्रित्य संख्यां ब्रूहि विधानतः ॥ शिवपार्थिवलिंगानां कृपया
दीनवत्सल ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वमृषयः सर्वे पार्थिवार्चाविधानकम् ॥ यस्यानुष्ठानमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ३ ॥ अकृत्वा
पार्थिवं लिंगं योन्यदेवं प्रपूजयेत् ॥ वृथा भवति सा पूजा दमदानादिकं वृथा ॥ ४ ॥ संख्यापार्थिवलिंगानां यथाकामं निगद्यते ॥ संख्या
सद्यो मुनिश्रेष्ठ निश्चयेन फलप्रदा ॥ ५ ॥ प्रथमावाहनं तत्र प्रतिष्ठा पूजनं पृथक् ॥ लिंगाकारं समं तत्र सर्वं ज्ञेयं पृथक्पृथक् ॥ ६ ॥
विद्यार्थी पुरुषः प्रीत्या सहस्रमितपार्थिवम् ॥ पूजयेच्छिवलिंगं हि निश्चयात्तत्फलप्रदम् ॥ ७ ॥ नरः पार्थिवलिंगानां धनार्थी च तदर्द्धकम् ॥
पुत्रार्थी सार्द्धसाहस्रं वस्त्रार्थी शतपंचकम् ॥ ८ ॥ मोक्षार्थी कोटिगुणितं भूकामश्च सहस्रकम् ॥ दयार्थी च त्रिसाहस्रं तीर्थार्थी द्विसहस्रकम् ॥
॥ ९ ॥ सुहृत्कामी त्रिसाहस्रं वश्यार्थी शतमष्टकम् ॥ मारणार्थी सप्तशतं मोहनार्थी शताष्टकम् ॥ १० ॥ उच्चाटनपरश्चैव सहस्रं च यथोक्ततः ॥
स्तंभनार्थी सहस्रं तु द्वेषणार्थी तदर्द्धकम् ॥ ११ ॥ निगंडान्मुक्तिकामस्तु सहस्रं सार्द्धमुत्तमम् ॥ महाराजभये पंच शतं ज्ञेयं विचक्षणैः ॥ १२ ॥ चौरा
दिसंकटे ज्ञेयं पार्थिवानां शतद्वयम् ॥ डाकिन्यादिभये पंचशतमुक्तं च पार्थिवम् ॥ १३ ॥ दारिद्रे पंचसाहस्रमयुतं सर्वकामदम् ॥ अथ नित्यविधिं
वक्ष्ये शृणुध्वं मुनिसत्तमाः ॥ १४ ॥ एकं पापहरं प्रोक्तं द्विलिंगं चार्थसिद्धिदम् ॥ त्रिलिंगं सर्वकामानां कारणं परमीरितम् ॥ १५ ॥ उत्तरोत्तरमेवं

वि० सं० १
अ० २१

॥ २३ ॥

स्यात्पूर्वोक्तगणनावधि ॥ मतांतरमथो वक्ष्ये संख्यायां मुनिभेदतः ॥ १६ ॥ लिंगानामयुतं कृत्वा पार्थिवानां सुबुद्धिमान् ॥ निर्भया हि भवेन्नृनं
 महाराजभयं हरेत् ॥ १७ ॥ कारागृहादिमुत्तयर्थमयुतं कारयेद्बुधः ॥ डाकिन्यादिभये सप्तसहस्रं कारयेत्तथा ॥ १८ ॥ सहस्राणि पंच पंचांशद
 पुत्रः प्रकारयेत् ॥ लिंगानामयुतेनैव कन्यकासंतति लभेत् ॥ १९ ॥ लिंगानामयुतेनैव विष्ण्वाद्यैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ लिंगानां प्रयुतेनैव ह्यतुलां श्रियमा
 णुयात् ॥ २० ॥ कोटिमेकां तु लिंगानां यः करोति नरो भुवि ॥ शिव एव भवेत्सोपि नात्र कार्य्या विचारणा ॥ २१ ॥ अर्चा पार्थिवलिंगानां कोटि
 यज्ञफलप्रदा ॥ भुक्तिदा मुक्तिदा नित्यं ततः कामार्थिनां नृणाम् ॥ २२ ॥ विना लिंगार्चनं यस्य कालो गच्छति नित्यशः ॥ महाहानिर्भवेत्तस्य दुर्वृ
 त्तस्य दुरात्मनः ॥ २३ ॥ एकतः सर्वदानानि व्रतानि विविधानि च ॥ तीर्थानि नियमा यज्ञा लिंगार्चा चैकतः स्मृता ॥ २४ ॥ कलौ लिंगार्चनं श्रेष्ठं
 तथा लोके प्रदृश्यते ॥ तथा नास्तीति शास्त्राणामेष सिद्धान्तनिश्चयः ॥ २५ ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं लिंगं विविधापन्निवारणम् ॥ पूजयित्वा नरो नित्यं
 शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २६ ॥ शिवनाममयं लिंगं नित्यं पूज्यं महर्षिभिः ॥ यतश्च सर्वलिंगेषु तस्मात्पूज्यं विधानतः ॥ २७ ॥ उत्तमं मध्यमं नीचं
 त्रिविधं लिंगमीरितम् ॥ मानतो मुनिशार्दूलस्तच्छृणुष्वं वदाम्यहम् ॥ २८ ॥ चतुरंगुलमुच्छ्रायं रम्यं वेदिकया युतम् ॥ उत्तमं लिंगमाख्यातं
 मुनिभिः शास्त्रकोविदैः ॥ २९ ॥ तदर्द्धं मध्यमं प्रोक्तं तदर्द्धमधमं स्मृतम् ॥ इत्थं त्रिविधमाख्यातमुत्तरोत्तरतः परम् ॥ ३० ॥ अनेकलिंगं यो
 नित्यं भक्तिश्रद्धासमन्वितः ॥ पूजयेत्स लभेत्कामान्मनसा मानसेप्सितान् ॥ ३१ ॥ न लिंगाराधनादन्यत्पुण्यं वेदचतुष्टये ॥ विद्यते सर्वशास्त्राणा
 मेष एव विनिश्चयः ॥ ३२ ॥ सर्वमेतत्पारित्यज्य कर्मजालमशेषतः ॥ भक्त्या परमया विद्वाँल्लिंगमेकं प्रपूजयेत् ॥ ३३ ॥ लिंगेर्चितेर्चितं सर्वं जग
 त्स्थावरजंगमम् ॥ संसारांबुधिमग्नानां नान्यत्तारणसाधनम् ॥ ३४ ॥ अज्ञानतिमिरांधानां विषयासक्तचेतसाम् ॥ पुत्रो नान्योस्ति जगति लिंगारा
 धनमंतरा ॥ ३५ ॥ हरिब्रह्मादयो देवा मुनयो यक्षराक्षसाः ॥ गंधर्वाश्चरणास्सिद्धा दैतेया दानवास्तथा ॥ ३६ ॥ नागाः शेषप्रभृतयो गरुडाद्याः
 खगास्तथा ॥ सप्रजापतयश्चान्ये मनवः किन्नरा नराः ॥ ३७ ॥ पूजयित्वा महाभक्त्या लिंगं सर्वार्थसिद्धिदम् ॥ प्राप्ताः कामानभीष्टांश्च तांस्तान्सर्वा
 न्द्वादि स्थितान् ॥ ३८ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा प्रतिलोमजः ॥ पूजयेत्सततं लिंगं तत्तन्मंत्रेण सादरम् ॥ ३९ ॥ किं बहूक्तेन मुनयः
 स्त्रीणामपि तथान्यतः ॥ अधिकारोस्ति सर्वेषां शिवलिंगार्चने द्विजाः ॥ ४० ॥ द्विजानां वैदिकेनापि मार्गेणाराधनं वरम् ॥ अन्येषामपि जंतूनां
 वैदिकेन न संमतम् ॥ ४१ ॥ वैदिकानां द्विजानां च पूजा वैदिकमार्गतः ॥ कर्तव्या नान्यमार्गेण इत्याह भगवाञ्छिवः ॥ ४२ ॥ दधीचिगौतमादी

नां शापेनादग्धचेतसाम् ॥ द्विजानां जायते श्रद्धा नैव वैदिककर्मणि ॥ ४३ ॥ यो वैदिकमनादृत्य कर्म स्मार्तमथापि वा ॥ अन्यत्समाचरेन्म
 त्यो न संकल्पफलं लभेत् ॥ ४४ ॥ इत्थं कृत्वार्चनं शंभोर्नैवेद्यांतं विधानतः ॥ पूजयेदष्टमूर्तिंश्च तत्रैव त्रिजगन्मयीः ॥ ४५ ॥ क्षितिरापोनलो
 वायुराकाशः सूर्यसोमकौ ॥ यजमान इति त्वष्टा मूर्तयः परिकीर्तिताः ॥ ४६ ॥ शर्वो भवश्च रुद्रश्च उग्रो भीम इतीश्वरः ॥ महादेवः पशुपति
 रेतान्मूर्तिभिरर्चयेत् ॥ ४७ ॥ पूजयेत्परिवारं च ततः शंभोः सुभक्तितः ॥ ईशानादिकमात्तत्र चंदनाक्षतपत्रकैः ॥ ४८ ॥ ईशानं नंदिनं
 चंडं महाकालं च भृंगिणम् ॥ वृषं स्कंदं कपर्दीशं सोमं शुक्रं च तत्क्रमात् ॥ ४९ ॥ अग्रतो वीरभद्रं च पृष्ठे कीर्तिमुखं तथा ॥ तत एकादशा
 ब्रुह्मपूजयेद्विधिना ततः ॥ ५० ॥ ततः पंचाक्षरं जप्त्वा शतरुद्रियमेव च ॥ स्तुतीर्नानाविधाः कृत्वा पंचांगपठनं तथा ॥ ५१ ॥ ततः
 प्रदक्षिणां कृत्वा नत्वा लिंगं विसर्जयेत् ॥ इति प्रोक्तमशेषं च शिवपूजनमादरात् ॥ ५२ ॥ रात्राबुदङ्मुखः कुर्यादेवकार्यं सदैव हि ॥ शिवार्चनं
 सदाप्येवं शुचिः कुर्यादुदङ्मुखः ॥ ५३ ॥ न प्राचीमग्रतः शंभोर्नोदीचीं शक्तिसंहिताम् ॥ न प्रतीचीं यतः पृष्ठमतो ग्राह्यं समाश्रयेत् ॥ ५४ ॥
 विना भस्मत्रिपुंड्रेण विना रुद्राक्षमालया ॥ बिल्वपत्रं विना नैव पूजयेच्छंकरं बुधः ॥ ५५ ॥ भस्माप्राप्तौ मुनिश्रेष्ठाः प्रवृत्ते शिवपूजने ॥ तस्मा
 न्मृदापि कर्तव्यं ललाटे च त्रिपुंड्रकम् ॥ ५६ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखंडे पार्थिवपूजनवर्णनो
 नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ अग्राह्यं शिवनैवेद्यमिति पूर्वं श्रुतं वचः ॥ ब्रूहि तन्निर्णयं बिल्वमाहात्म्यमपि सन्मुने ॥ १ ॥
 सूत उवाच ॥ शृणुध्वं मुनयः सर्वे सावधानतयाधुना ॥ सर्वं वदामि संप्रीत्या धन्या यूयं शिवव्रताः ॥ २ ॥ शिवभक्तः शुचिः शुद्धः सद्गतीं
 दृढनिश्चयः ॥ भक्षयेच्छिवनैवेद्यं त्यजेदग्राह्यभावनाम् ॥ ३ ॥ दृष्ट्वापि शिवनैवेद्यं याति पापानि दूरतः ॥ भुक्ते तु शिवनैवेद्ये पुण्यान्यायाति
 कोटिशः ॥ ४ ॥ अलं यागसहस्रेणाप्यलं यागाबुद्धेरपि ॥ भक्षिते शिवनैवेद्ये शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ५ ॥ यद्ब्रूहे शिवनैवेद्यप्रचारोपि
 प्रजायते ॥ तद्ब्रूहं पावनं सर्वमन्यपावनकारणम् ॥ ६ ॥ आगतं शिवनैवेद्यं गृहीत्वा शिरसा मुदा ॥ भक्षणीयं प्रयत्नेन शिवस्मरणपूर्वकम् ॥ ७ ॥
 आगतं शिवनैवेद्यमन्यदाग्राह्यमित्यपि ॥ विलंबे पापसंबंधो भवत्येव हि मानवः ॥ ८ ॥ न यस्य शिवनैवेद्यग्रहणेच्छा प्रजायते ॥ स पापिष्ठो गरिष्ठः
 स्यान्नरकं यात्यपि ध्रुवम् ॥ ९ ॥ हृदये चन्द्रकान्तिं च स्वर्णरूप्यादिनिर्मिते ॥ शिवदीक्षावता भक्तेनेदं भक्ष्यमितीर्यते ॥ १० ॥ शिवदीक्षान्वितो
 भक्तो महाप्रसादसंज्ञकम् ॥ सर्वेषामपि लिंगानां नैवेद्यं भक्षयेच्छुभम् ॥ ११ ॥ अन्यदीक्षायुतवृणां शिवभक्तिरतात्मनाम् ॥ शृणुध्वं निर्णयं

प्रीत्या शिवनैवेद्यभक्षणे ॥ १२ ॥ शालग्रामोद्भवे लिंगे रसलिंगे तथा द्विजाः ॥ पाषाणे राजते स्वर्णे सुरसिद्धप्रतिष्ठिते ॥ १३ ॥ काश्मीरे स्फाटिके
 रात्ने ज्योतिर्लिंगेषु सर्वशः ॥ चान्द्रायणसमं प्रोक्तं शंभोनैवेद्यभक्षणम् ॥ १४ ॥ ब्रह्महापि शुचिर्भूत्वा निर्माल्यं यस्तु धारयेत् ॥ भक्षयित्वा द्रुतं तस्य
 सर्वपापं प्रणश्यति ॥ १५ ॥ चंडाधिकारो यत्रास्ति तद्रोक्तव्यं न मानवैः ॥ चंडाधिकारो नो यत्र भोक्तव्यं तच्च भक्तिः ॥ १६ ॥ वाणलिंगे च लौहे
 च सिद्धे लिंगे स्वयंभुवि ॥ प्रतिमासु च सर्वासु न चंडोधिकृतो भवेत् ॥ १७ ॥ स्नापयित्वा विधानेन यो लिंगस्नपनोदकम् ॥ त्रिः पिबेद्विविधं पापं
 तस्येहाशु विनश्यति ॥ १८ ॥ अग्राह्यं शिवनैवेद्यं पत्रं पुष्पं फलं जलम् ॥ शालग्रामशिलासंगात्सर्वं याति पवित्रताम् ॥ १९ ॥ लिंगोपरि च यद्रव्यं
 तदग्राह्यं मुनीश्वराः ॥ सुपवित्रं च तज्ज्ञेयं यल्लिङ्गस्पर्शबाह्यतः ॥ २० ॥ नैवेद्यनिर्णयः प्रोक्त इत्थं वो मुनिसत्तमाः ॥ शृणुध्वं बिल्वमाहात्म्यं सावधान
 तयाऽऽदरात् ॥ २१ ॥ महादेवस्वरूपोयं बिल्वो देवैरपि स्तुतः ॥ यथाकथंचिदेतस्य महिमा ज्ञायते कथम् ॥ २२ ॥ पुण्यतीर्थानि यावन्ति लोकेषु
 प्रथितान्यपि ॥ तानि सर्वाणि तीर्थानि बिल्वमूले वसन्ति हि ॥ २३ ॥ बिल्वमूले महादेवं लिंगरूपिणमव्ययम् ॥ यः पूजयति पुण्यात्मा स शिवं प्राप्नुयाद्भु
 वम् ॥ २४ ॥ बिल्वमूले जलैर्यस्तु मूर्धानमभिर्षिचति ॥ स सर्वतीर्थस्नातः स्यात्स एव भुवि पावनः ॥ २५ ॥ एतस्य बिल्वमूलस्याथालवालमनुत्तमम् ॥
 जलाकुलं महादेवो दृष्ट्वा तुष्टो भवत्यलम् ॥ २६ ॥ पूजयेद्बिल्वमूलं यो गंधपुष्पादिभिर्नरः ॥ शिवलोकमवाप्नोति संततिर्वर्धते सुखम् ॥ २७ ॥ बिल्वमूले
 दीपमालां यः कल्पयति सादरम् ॥ स तत्त्वज्ञानसंपन्नो महेशांतर्गतो भवेत् ॥ २८ ॥ बिल्वशाखां समादाय हस्तेन नवपल्लवम् ॥ गृहीत्वा पूजयेद्बिल्वं
 स च पापैः प्रमुच्यते ॥ २९ ॥ बिल्वमूले शिवरतं भोजयेद्यस्तु भक्तिः ॥ एकं वा कोटिशुणितं तस्य पुण्यं प्रजायते ॥ ३० ॥ बिल्वमूले क्षीरयुक्त
 मन्नमाज्येन संयुतम् ॥ यो दद्याच्छिवभक्ताय स दरिद्रो न जायते ॥ ३१ ॥ सांगोपांगमिति प्रोक्तं शिवलिंगप्रपूजनम् ॥ प्रवृत्तानां निवृत्तानां
 भेदतो द्विविधं द्विजाः ॥ ३२ ॥ प्रवृत्तानां पीठपूजा सर्वाभीष्टप्रदा भुवि ॥ पात्रेणैव प्रवृत्तस्तु सर्वपूजां समाचरेत् ॥ ३३ ॥ नैवेद्यमभिषेकान्ते
 शाल्यत्रेण समाचरेत् ॥ पूजान्ते स्थापयेद्विंशं पुटे शुद्धे पृथग्गृहे ॥ ३४ ॥ करपूजानिवृत्तानां स्वभोज्यं तु निवेदयेत् ॥ निवृत्तानां परं सूक्ष्मं
 लिंगमेव विशिष्यते ॥ ३५ ॥ विभूत्यभ्यर्चनं कुर्याद्विभूतिं च निवेदयेत् ॥ पूजां कृत्वा तथा लिंगं शिरसा धारयेत्सदा ॥ ३६ ॥ इति श्रीशिवम
 हापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखंडे शिवनैवेद्यवर्णनो नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूतसूत महाभाग
 व्यासशिष्य नमोस्तु ते ॥ तदेव व्यासतो ब्रूहि भस्ममाहात्म्यमुत्तमम् ॥ १ ॥ तथा रुद्राक्षमाहात्म्यं नाममाहात्म्यमुत्तमम् ॥ त्रितयं ब्रूहि सुप्रीत्या

श्रि०पु०
॥ २५ ॥

ममानंदय चेतसम् ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ साधु पृष्ठं भवद्भिश्च लोकानां हितकारकम् ॥ भवंतो वै महाधन्याः पवित्राः कुलभूषणाः ॥ ३ ॥
येषां चैव शिवः साक्षाद्देवतं परमं शुभम् ॥ सदाशिवकथा लोके वल्लभा भवतां सदा ॥ ४ ॥ ते धन्याश्च कृतार्थाश्च सफलं देहधारणम् ॥ उद्धृतं च
कुलं तेषां ये शिवं समुपासते ॥ ५ ॥ शिवनाम मुखे यस्य सदाशिवशिवेति च ॥ पापानि न स्पृशन्त्येव खदिरांगारकं यथा ॥ ६ ॥ श्रीशिवाय
नमस्तुभ्यं मुखं व्याहरते यदा ॥ तन्मुखं पावनं तीर्थं सर्वपापविनाशनम् ॥ ७ ॥ तन्मुखं च तथा यो वै पश्यति प्रीतिमान्नरः ॥ तीर्थजन्यं फलं
तस्य भवतीति सुनिश्चितम् ॥ ८ ॥ यत्र त्रयं सदा तिष्ठेदेतच्छुभतरं द्विजाः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण वेणीस्नानफलं लभेत् ॥ ९ ॥ शिवनामविभूति
श्च तथा रुद्राक्ष एव च ॥ एतन्नयं महापुण्यं त्रिवेणीसदृशं स्मृतम् ॥ १० ॥ एतन्नयं शरीरे च यस्य तिष्ठति नित्यशः ॥ तस्यैव दर्शनं लोके दुर्लभं
पापहारकम् ॥ ११ ॥ तद्दर्शनं यथा वेणी नोभयोरंतरं मनाक् ॥ एवं यो न विजानाति स पापिष्ठो न संशयः ॥ १२ ॥ विभूतिर्यस्य नो भाले
नांगे रुद्राक्षधारणम् ॥ नास्ये शिवमयी वाणी तं त्यजेदधमं यथा ॥ १३ ॥ शैवं नाम यथा गङ्गा विभूतिर्यमुना मता ॥ रुद्राक्षं विधिजा प्रोक्ता
सर्वपापविनाशिनी ॥ १४ ॥ शरीरे च त्रयं यस्य तत्फलं चैकतः स्थितम् ॥ एकतो वेणिकायाश्च स्नानजं तु फलं बुधैः ॥ १५ ॥ तदेवं तुलितं
पूर्वं ब्रह्मणा हितकारिणा ॥ समानं चैव तज्जातं तस्माद्धार्यं सदा बुधैः ॥ १६ ॥ तादिनं हि समारभ्य ब्रह्मविष्णवादिभिः सुरैः ॥ धार्यते त्रितयं तच्च
दर्शनात्पापहारकम् ॥ १७ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ईदृशं हि फलं प्रोक्तं नामादित्रितयोद्भवम् ॥ तन्माहात्म्यं विशेषेण वक्तुमर्हसि सुव्रत ॥ १८ ॥
सूत उवाच ॥ ऋषयो हि महाप्राज्ञाः सच्छैवा ज्ञानिनां वराः ॥ तन्माहात्म्यं हि सद्भक्त्या शृणुतादरतो द्विजाः ॥ १९ ॥ स गूढमपि शास्त्रेषु
पुराणेषु श्रुतिष्वपि ॥ भवत्स्नेहान्मया विप्राः प्रकाशः क्रियतेऽधुना ॥ २० ॥ कस्तत्रितयमाहात्म्यं संजानाति द्विजोत्तमाः ॥ महेश्वरं विना सर्वं
ब्रह्माडि सदसत्परम् ॥ २१ ॥ वच्म्यहं नाममाहात्म्यं यथाभक्तिं समासतः ॥ शृणुत प्रीतितो विप्राः सर्वपापहरं परम् ॥ २२ ॥ शिवेति नामदावाग्रे
महापातकपर्वताः ॥ भस्मीभवन्त्यनायासात्सत्यं सत्यं न संशयः ॥ २३ ॥ पापमूलानि दुःखानि विविधान्यपि शौनक ॥ शिवनामैकनश्यानि नान्यन
श्यानि सर्वथा ॥ २४ ॥ स वैदिकः सपुण्यात्मा स धन्यः स बुधो मतः ॥ शिवनामजपासक्तो यो नित्यं भुवि मानवः ॥ २५ ॥ भवंति विविधा धर्मा
स्तेषांसद्यः फलोन्मुखाः ॥ येषां भवति विश्वासः शिवनामजपे मुने ॥ २६ ॥ पातकानि विनश्यन्ति यावांति शिवनामतः ॥ भुवि तावांति पापानि क्रियं
ते न नरैर्मुने ॥ २७ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां राशीनप्रमितान्मुने ॥ शिवनाम द्रुतं प्रोक्तं नाशयत्यखिलान्नरैः ॥ २८ ॥ शिवनामतरि प्राप्य संसारान्धि

वि०सं० १
अ० २३

॥ २५ ॥

तरन्ति ये ॥ संसारमूलपापानि तानि नश्यंत्यसंशयम् ॥ २९ ॥ संसारमूलभूतानां पातकानां महासुने ॥ शिवनामकुठारेण विनाशो जायते ध्रुवम् ॥
 ॥ ३० ॥ शिवनामामृतं पेयं पापदावानलादितैः ॥ पापदावाग्निमतानां शांतिस्तेन विना न हि ॥ ३१ ॥ शिवेति नामपीयूषवर्षधारापरिप्लुताः ॥
 संसारदवमध्येपि न शोचन्ति कदाचन ॥ ३२ ॥ शिवनाम्नि महद्भक्तिर्जाता येषां महात्मनाम् ॥ तद्विधानां तु सहसा मुक्तिर्भवति सर्वथा ॥ ३३ ॥
 अनेकजन्मभिर्येन तपस्तप्तं मुनीश्वर ॥ शिवनाग्नि भवेद्भक्तिः सर्वपापपाहारीणी ॥ ३४ ॥ यस्यासाधारणी शंभुनाम्नि भक्तिरखंडिता ॥ तस्यैव
 मोक्षः सुलभो नान्यस्येति मतिर्मम ॥ ३५ ॥ कृत्वाप्यनेकपापानि शिवनामजपादरः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो भवत्येव न संशयः ॥ ३६ ॥ भवन्ति
 भस्मसादृक्षा दवदग्धा यथा वने ॥ तथा तावन्ति दग्धानि पापानि शिवनामतः ॥ ३७ ॥ यो नित्यं भस्मपूतांगः शिवनामजपादरः ॥ स तरत्येव
 संसारमघोरमपि शौनक ॥ ३८ ॥ ब्रह्मस्वहरणं कृत्वा हत्वापि ब्राह्मणान्बहून् ॥ न लिप्यते नरः पापैः शिवनामजपादरः ॥ ३९ ॥ विलोक्य वेदान
 खिलाञ्छिवनामजपः परः ॥ संसारतरणोपाय इति पूर्वैर्विनिश्चितम् ॥ ४० ॥ किं बहुक्त्या मुनिश्रेष्ठाः श्लोकेनैकेन वच्म्यहम् ॥ शिवनाम्नो माहिमानं सर्वपा
 पापहारणम् ॥ ४१ ॥ पापानां हरणे शंभोर्नाम्नः शक्तिर्हि पावनी ॥ शक्नोति पातकं तावत्कर्तुं नापि नरः क्वचित् ॥ ४२ ॥ शिवनामप्रभावेण लेभे सद्गतिमुत्त
 माम् ॥ इन्द्रद्युम्ननृपः पूर्वं महापापयुतो मुने ॥ ४३ ॥ तथा काचिद्विजा योषाऽसौ मुने बहुपापिनी ॥ शिवनामप्रभावेण लेभे सद्गतिमुत्तमाम् ॥
 ॥ ४४ ॥ इत्युक्तं वो द्विजश्रेष्ठा नाममाहात्म्यमुत्तमम् ॥ शृणुध्वं भस्ममाहात्म्यं सर्वपावनपावनम् ॥ ४५ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां
 विद्येश्वर संहितायां साध्यसाधनखंडे शिवनाममाहात्म्यवर्णनो नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ द्विविधं भस्म संप्रोक्तं सर्वमंगलदं
 परम् ॥ तत्प्रकारमहं वक्ष्ये सावधानतया शृणु ॥ १ ॥ एकं ज्ञेयं महाभस्म द्वितीयं स्वरूपसंज्ञकम् ॥ महाभस्म इति प्रोक्तं भस्म नानाविधं परम् ॥
 ॥ २ ॥ तद्भस्म त्रिविधं प्रोक्तं श्रौतं स्मार्तं च लौकिकम् ॥ भस्मैव स्वरूपसंज्ञं हि बहुधा परिकीर्तितम् ॥ ३ ॥ श्रौतं भस्म तथा स्मार्तं द्विजानां
 मेव कीर्तितम् ॥ अन्येषामपि सर्वेषामपरं भस्म लौकिकम् ॥ ४ ॥ धारणं मंत्रतः प्रोक्तं द्विजानां मुनिपुंगवैः ॥ केवलं धारणं ज्ञेयमन्येषां मंत्रवर्जि
 तम् ॥ ५ ॥ आग्नेयमुच्यते भस्म दग्धगोमयसंभवम् ॥ तदपि द्रव्यमित्युक्तं त्रिपुंड्रस्य महासुने ॥ ६ ॥ अग्निहोत्रोत्थितं भस्म संग्राह्यं वा मनीषिभिः ॥
 अन्ययज्ञोत्थितं वापि त्रिपुण्ड्रस्य च धारणे ॥ ७ ॥ अग्निरित्यादिभिर्मन्त्रैर्जाबालोपनिषदतैः ॥ सप्तभिर्भूलनं कार्यं भस्मना सजलेन च ॥ ८ ॥ वर्णानां
 माश्रमाणां च मंत्रतोमंत्रतोपि च ॥ त्रिपुण्ड्रोद्धूलनं प्रोक्तं जाबालैरादरेण च ॥ ९ ॥ भस्मनोद्धूलनं चैव यथा तिर्यक्त्रिपुण्ड्रकम् ॥ प्रमादादपि मोक्षा

र्थी न त्यजेदिति विश्रुतिः ॥ १० ॥ शिवेन विष्णुना चैव तथा तिर्यक्त्रिपुण्ड्रकम् ॥ उमा देवी च लक्ष्मीश्च वाचान्याभिश्च नित्यशः ॥ ११ ॥ ब्राह्मणैः
 क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैरपि च संकरैः ॥ अपभ्रंशैर्धृतं भस्म त्रिपुण्ड्रोद्धूलनात्मना ॥ १२ ॥ उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ तेषां नास्ति समाचा-
 रो वर्णाश्रमसमन्वितः ॥ १३ ॥ उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ तेषां नास्ति विनिर्मुक्तिसंसारजन्मकोटिभिः ॥ १४ ॥ उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च
 श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ तेषां नास्ति शिवज्ञानं कल्पकोटिशतैरपि ॥ १५ ॥ उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ ते महापातकैर्युक्ता इति
 शास्त्रीयनिर्णयः ॥ १६ ॥ उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ तेषामाचरितं सर्वं विपरीतफलाय हि ॥ १७ ॥ महापातकयुक्तानां जंतूनां
 शर्वविद्विषाम् ॥ त्रिपुण्ड्रोद्धूलनद्वेषो जायते सुदृढं मुने ॥ १८ ॥ शिवाभिकार्यं यः कृत्वा कुर्यात्त्रियायुषात्मवित् ॥ मुच्यते सर्वपापैस्तु स्पृष्टेन भ-
 स्मना नरः ॥ १९ ॥ सितेन भस्मना कुर्यात्त्रिसन्ध्यं यस्त्रिपुण्ड्रकम् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवेन सह मोदते ॥ २० ॥ सितेन भस्मना कुर्याल्ललाटे
 तु त्रिपुण्ड्रकम् ॥ योसावनादिभूतान्हि लोकानाप्तो मृतो भवेत् ॥ २१ ॥ अकृत्वा भस्मना स्नानं न जपेद्द्वै षडक्षरम् ॥ त्रिपुण्ड्रं च रचित्वा तु विधि-
 ना भस्मना जपेत् ॥ २२ ॥ अदयो वाधमो वापि सर्वपापान्वितोपि वा ॥ उषःपापान्वितो वा पि सूर्यो वा पतितोपि वा ॥ २३ ॥ यस्मिन्दे-
 वसेन्नित्यं भूतिशासनसंयुतः ॥ सर्वतीर्थैश्च क्रतुभिः सान्निध्यं क्रियते सदा ॥ २४ ॥ त्रिपुण्ड्रसहितो जीवः पूज्यः सर्वैः सुरासुरैः ॥ पापान्वितोपि शुद्धा-
 त्मा किं पुनः श्रद्धया युतः ॥ २५ ॥ यस्मिन्दे-
 शे शिवज्ञानी भूतिशासनसंयुतः ॥ गतो यदृच्छयाद्यापि तस्मिन्स्तीर्थाः समागताः ॥ २६ ॥ बहुनात्र
 किमुक्तेन धार्यं भस्म सदा बुधैः ॥ लिंगार्चनं सदा कार्यं जप्यो मंत्रः षडक्षरः ॥ २७ ॥ ब्रह्मणा विष्णुना वापि रुद्रेण मुनिभिः सुरैः ॥ भस्मधारण-
 माहात्म्यं न शक्यं परिभाषितुम् ॥ २८ ॥ इति वर्णाश्रमाचारो लुप्तवर्णक्रियोपि च ॥ पापात्सकृद्विपुण्ड्रस्य धारणात्सोपि मुच्यते ॥ २९ ॥ ये भस्म-
 धारिणं त्यक्त्वा कर्म कुर्वन्ति मानवाः ॥ तेषां नास्ति विनिर्मुक्तः संसारजन्मकोटिभिः ॥ ३० ॥ तेनाधीतं गुरोः सर्वं तेन सर्वमनुष्ठितम् ॥ येन
 विप्रेण शिरसि त्रिपुण्ड्रं भस्मना कृतम् ॥ ३१ ॥ ये भस्मधारिणं दृष्ट्वा नराः कुर्वन्ति ताडनम् ॥ तेषां चंडालतो जन्म ब्रह्मचूडं विपश्चिता ॥ ३२ ॥
 मानस्तोकेन मंत्रेण मंत्रितं भस्म धारयेत् ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियश्चैव प्रोक्तेष्वंगेषु भक्तिमान् ॥ ३३ ॥ वैश्यस्त्रियंबकेनैव शूद्रः पंचाक्षरेण तु ॥ अन्येषां
 विधवास्त्रीणां विधिः प्रोक्तश्च शूद्रवत् ॥ ३४ ॥ पंचब्रह्मादिमनुभिर्गृहस्थस्य विधीयते ॥ त्रियंबकेन मनुना विधिवै ब्रह्मचारिणः ॥ ३५ ॥ अघो-
 रेणाथ मनुना विपिनस्थविधिः स्मृतः ॥ यतिस्तु प्रणवेनैव त्रिपुण्ड्रादीनि कारयेत् ॥ ३६ ॥ अतिवर्णाश्रमी नित्यं शिवोहंभावनात्परात् ॥ शिव

योगी च नियतमीशानेनापि धारयेत् ॥ ३७ ॥ न त्याज्यं सर्ववर्णैश्च भस्मधारणमुत्तमम् ॥ अन्यैरपि यथा जीवैस्सदेति शिवशासनम् ॥ ३८ ॥
 भस्मस्नानेन यावन्तः कणाः स्वागे प्रतिष्ठिताः ॥ तावन्ति शिवलिंगानि तनौ धत्ते हि धारकः ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चापि च सं
 कराः ॥ स्त्रियोथ विधवा बालाः प्राप्ताः पाखंडिकास्तथा ॥ ४० ॥ ब्रह्मचारी गृही वन्यः संन्यासी वा व्रती तथा ॥ नार्यो भस्म त्रिपुण्ड्रांका मुक्ता एव
 न संशयः ॥ ४१ ॥ ज्ञानाज्ञानधृतो वापि बद्धिदाहसमो यथा ॥ ज्ञानाज्ञानधृतं भस्म पावयेत्सकलं नरम् ॥ ४२ ॥ नाश्रीयाज्जलमत्रमल्पमपि वा
 भस्माक्षधृत्या विना भुक्त्वा वाथ गृही वनीपतियतिर्वर्णी तथा संकरः ॥ एनोभुङ् नरकं प्रयाति स तदा गायत्रिजापेन तद्वर्णानां तु यतेस्तु मुख्यप्रण
 वाजापेन मुक्तिर्भवेत् ॥ ४३ ॥ त्रिपुण्ड्रं ये निनिन्दन्ति निन्दन्ति शिवमेव ते ॥ धारयन्ति च ये भक्त्या धारयन्ति तमेव ते ॥ ४४ ॥ धिग्भस्मरहितं भालं
 धिग्ग्राममशिवालयम् ॥ धिगनीशार्चनं जन्म धिग्विद्यामशिवाश्रयाम् ॥ ४५ ॥ ये निन्दन्ति महेश्वरं त्रिजगतामाधारभूतं हरं ये निन्दन्ति त्रिपुण्ड्रधार
 णकरं दोषस्तु तद्दर्शने ॥ ते वै संकरसूकरासुरखरश्चक्रोष्टुकीटोपमा जाता एव भवन्ति पापपरमास्ते नारकाः केवलम् ॥ ४६ ॥ ते दृष्ट्वा शशि
 भास्करौ निशि दिने स्वप्नेपि नो केवलं पश्यन्तु श्रुतिरुद्रसूक्तजपतो मुच्येत तेनादृताः ॥ तत्संभाषणतो भवेद्धि नरकं निस्तारवानास्थितं ये
 भस्मादिविधारणं हि पुरुषं निन्दन्ति मंदा हि ते ॥ ४७ ॥ न तांत्रिकस्त्वधिकृतो नोर्द्ध्वपुण्ड्रधरो मुने ॥ संतप्तचक्रचिह्नोत्र शिवयज्ञे बहिष्कृतः ॥ ४८ ॥
 तत्रैते बहवो लोका बृहज्जाबालचोदिताः ॥ ते विचार्याः प्रयत्नेन ततो भस्मरतो भवेत् ॥ ४९ ॥ यच्चंदनैश्चंदनकेपि मिश्रं धार्यं हि भस्मैव त्रिपुण्ड्र
 भस्मना ॥ विभूतिभालोपरि किंचनापि धार्यं सदा नो यदि संति बुद्धयः ॥ ५० ॥ स्त्रीभिस्त्रिपुण्ड्रमलकावाधि धारणीयं भस्म द्विजादिभिरथो विध
 वाभिरेवम् ॥ तद्वत्सदाश्रमवतां विशदा विभूतिर्धार्यापवर्गफलदा सकलाघहन्त्री ॥ ५१ ॥ त्रिपुण्ड्रं कुरुते यस्तु भस्मना विधिपूर्वकम् ॥ महा
 पातकसंघातैर्मुच्यते चोपपातकैः ॥ ५२ ॥ ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थोऽथवा यतिः ॥ ब्रह्मक्षत्राश्च विद्रुशूद्रास्तथान्ये पतिताधमाः ॥ ५३ ॥
 उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च धृत्वा शुद्धा भवन्ति च ॥ भस्मनो विधिना सम्यक्पापपरांश्च विहाय च ॥ ५४ ॥ भस्मधारी विशेषेण स्त्रीगोहत्यादिपातकैः ॥
 वीरहत्याश्वहत्याभ्यां मुच्यते नात्र संशयः ॥ ५५ ॥ परद्रव्यापहरणं परदारभिमर्शनम् ॥ परनिन्दा परक्षेत्रहरणं परपीडनम् ॥ ५६ ॥ सस्यारामा
 दिहरणं गृहदाहादिकर्म च ॥ गोहिरण्यमहिष्यादितिलकम्बलवाससाम् ॥ ५७ ॥ अन्नधान्यजलादीनां नीचेभ्यश्च परिग्रहः ॥ दशवेश्यामतंगीषु
 वृषलीषु नटीषु च ॥ ५८ ॥ रजस्वलासु कन्यासु विधवासु च मैथुनम् ॥ मांसचर्मरसादीनां लवणस्य च विक्रयः ॥ ५९ ॥ पैशुन्यं कूटवादश्च

साक्षिमिथ्याभिलाषिणाम् ॥ एवमादीन्यसंख्यानि पापानि विविधानि च ॥ सद्य एव विनश्यन्ति त्रिपुंड्रस्य च धारणात् ॥ ६० ॥ शिवद्रव्यापहरणं शिवनिंदा च कुत्रचित् ॥ निंदा च शिवभक्तानां प्रायश्चित्तैर्न शुद्ध्यति ॥ ६१ ॥ रुद्राक्षं यस्य गात्रेषु ललाटे तु त्रिपुंड्रकम् ॥ स चांडालोपि संपूज्यो वर्णवर्णोत्तमोत्तमः ॥ ६२ ॥ यानि तीर्थानि लोकेस्मिन्गंगाद्यास्सीरतश्च याः ॥ स्नातो भवति सर्वत्र ललाटे यस्त्रिपुंड्रकम् ॥ ६३ ॥ सप्तकोटि महामंत्राः पंचाक्षरपुरस्सराः ॥ तथान्ये कोटिशो मन्त्राः शैवकैवल्यहेतवः ॥ ६४ ॥ अन्ये मन्त्राश्च देवानां सर्वसौख्यकरा मुने ॥ तै सर्वे तस्य वश्याः स्युर्यो विभर्ति त्रिपुंड्रकम् ॥ ६५ ॥ सहस्रं पूर्वजातानां सहस्रं जनयिष्यताम् ॥ स्ववंशजानां ज्ञातीनामुद्धरेद्यस्त्रिपुंड्रकम् ॥ ६६ ॥ इह भुक्त्वाखिलान्भोगान्दीर्घायुर्व्याधिर्वर्जितः ॥ जीवितान्ते च मरणं सुखेनैव प्रपद्यते ॥ ६७ ॥ अष्टैश्वर्यगुणोपेतं प्राप्य दिव्यवपुः शिवम् ॥ दिव्यं विमानमारुह्य दिव्यत्रिदशसेवितम् ॥ ६८ ॥ विद्याधराणां सर्वेषां गंधर्वाणां महौजसाम् ॥ इंद्रादिलोकपालानां लोकेषु च यथाक्रमम् ॥ ६९ ॥ भुक्त्वा भोगान्सुविपुलान्प्रजेशानां पदेषु च ॥ ब्रह्मणः पदमासाद्य तत्र कन्याशतं रमेत् ॥ ७० ॥ तत्र ब्रह्मायुषो मानं भुक्त्वा भोगाननेकशः ॥ विष्णोर्लोके लभेद्भोगं यावद्ब्रह्मशतात्ययः ॥ ७१ ॥ शिवलोकं ततः प्राप्य लब्ध्वेष्टं काममक्षयम् ॥ शिवसायुज्यमाप्नोति संशयो नात्र जायते ॥ ७२ ॥ सर्वोपनिषदां सारं समा लोक्य मुहुर्मुहुः ॥ इदमेव हि निर्णीतं परं श्रेयस्त्रिपुंड्रकम् ॥ ७३ ॥ विभूतिं निंदते यो वै ब्राह्मणः सोऽन्यजातकः ॥ प्रयाति नरके घोरे यावद्ब्रह्मचतुर्मुखः ॥ ७४ ॥ श्राद्धे यज्ञे जपे होमे वैश्वदेवे सुरार्चने ॥ धृतत्रिपुंड्रः पूतात्मा मृत्युं जयति मानवः ॥ ७५ ॥ जलस्नानं मलत्यागे भस्मस्नानं सदा शुचि ॥ मंत्रस्नानं हरेत्पापं ज्ञानस्नाने परं पदम् ॥ ७६ ॥ सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति भस्मस्नानकरो नरः ॥ ७७ ॥ भस्मस्नानं परं तीर्थं गंगास्नानं दिनेदिने ॥ भस्मरूपी शिवः साक्षाद्भस्म त्रैलोक्यपावनम् ॥ ७८ ॥ न तदूनं न तद्ध्यानं न तद्दानं जपो न सः ॥ त्रिपुंड्रेण विना येन विप्रेण यदनुष्ठितम् ॥ ७९ ॥ वानप्रस्थस्य कन्यानां दीक्षाहीनवृणां तथा ॥ मध्याह्नात्प्राग्जलैर्युक्तं परतो जलवर्जितम् ॥ ८० ॥ एवं त्रिपुंड्रं यः कुर्यान्नित्यं नियतमानसः ॥ शिवभक्तः स विज्ञेयो भुक्तिं सुक्तिं च विंदति ॥ ८१ ॥ यस्यांगे नैव रुद्राक्ष एकोपि बहुपुण्यदः ॥ तस्य जन्म निरथ स्यात्त्रिपुण्ड्ररहितो यदि ॥ ८२ ॥ एवं त्रिपुण्ड्रमाहात्म्यं समासात्कथितं मया ॥ रहस्यं सर्वजंतूनां गोपनीयमिदं त्वया ॥ ८३ ॥ तिस्रो रेखा भवन्त्येव स्थानेषु मुनिपुंगवाः ॥ ललाटादिषु सर्वेषु यथोक्तेषु बुधैर्मुने ॥ ८४ ॥ भ्रुवोर्मध्यं समारभ्य यावदंतो भवेद्भ्रुवोः ॥ तावत्प्रमाणं संधार्य ललाटे च त्रिपुंड्रकम् ॥ ८५ ॥ मध्यमानामिकांगुल्या मध्ये तु प्रतिलोमतः ॥ अंगुष्ठेन कृता रेखा त्रिपुण्ड्राख्या

भिधीयते ॥ ८६ ॥ मध्येगुलिभिरादाय तिसृभिर्भस्मं यत्नतः ॥ त्रिपुंड्रं धारयेद्भक्त्या मुक्तिमुक्तिप्रदं परम् ॥ ८७ ॥ तिसृणामपि रेखानां प्रत्येकं
 नवदेवताः ॥ सर्वत्रांगेषु ता वक्ष्ये सावधानतया शृणु ॥ ८८ ॥ अकारो गार्हपत्याग्निर्भूर्धर्मश्च रजोगुणः ॥ ऋग्वेदश्च क्रियाशक्तिः प्रातःसवनमेव च
 ॥ ८९ ॥ महादेवश्च रेखायाः प्रथमायाश्च देवता ॥ विज्ञेया मुनिशार्दूलः शिवदीक्षापरायणैः ॥ ९० ॥ उकारो दक्षिणाग्निश्च नभस्तत्त्वं यजुस्तथा ॥
 मध्यंदिनं च सवनमिच्छाशक्त्यंतरात्मकौ ॥ ९१ ॥ महेश्वरश्च रेखाया द्वितीयायाश्च देवता ॥ विज्ञेया मुनिशार्दूल शिवदीक्षापरायणैः ॥ ९२ ॥
 मकाराहवनीयौ च परमात्मा तमोदिवौ ॥ ज्ञानशक्तिः सामवेदस्तृतीयं सवनं तथा ॥ ९३ ॥ शिवश्चैव च रेखायास्तृतीयायाश्च देवता ॥ विज्ञेया
 मुनिशार्दूल शिवदीक्षापरायणैः ॥ ९४ ॥ एवं नित्यं नमस्कृत्य सद्भक्त्या स्थानदेवताः ॥ त्रिपुंड्रं धारयेच्छुद्धौ मुक्तिं मुक्तिं च विंदति ॥ ९५ ॥
 इत्युक्ताः स्थानदेवाश्च सर्वांगेषु मुनीश्वर ॥ तेषां संबन्धिनो भक्त्या स्थानानि शृणु सांप्रतम् ॥ ९६ ॥ द्वात्रिंशत्स्थानके वार्द्धषोडशस्थानकेपि च ॥
 अष्टस्थाने तथा चैव पंचस्थानेपि ना न्यसेत् ॥ ९७ ॥ उत्तमांगे ललाटे च कर्णयोर्नैत्रयोस्तथा ॥ नासावक्रगलेष्वेव हस्तद्वय अतः परम् ॥ ९८ ॥
 कूर्परे मणिबंधे च हृदये पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ नाभौ मुष्कद्वये चैवमूर्वांगुस्फे च जानुनि ॥ ९९ ॥ जंघाद्वये पदद्वन्द्वे द्वात्रिंशत्स्थानमुत्तमम् ॥ अश्व्यम्बू
 वायुदिग्देशदिक्पालान्वसुभिः सह ॥ १०० ॥ धराध्रुवश्च सोमश्च आपश्चैवानिलोनलः ॥ प्रत्युषश्च प्रभासश्च वसवोष्ट प्रकीर्तिताः ॥ १ ॥ एतेषां
 नाममात्रेण त्रिपुंड्रं धारयेद्बुधाः ॥ कुर्याद्वा षोडशस्थाने त्रिपुंड्रं तु समाहितः ॥ २ ॥ शीर्षके च ललाटे च कंठे चांसद्वये भुजे ॥ कूर्परे मणिबंधे च
 षोडश देवताः ॥ नासत्यो दक्षकश्चैव अश्विनौ द्वौ प्रकीर्तितौ ॥ ५ ॥ अथ वा मूर्ध्नि केशे च कर्णयोर्वदने तथा ॥ बाहुद्वये च हृदये नाभ्यामूरु
 शम्भुस्तथा नाभौ प्रजापतिः ॥ नागश्च नागकन्याश्च उभयोर्ऋषिकन्यकाः ॥ ८ ॥ पादयोश्च समुद्राश्च तीर्थाः पृष्ठे विशालतः ॥
 इत्येवं षोडशस्थानमष्टस्थानमथोच्यते ॥ ९ ॥ गुह्यस्थानं ललाटश्च कर्णद्वयमनुत्तमम् ॥ अंसयुग्मं च हृदयं नाभिरित्येवमष्टकम् ॥
 ॥ ११० ॥ ब्रह्मा च ऋषयः सप्त देवताश्च प्रकीर्तिताः ॥ इत्येवं तु सप्तदिष्टं भस्मविद्भिर्मुनीश्वराः ॥ १११ ॥ अथ वा मस्तकं बाहु
 हृदयं नाभिरेव च ॥ पंचस्थानान्यमून्याहुर्धारणे भस्मविज्जनाः ॥ ११२ ॥ यथासंभवं कुप्याद्देशकालाद्यपेक्षया ॥ उद्धूलनेप्यशक्तश्चेत्त्रिपुंड्रादी

शि०पु०
॥ २८ ॥

नि कारयेत् ॥ ११३ ॥ त्रिनेत्रं त्रिगुणाधारं त्रिदेवजनकं शिवम् ॥ स्मरन्नमः शिवायेति ललाटे तु त्रिपुङ्गकम् ॥ ११४ ॥ ईशाभ्यां नम इत्युक्त्वा
पार्श्वयोश्च त्रिपुङ्गकम् ॥ बीजाभ्यां नम इत्युक्त्वा धारयेत्तु प्रकोष्ठयोः ॥ ११५ ॥ कुर्यादधः पितृभ्यां च उमेशाभ्यां तथोपरि ॥ भीमायेति ततः
पृष्ठे शिरसः पश्चिमे तथा ॥ ११६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां भस्मधारणवर्णनो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥
सूत उवाच ॥ शौनकर्षे महाप्राज्ञ शिवरूप महामते ॥ शृणु रुद्राक्षमाहात्म्यं समासात्कथयाम्यहम् ॥ १ ॥ शिवप्रियतमो ज्ञेयो रुद्राक्षः परपावनः ॥
दर्शनात्स्पर्शनाज्जाप्यात्सर्वपापहरः स्मृतः ॥ २ ॥ पुरा रुद्राक्षमहिमा देव्यग्रे कथितो मुने ॥ लोकोपकरणार्थाय शिवेन परमात्मना ॥ ३ ॥
शिव उवाच ॥ श्रूयतां तु महेशानि रुद्राक्षमहिमा शिवे ॥ कथयामि तव प्रीत्या भक्तानां हितकाम्यया ॥ ४ ॥ दिव्यवर्षसहस्राणि महेशानि पुनः
पुरा ॥ तपः प्रकुर्वतस्त्रस्तं मनः संयम्य वै मम ॥ ५ ॥ स्वतंत्रेण परेशेन लोकोपकृतिकारिणा ॥ लीलया परमेशानि चक्षुरुन्मीलितं मया ॥ ६ ॥
पुटाभ्यां चारुचक्षुर्भ्यां पतिता जलबिंदवः ॥ तत्राश्रुबिन्दुतो जाता वृक्षा रुद्राक्षसंज्ञकाः ॥ ७ ॥ स्थावरत्वमनुप्राप्य भक्तानुग्रहकारणात् ॥ ते दत्ता
विष्णुभक्तेभ्यश्चतुर्वर्णेभ्य एव च ॥ ८ ॥ भूमौ गौडोद्भवांश्चक्रे रुद्राक्षाञ्छिववल्गुमान् ॥ मथुरायामयोध्यायां लंकायां मलये तथा ॥ ९ ॥ सद्वादौ
च तथा काश्यां देशेष्वन्येषु वा तथा ॥ परानसह्यपापौघभेदनाञ्छ्रुतिनोदनान् ॥ १० ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा जाता समाज्ञया ॥ रुद्रा
क्षास्ते पृथिव्यां तु तज्जातीयाः शुभाक्षकाः ॥ ११ ॥ श्वेतरक्ताः पीतकृष्णा वर्णा ज्ञेयाः क्रमादुधैः ॥ स्वजातीयं नृभिर्धार्य रुद्राक्षं वर्णतः क्रमात् ॥
॥ १२ ॥ वर्णैस्तु तत्फलं धार्य भुक्तिमुक्तिफलेप्सुभिः ॥ शिवभक्तैर्विशेषेण शिवयोः प्रीतये सदा ॥ १३ ॥ धात्रीफलप्रमाणं यच्छ्रेष्ठमेतदुदाहृतम् ॥
बदरीफलमात्रं तु मध्यमं संप्रकीर्तितम् ॥ १४ ॥ अधमं चणमात्रं स्यात्प्रक्रियैषा परोच्यते ॥ शृणु पार्वति सुप्रीत्या भक्तानां हितकाम्यया ॥ १५ ॥
बदरीफलमात्रं च यत्स्यात्किल महेश्वरि ॥ तथापि फलदं लोके सुखसौभाग्यवर्द्धनम् ॥ १६ ॥ धात्रीफलसमं यत्स्यात्सर्वारिष्टविनाशनम् ॥ गुंज
या सदृशं यत्स्यात्सर्वार्थफलसाधनम् ॥ १७ ॥ यथायथा लघुः स्याद्वै तथाधिकफलप्रदः ॥ एकैकतः फलं प्रोक्तं दशांशैरधिकं बुधैः ॥ १८ ॥
रुद्राक्षधारणं प्रोक्तं पापनाशनहेतवे ॥ तस्माच्च धारणीयो वै सर्वार्थसाधनो ध्रुवम् ॥ १९ ॥ यथा च दृश्यते लोके रुद्राक्षः फलदः शुभः ॥ न तथा
दृश्यतेन्या च मालिका परमेश्वरि ॥ २० ॥ समाः स्निग्धा दृढाः स्थूलाः कंटकैः संयुताः शुभाः ॥ रुद्राक्षाः कामदा देवि भुक्तिमुक्तिप्रदाः सदा ॥ २१ ॥

वि०सं० ३
अ० २५

॥ २८ ॥

कृमिदुष्टं छिन्नं भिन्नं कण्टकैर्हीनमेव च ॥ व्रणयुक्तमवृत्तं च रुद्राक्षान्धर्विर्जयेत् ॥ २२ ॥ स्वयमेव कृतद्वारं रुद्राक्षं स्यादिहोत्तमम् ॥ यत्तु पौरुषयत्नेन
 कृतं तन्मध्यमं भवेत् ॥ २३ ॥ रुद्राक्षधारणं प्राप्तं महापातकनाशनम् ॥ रुद्रसंख्याशतं धृत्वा रुद्ररूपो भवेन्नरः ॥ २४ ॥ एकादशशतानीह धृत्वा
 यत्फलमाप्नोति ॥ तत्फलं शक्यते नैव वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ २५ ॥ शताब्देन युतैः पञ्चशतैर्वै मुकुटं मतम् ॥ रुद्राक्षैर्विरचेत्सम्यग्भक्तिमान्पुरुषो नरः ॥
 ॥ २६ ॥ त्रिभिः शतैः षष्टियुक्तैस्त्रिरावृत्त्या तथा पुनः ॥ रुद्राक्षैरुपवीतं च निर्भीयाद्भक्तितत्परः ॥ २७ ॥ शिखायां च त्रयं प्रोक्तं रुद्राक्षाणां महे
 श्वरि ॥ कर्णयोः षट् च षट् चैव वामदक्षिणयोस्तथा ॥ २८ ॥ शतमेकोत्तरं कण्ठे बाह्वोर्वै रुद्रसंख्यया ॥ कूर्परद्वारयोस्तत्र मणिबंधे तथा पुनः ॥
 ॥ २९ ॥ उपवीते त्रयं धार्य शिवभक्तिरतैर्नरैः ॥ शेषानुर्वारितान्पञ्च सम्मितान्धारयेत्कटौ ॥ ३० ॥ एतत्संख्या धृता येन रुद्राक्षाः परमेश्वरि ॥
 तद्रूपं तु प्रणम्य हि स्तुत्यं सर्वैर्महेशवत् ॥ ३१ ॥ एवंभूतं स्थितं ध्याने यदा कृत्वासने जनम् ॥ शिवेति व्याहरंश्चैव दृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ ३२ ॥
 शताधिकसहस्रस्य विधिरेष प्रकीर्तितः ॥ तदभावे प्रकारोन्यः शुभः संप्रोच्यते मया ॥ ३३ ॥ शिखायामेकरुद्राक्षं शिरसा त्रिंशतं वहेत् ॥
 पञ्चाशच्च गले दध्याद्बाह्वोः षोडशषोडश ॥ ३४ ॥ मणिबंधे द्वादश द्विः स्कंधे पञ्चशतं वहेत् ॥ अष्टोत्तरशतैर्माल्यमुपवीतं प्रकल्पयेत् ॥ ३५ ॥
 एवं सहस्ररुद्राक्षान्धारयेद्यो दृढव्रतः ॥ तं नमंति सुराः सर्वे यथा रुद्रस्तथैव सः ॥ ३६ ॥ एकं शिखायां रुद्राक्षं चत्वारिंशत्तु मस्तके ॥ द्वात्रिंश
 त्कण्ठदेशे तु वक्षस्यष्टोत्तरं शतम् ॥ ३७ ॥ एकैकं कर्णयोः षट्षट् बाह्वोः षोडशषोडश ॥ करयोरविमानेन द्विगुणेन मुनीश्वर ॥ ३८ ॥ संख्या प्रीति
 धृता येन सोपि शैवजनः परः ॥ शिववत्पूजनीयो हि वंद्यस्सर्वैर्भीक्ष्णशः ॥ ३९ ॥ शिरसीशानमंत्रेण कर्णे तत्पुरुषेण च ॥ अचोरेण गले धार्य
 तेनैव हृदयेपि च ॥ ४० ॥ अचोरबीजमंत्रेण करयोर्धारयेत्सुधीः ॥ पञ्चदशाक्षप्रथितां वामदेवेन चोदरे ॥ ४१ ॥ पञ्च ब्रह्मभिरंगैश्च त्रिमालां पञ्च
 सप्त च ॥ अथ वा मूलमंत्रेण सर्वानक्षास्तु धारयेत् ॥ ४२ ॥ मद्यं मांसं तु लशुनं पलाण्डुं शिगुमेव च ॥ श्लेष्मांतकं विट्पराहं भक्षणे वर्जयेत्ततः ॥
 ॥ ४३ ॥ वलक्षं रुद्राक्षं द्विजतनुभिरेवेह विहितं सुरक्तं क्षत्राणां प्रमुदितमुमे पीतमसकृत् ॥ ततो वैश्वैर्धार्य प्रतिदिवसमावश्यकमहो तथा कृष्णं शुद्धैः
 श्रुतिगदितमागौयमगजे ॥ ४४ ॥ वर्णीं वनीं गृहयतिर्नियमेन दध्यादेतद्रहस्यपरमो न हि जातु तिष्ठेत् ॥ रुद्राक्षधारणमिदं सुकृतैश्च लभ्यं त्यक्ते
 दमेतदखिलान्नरकान्प्रयाति ॥ ४५ ॥ आदावामलकास्ततोलुघुतरा रुग्णास्ततः कण्टकैः संदष्टाः कृमिभिस्तनूपकरणाच्छिद्रेण हीनास्तथा ॥ धा

१। छिन्नं खण्डितं भिन्नं विदीर्णम् ।

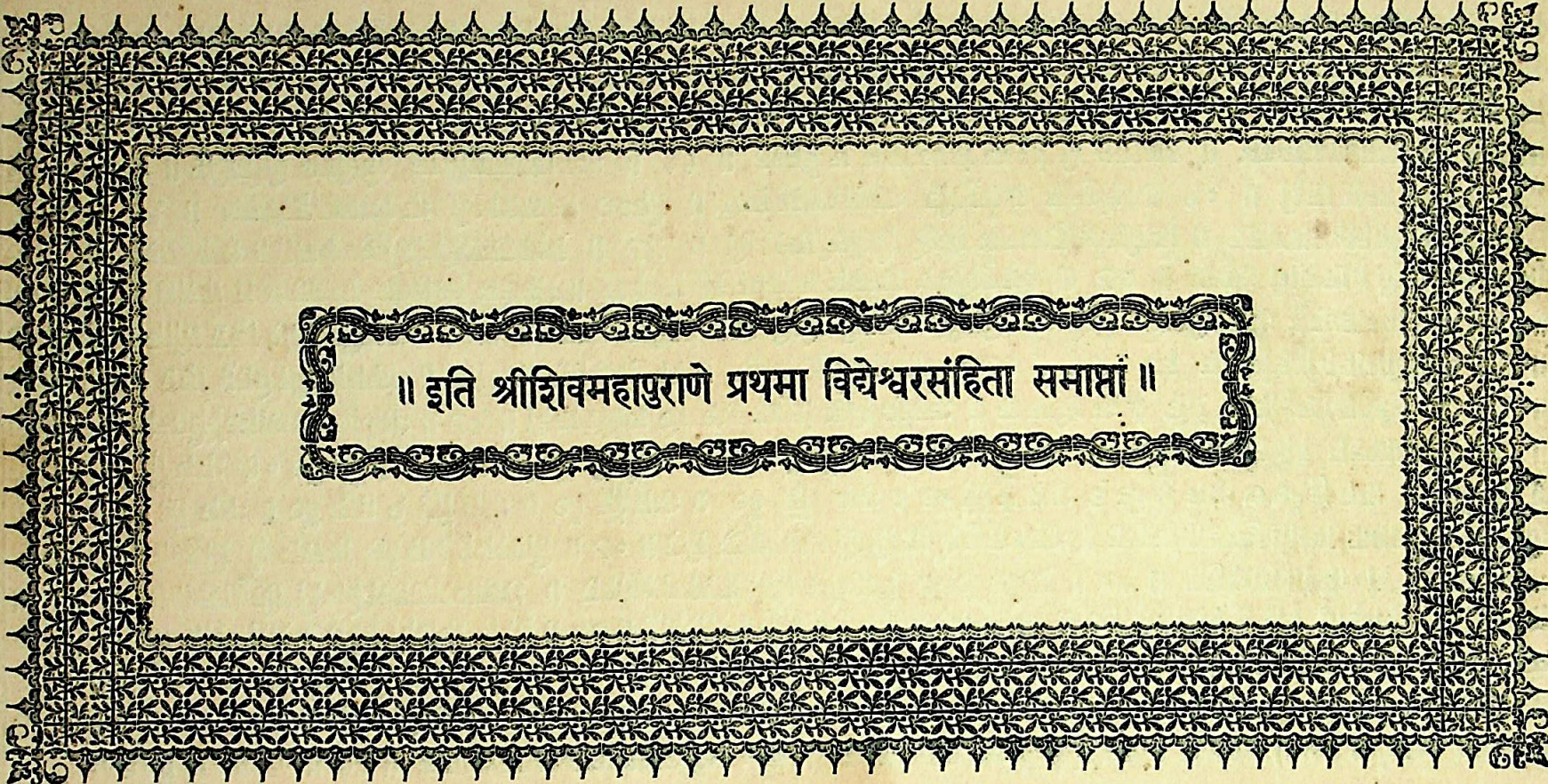
शि० पु०
॥ २९ ॥

वि० सं० १
अ० २६

र्या नैव शुभेषुभिश्चणकवद्गुद्राक्षमप्यं ततो रुद्राक्षो मम लिंगमंगलमुमे सुक्ष्मं प्रशस्तं सदा ॥ ४६ ॥ सर्वाश्रमाणां वर्णानां स्त्रीशूद्राणां शिवाज्ञया ॥
धार्याः सदैव रुद्राक्षा यतीनां प्रणवेन हि ॥ ४७ ॥ दिवाविभ्रद्रात्रिकृते रात्रौ विभ्रदिवाकृतैः ॥ प्रातर्मध्याह्नसायाह्ने मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ४८ ॥ ये
त्रिपुण्ड्रधरा लोके जटाधारिण एव ये ॥ ये रुद्राक्षधरास्ते वै यमलोकं प्रयांति न ॥ ४९ ॥ रुद्राक्षमेकं शिरसा विभर्ति तथा त्रिपुण्ड्रं च ललाटमध्ये ॥
पञ्चाक्षरं ये हि जपन्ति मंत्रं पूज्या भवद्भिः खलु ते हि साधवः ॥ ५० ॥ यस्याङ्गे नास्ति रुद्राक्षस्त्रिपुण्ड्रं भालपट्टके ॥ मुखे पञ्चाक्षरं नास्ति तमानय
यमालयम् ॥ ५१ ॥ ज्ञात्वाज्ञात्वा तत्प्रभावं भस्मरुद्राक्षधारिणः ॥ ते पूज्याः सर्वदास्माकं नो नेतव्याः कदाचन ॥ ५२ ॥ एवंमाज्ञापयामास
कालोपि निजकिङ्करान् ॥ तथेति मत्वा ते सर्वे तृष्णीमासन्सुविस्मिताः ॥ ५३ ॥ अत एव महादेवि रुद्राक्षोप्यघनाशनः ॥ तद्धरो मत्प्रियः
शुद्धोऽत्यघवानपि पार्वति ॥ ५४ ॥ हस्ते बाहौ तथा मूर्ध्नि रुद्राक्षं धारयेत्तु यः ॥ अवध्यः सर्वभूतानां रुद्ररूपी चरेद्भुवि ॥ ५५ ॥ सुरासुराणां
सर्वेषां वंदनीयः सदा स वै ॥ पूजनीयो हि दृष्टस्य पापहा च यथा शिवः ॥ ५६ ॥ ध्यानज्ञानावमुक्तोपि रुद्राक्षं धारयेत्तु यः ॥ सर्वपाप
विनिर्मुक्तः स याति परमां गतिम् ॥ ५७ ॥ रुद्राक्षेण जपन्मन्त्रं पुण्यं कोटिगुणं भवेत् ॥ दशकोटिगुणं पुण्यं धारणाच्छभते नरः ॥ ५८ ॥
यावत्कालं हि जीवस्य शरीरस्थो भवेत्स वै ॥ तावत्कालं स्वरूपमृत्युर्न तं देवि विबाधते ॥ ५९ ॥ त्रिपुण्ड्रेण च संयुक्तं रुद्राक्षाविलसांगकम् ॥
मृत्युंजयं जपन्तं च दृष्ट्वा रुद्रफलं लभेत् ॥ ६० ॥ पञ्चदेवप्रियश्चैव सर्वदेवप्रियस्तथा ॥ सर्वमन्त्राञ्जपेद्भक्तो रुद्राक्षमालया प्रिये ॥ ६१ ॥
विष्णवादिदेवभक्ताश्च धारयेद्युर्न संशयः ॥ रुद्रभक्तो विशेषेण रुद्राक्षान्धारयेत्सदा ॥ ६२ ॥ रुद्राक्षा विविधाः प्रोक्तास्तेषां भेदान्वदाम्यहम् ॥
शृणु पार्वति सद्गतया भुक्तिमुक्तिफलप्रदान् ॥ ६३ ॥ एकवक्रः शिवः साक्षाद्भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥
॥ ६४ ॥ यत्र संपूजितस्तत्र लक्ष्मीर्दूरतरा न हि ॥ नश्यंत्युपद्रवाः सर्वे सर्वकामा भवन्ति हि ॥ ६५ ॥ द्विवक्रो देवदेवेशस्सर्वकामफलप्रदः ॥
विशेषतः स रुद्राक्षो गोवधं नाशयेद्भुतम् ॥ ६६ ॥ त्रिवक्रो यो हि रुद्राक्षः साक्षात्साधनदस्सदा ॥ तत्प्रभावाद्भवेयुर्वै विद्याः सर्वाः प्रतिष्ठिताः ॥
॥ ६७ ॥ चतुर्वक्रः स्वयं ब्रह्मा नरहत्यां व्यपोहति ॥ दर्शनात्स्पर्शनात्सद्यश्चतुर्वर्गफलप्रदः ॥ ६८ ॥ पञ्चवक्रः स्वयं रुद्रः कालाग्निर्नामतः प्रभुः ॥
सर्वमुक्तिप्रदश्चैव सर्वकामफलप्रदः ॥ ६९ ॥ अगम्यागमनं पापमभक्ष्यस्य च भक्षणम् ॥ इत्यादिसर्वपापानि पञ्चवक्रो व्यपोहति ॥ ७० ॥ षडवक्रः
कार्तिकेयस्तु धारणादक्षिणे भुजे ॥ ब्रह्महत्यादिकैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ७१ ॥ सप्तवक्रो महेशानि ह्यनंगो नाम नामतः ॥ धारणात्तस्य

॥ २९ ॥

देवेशि दरिद्रोपीश्वरो भवेत् ॥ ७२ ॥ रुद्राक्षश्चाष्टवक्रश्च वसुमूर्तिश्च भैरवः ॥ धारणात्तस्य पूर्णायुर्मृतो भवति शूलभृत् ॥ ७३ ॥ भैरवो नववक्रश्च
 कपिलश्च मुनिः स्मृतः ॥ दुर्गा वा तदधिष्ठात्री नवरूपा महेश्वरी ॥ ७४ ॥ तं धारयेद्द्वामहस्ते रुद्राक्षं भक्तितत्परः ॥ सर्वेश्वरो भवेन्नूनं मम तुल्यो न
 संशयः ॥ ७५ ॥ दशवक्रो महेशानि स्वयं देवो जनार्दनः ॥ धारणात्तस्य देवेशि सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ७६ ॥ एकादशमुखो यस्तु रुद्राक्षः परमे
 श्वरि ॥ स रुद्रो धारणात्तस्य सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ ७७ ॥ द्वादशाक्षं तु रुद्राक्षं धारयेत्केशदेशके ॥ आदित्याश्चैव ते सर्वे द्वादशैव स्थितास्तथा
 ॥ ७८ ॥ त्रयोदशमुखो विश्वदेवस्तद्धारणान्नरः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति सौभाग्यं मंगलं लभेत् ॥ ७९ ॥ चतुर्दशमुखो यो हि रुद्राक्षः परमः
 शिवः ॥ धारयेन्मूर्ध्नि तं भक्त्या सर्वपापं प्रणश्यति ॥ ८० ॥ इति रुद्राक्षभेदा हि प्रोक्ता वै मुखभेदतः ॥ तत्तन्मंत्राञ्छृणु प्रीत्या क्रमाच्छैलेश्वरात्मजे
 ॥ ८१ ॥ ॐ ह्रीं नमः १ ॐ नमः २ क्लीं नमः ३ ॐ ह्रीं नमः ४ ॐ ह्रीं नमः ५ ॐ ह्रीं हुं नमः ६ ॐ हुं नमः ७ ॐ हुं नमः ८ ॐ ह्रीं हुं
 नमः ९ ॐ ह्रीं नमः १० ॐ ह्रीं हुं नमः ११ ॐ क्रौं क्षौं रौं नमः १२ ॐ ह्रीं नमः १३ ॐ नमः १४ भक्तिश्च द्वादशैव सर्वकामार्थसिद्धये ॥
 रुद्राक्षान्धारयेन्मन्त्रैर्देवनालस्य वर्जितः ॥ ८२ ॥ विना मंत्रेण यो धत्ते रुद्राक्षं भुवि मानवः ॥ स याति नरकं चोरं यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ८३ ॥
 रुद्राक्षमालिनं दृष्ट्वा भूतप्रेतपिशाचकाः ॥ डाकिनी शाकिनी चैव ये चान्ये द्रोहकारकाः ॥ ८४ ॥ कृत्रिमं चैव यत्किंचिदभिचारादिकं च यत् ॥
 तत्सर्वं दूरतो याति दृष्ट्वा शंकितविग्रहम् ॥ ८५ ॥ रुद्राक्षमालिनं दृष्ट्वा शिवो विष्णुः प्रसीदति ॥ देवी गणपतिस्सूर्यः सुराश्चान्येपि पार्वति ॥
 ॥ ८६ ॥ एवं ज्ञात्वा तु माहात्म्यं रुद्राक्षस्य महेश्वरि ॥ सम्यग्धार्यास्समन्त्राश्च भक्त्या धर्मविवृद्धये ॥ ८७ ॥ इत्युक्तं गिरिजाग्रे हि शिवेन परमा
 त्मना ॥ भस्मरुद्राक्षमाहात्म्यं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥ ८८ ॥ शिवस्यातिप्रियो ज्ञेयो भस्मरुद्राक्षधारिणो ॥ तद्धारणप्रभावाद्भि भुक्तिर्भुक्तिर्न
 संशयः ॥ ८९ ॥ भस्मरुद्राक्षधारी यः शिवभक्तस्स उच्यते ॥ पंचाक्षरजपासक्तः परिपूर्णश्च सन्मुखे ॥ ९० ॥ विना भस्मत्रिपुङ्गेण विना
 रुद्राक्षमालया ॥ पूजितोपि महादेवो नाभीष्टफलदायकः ॥ ९१ ॥ तत्सर्वं च समाख्यातं यत्पृष्टं हि मुनीश्वर ॥ भस्मरुद्राक्षमाहात्म्यं सर्वकाम
 समृद्धिदम् ॥ ९२ ॥ एतद्यः शृणुयान्नित्यं माहात्म्यं परमं शुभम् ॥ रुद्राक्षभस्मनोर्भक्त्या सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ९३ ॥ इह सर्वमुखं भुक्त्वा पुत्रपौत्रा
 दिसंयुतः ॥ लभेत्परत्र सन्मोक्षं शिवस्यातिप्रियो भवेत् ॥ ९४ ॥ विद्येश्वरसंहितेयं कथिता वो मुनीश्वराः ॥ सर्वसिद्धिपदा नित्यं मुक्तिदा शिवशास
 नात् ॥ ९५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे रुद्राक्षमाहात्म्यवर्णनो नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमा विद्येश्वरसंहिता समाप्ता ॥